

واریق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آیلیق تور کجه و فارسجا فرهنگی نشریه

دوردونجو ایل صایی ۱۱ و ۱۲ (آردیجیل صایی ۴۵ - ۴۶)
سال چهارم شماره ۱۱ و ۱۲ (شماره مسلسل ۴۵ - ۴۶)

بهمن و اسفند ۱۳۶۱
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)
این مجله بهیچ حزب و گروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
4t Year No. 11,12 (Serial No. 45,46
FEB,MARS 1983

Address Veli-ASR Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۱۵۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

۳	۱- بیرنچه کلمه (دیل ومدنیت): دوکتور حمید نطقی
۱۰	۲- گلیر باهار: م. ح. بختیار.
۱۱	۳- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش (۲۹): دکتر جواد هیئت
۱۹	۴- حضرت محمد (ص) ین اؤگودلری: ج. هیئت
۲۰	۵- تاپشیریق، غزل: ج. رمزی
۲۱	۶- تصوف و ادبیات (۱۱): پرفسور غ - بیگدلی
۲۷	۷- دیله رم: سونمز
۲۷	۸- غزل: آدسیز
۲۸	۹- بیر دفعه کوکسونو اؤتورموسن می: حسین عارف
۲۹	۱۰- پارتلار بنای مهبونیسم: محمد رضا روحانی (زنجان)
۳۰	۱۱- باهار بایرامی پوئما سیندان بیربارچا: ح. م. ساوالان
۳۱	۱۲- آتروپات درنگی نین مکتوبو.
۳۲	۱۳- آذربایجان شعر و ادبیاتی ایله تانیش اولاق: ت - پیرهاشمی
۴۴	۱۴- جبهه دن گلن مکتوب وترکمن شعری: غفار بردی
۴۵	۱۵- نکاتی چند درباره تاریخ زبان و ادبیات ترکمنی: دکتر جواد هیئت
۵۷	۱۶- مبانی اخلاق در اسلام و مکتب های دیگر: دکتر جواد هیئت
۶۴	۱۷- تاریخ روزنامه ها و مجله های آذربایجان بقلم صمد سرداری نیا
۶۴	۱۸- معرفی مرکز فروش وارلیق در نارمک (فروشگاه ممتاز)
۶۵	۱۹- درباره یک تقریظ مغرضافه: یرفسور غ - بیگدلی
۷۳	۲۰- قار یاغدی: ح. ر. شقائی (رهگذر)
۷۴	۲۱- حیف سنه مد حسنخان: علی کمالی
۹۰	۲۲- سنین محکین: سونمز
۹۱	۲۳- آقا میرکریم هزار (ناطق) صمد سرداری نیا
۹۸	۲۴- سوزلوك: ع. منظوری خامنه ای.

وارلیق

آپلیق تور کجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسی و ترکی

دوردونجو ایل بهمن - اسفند ۱۳۶۱

دیل و مدنیت

دوکتور حمید نطقی

بیر نجه کلمه

صون زمانلاردا کولتورلر حقینده تحقیقلر چوخا لمیش و بخصوص ایندییه قدر غفلت اولموش کوتله لرین (اینام، عادت، مؤسه لر / تمه سؤزله / مدنیت نظریندن) تانینماسی ایشی ایله مشغول اولانلار آرتیمیشدیر. شاید بو حادثه - نین ان باشدا گلن علت لردن بیر سییه، دالی قالمیش جا معه لرده یا شایان متفکرلرین بو غفلتین چوخ بؤیوک ضرر لر و ثردیگینی باشا دوشمه لری دیر. هر نه ایسه، انسانلار داها چوخ اؤز مسئله لرینه متوجه اولموشلار، اؤز ریشه - لرینه اگیلمیشلر، مستولی اولانلارین ییخیب داغیتدیغی، یا ندیریپ محسو ائتدیگی اثرلرین کوللرینی ائشه له مکه باشلامیشلار. مستغفلر، مستکبر - لرین کچمیشینی اوخوما قلا برابر، اؤز ماضی لرینی ده آختاریرلار. تاریخی آختاریشلار، فولکلور، اجتماعی تحقیقلره باصلاح "انکشاف ائتمه مشخلقلر" آراسیندا چوخ راست کلمکده ییک. هئچ ده تصادفی دگیلکی، بیر قول - کؤله (برده) نوه سی، یازچی اؤز "ریشه سینی" تاپماق اوچون امریکا دا ن آفریقایا قدر گئدیر. ایندی، مغلوب ملت لر اؤز قیمتلرینی آختاریرلار، آرتیق "باربار" "ایکینجی درجه وطن داش"، "زنگی" و سایر لقب لردن نه چکینیرلر نه ده بوش یئره اوتانیرلار. اؤز دینلری، عادت لری، دیللری و اصول لاری اوزره یا شاماق ایسته ییرلر. بو، اؤز وارلیغینی کشف ائتمک آرزوسو، علمی ساحه ده درین آختاریشلار، اوزون چالیشمالار، و مختلف اثرلرین وجوده کلمه سینه یول آچیدیر. الیمیزین آلتیندا اولان و اون جلدی دولدوراجاق چوخ مفصل بیر آختاریشین ایلک ایکی جلدینی تشکیل ائدن "تورکیه خلقی نین کولتور کوکن لری" ده بیر بئله آرزو نون محصول لاریندا ن صایلابیلر. بو کتاب، آدینین تلقین

مثال: "چاقری آلیب ارقون مونوب، ارقاریشتهر، آولار که ییک، تایغان ایذیب تیلکو توتار = شاهین آلیب، کوهییلانا مینیب، داغ کچی سینه یشتیشیر، مارال اوولار، تازی صالیب تولکو یا خالار".

سه هنگ "سه هنگ": کاشغری "سه نهک" یین اوغوزجا اولدوغونوبیلدییر و اونو "سو ایچیلن کوزه، آغا حدان او یولموش سوقابی" شکلینده تعریف ائدیر (جلد ۳ صحیفه ۲۶۷). قدیم زمانان مرغوب آغاج (بو ایش اوچون) چام = کاج آغاجی ایدی. تورکیه ده جاری بیر تعبیر وار: "اسکی چاملار بارداق اولدو = قدیم چام آغاجلاری کسیدی، یونولدو و سوقابی اولدو، یعنی اوگونلر کچدی. بوتعبیر بو حادثه یه ناظر دیر.

قاضی برهان الدین "سه هنگ" ی "سه نهک" شکلینده گتیریپ:

هر زمان سویا واروب گلمز سه نهک * قیده کچر ار یشرینه هر زنگ

چۆره ک لر آسیانین کۆچ ائدن خلقلری عمومیتله زراعتله مشغول اولما - زدیلا. زراعت محصوللرینه یا مبادلله، یا دا زورلا صاحب اولوردولار. ثابت بیر "تاندیر" قورماق اونلار اوچون ممکن دگیلیدی. اونلار، برابرجه سیاحت ائله یه بیله جکلری، و دوشدوکلری منزللرده اونونلا ایش گۆره - بیله جکلری، صونرا گئنه عرابه یه و یا حیوان دالیسینا آسانلیقلا یوکلله بیله جکلری بیروسیله لازم دی. بوا ئله بیروسیله اولماسی کرک دی کی، یولدا خراب اولماسین، صینماسین. بوشرطلره جواب وئره جک "ساج" و اونون اوستونده بیشه بیلن "لاواش" چۆره گی دیر. بوا اینجه لاواش لارین سگگیز - اون دانه سین اوست - اوسته قویوب، قاتلارلار. اوست قات قورو - سادا، ایچریده کیلر، حتی چوبانین بئلینده اوزون مدت تازه قالار. قورویاندا سودیله ایسلا تیپ یوموشار. بودورکی، تورکلرین چوخ سئودیکلری چۆره ک مختلف لاواش نوعلری دیر. بو چۆره ک تورک قادینینی هرگون چۆره ک بیشیرمک ایشینه مجبور ائتمز و کۆچ ریتیمینی یا واشلاتماز. بو چۆره کلره چفاتای لارین دا لاواش دئمه سینه مقابل بیرچوخ یئرلرده یووقا = نازک یا خود یووقا و اونا بنزه ر آدلار وئریلیب دیر.

"بازلماج" ی دا، خمیری ال ایله آچیب ساج اوستونده پیشیرمک له الده ائدرلر. بو، بیر آزداها قالین اولار. کتاب دده قورقود دا بئله یا زیلیر: "الین اوزون یومادان، دو ققوز بازلماج ایلن بیرکوله ک یوغورد گۆزلر دیونجا، قیخا - با صایثیه ر". بعضی یئرلرده بازلماج کلمه سی "گۆزله مه"

شکلینه گلیب دیر . باشقا چۆره ک نوعلرینین آدینا گلینجه : آخیتما ، جیلپیر ، قارتالاج (قاتلاما) ، کته ، کوماچ ، کولچه ، طورتا ، قاربارتما ، قاتمر ، اویمسج ، قویما (قویماق = یاغلی خمیر و شکر) ...

قارووت "قارووت" و ، بوغدانین قورولماسیندان حاصل اولور ، دئییه تعریف ائدن کاشغرلی (جلد ۲ صحیفه ۲۳۵) ، و بیرده بونو بیر یئمک آدی اولاراق دا وئریر و بویشمکین تعریفینی ده یازیر : "داری قاینا تیلیر ، قورودولور ، صونرا دؤیولور ، اون کیمی نارین لشدیریلیر ، یاغلا و شکرله قاریشدیریلیر ، بقله جه یئنی اوشاق دوغورموش قادینلارا وئریلن بیر یئمک اولور" (دیوان لغات جلد ۱ صحیفه ۴۰۶ و جلد ۳ صحیفه ۱۶۳) بومناسبتله قاییرقا (قوورقا) کلمه سینیه یا داسالماق لازم دیر .

خمیرلر خمیری پیشیرمکدن قابق محافظه و استعمال شکل لرینه گلینجه بیرنچه سۆز : "اریشته" فارسجانی "رشته" سیندن کلمیشدیر . بونما "اۆره" دئییلدیگی ده یازیلیر . اۆر چوخ خفیف اود (آتش) دئمک دیر ، خمیر کسیدیکده یاری قیزاریلتما سی ایچون "اۆر"ه توتولور . بیرده بونوعدان "اوغما" (اوغماچ آش) واردیر . اوغورجا اریشته یه "اوگره" **Ügrə** "دئییرلر" کی بیر آز اول ذکر اولونان "اۆره" ایله عینی دیر .

په تک وکنسدی بؤیوک طوریاق مخزن آدلاریندان ایکسی قیده دگر : "په تک" **Petək** و "کندوک" یاخود "کندی" . بوکلمه لردن ایکینجی سی ، اورتا فارسجادان آلینما دیر . معنالاری ساده جه طوریاق مخزن دیر ، گئنیله ده رک آری لار اوچون ده ایشله دیلمیشدیر .

بولغور و هدیک "بولغور" (بلغور) بوکتابا کۆره ، اساسدا "بورقول" ایتمیش جفاتای لار بوگون ده ائله دئییرلر .

"هدیک" بؤشلنمیش بوغدا ، بولغور ، نخود و سایر معناسیندا دیر . ارمنی دیلینده هدیک سۆز و واردیر . "دیش هدیکی" اوشاقلارین دیش چیخاردیقلا ری - مناسبتله پیشیریلیر و دوستلارلا یقییلیر .

بیرجمله معترسه معین بیر قرامرشکلی ، کاشغرلی نین بؤیوک اثرینده وئریلن مثاللارین کۆمگی ایله بیزه قدیم کندلرده بیر - بیرلایله کۆمک لشمه نین نه قدر رایج اولدوغونو گۆسته ریر . بیرنچه مثالی وئریلن ترجمه لری ایله نقل ائدیریک : اول منکاصور بوگوشدی = اومنه سویون قاباغینی بوگه مک (بند

قایرماق) ایشینده یاردیم ائتدی .

اول منکا قوروق قوروشدی = او، منه قوروق یئرلری قوروماق و محافظه ائتمکده یاردیم ائتدی .

اول منکا یئر قیریشدی = او، منه طورپاغی کسمکده کؤمک ائتدی .

اول منکا تال بوکه شدی = او، منه شاخه نی اگمکده یاردیم ائتدی .

اول منکا ییب کیریشدی = او، منه ایپی چکمکده کؤمک ائتدی .

اول منکا قار کوره شدی = او، منه قاری کوره مکده کؤمک ائتدی .

اول منیک بیرله ایشقا کیریشدی = او، منیم له ایشه کیریشدی .

اول منکا بزه ک بزه شدی = او، منه بیرشقی نقش ائتمکده یاردیم ائتدی .

اول منکا ائو بوزوشدی = او، منه ائو- چادرلاری آچماقدا یاردیم ائتدی .

اول منکا یی فرتوزوشدی = او، منه یی فرتوزله تمکده یاردیم ائتدی .

شیرین "جوجوک" صوغانین ان لذتلی اورتا قسمی دیر . جوجوک ، چوچوک ، جفتای تورکجه سینده دادلی، لذتلی، "شیرین" دئمکدیر .

سالخیم "سالخیم" مختلف شکلرده ایشیدیلیر : سالکیم، سارخیم، "سارخماق" مصدریندن کلمیش اولمالی . اوزوم سالخیمی و سالخیم سوگود (بیدمجئون) ایکی رایج ایشله دیلیش صورتلری دیر .

قایسی قایسی (قیسی، زردآلو) نین، مجارجا " **Kayszi** " دن محرف اولوب بونون داخی عینی دیلده "یارباشی" دئمک اولان " **Kaysz** " دان مشتق اولدوغونو ادما ائدیرلر .

اریک لر "اریک" دیوان لغات الترکده "اروک" عمومی بیر کلمه اولاراق مختلف نوعلره دلالت ائدیر، و خاص اولاراق بومثالار وار : "تولوغ اروک" (تویلو اریک) (شفتالی/هلو، "ساریخ اروک" (ساری اریک) (زردآلو) و "قارا اروک" (آلوجه

فیندیق آلیش - وئریشه ریاست ائدن "هرمهس" ین ععاسی نین، بیر جفت ایلانین ساریلمیش اولدوغو بیر فندیق آغا جیندان قایریلمیش ده گه نک اول- ماسی، فندیق تجارتی نین تاریخ اچینده اسکی لیگینه دلالت ائدیر، سحرپا زلار دافندیق ده گنکی ایله هنرلرینی گؤسته ریردی لر . بوگون بئله بو آغا جدان کسيلمیش بیر ده گنک الده توتولار سا ایلان وعقرب دن ضرر کلمه یه جکینه — اینا نالار واردیر .

"پلی نوس" فندیقین ایلک اولاراق "پونتوس" ساحل لرینده ن کتیریلدیگی

اوچون بونا "پونتوس قوزو" آدی نین وئرلیمیش اولدوغونو قید ائدیر. "هرودوتوس" (هرودوت)، داها اول "آزوف" دیزی شمالینده یاشایان بیر "ایسکیت" قبیله سی نین لوبیا بویوکلوگونده، برک قابیق—لی، "پونتی کوم" بیرمیوه ایله بسلندیگینی، بونون بئزلر آراسیندا تنید رنگ لی یاغی نین آلیندیغینی، قالانیندان دابیرنوع چوره ک دوزه لدیکی نی آنلاتیر. "فندیق" کلمه سی یونانجا "پونتی خون" دان گلیر.

باسدیق - سوجوق فارسجا "فرا ته"، اوزوم سویو، نیشاستا، بوغدا اونو قاریشدی ریلاراق قوامه گلدیکن صونرا، ایبه دوزولموش بادام و قوزو (گردکانی) ایچینه باتیریب شمع شکلینده دوندورولموش یی شه جگه آذربا—یجاندا "باسدیق" آدلان دیریلیر. تورکیه ده بونا "سوجوق" دئییرلر. سوجوق جفاتای تورکجه سینده ده موجود اولدوغو کیمی، بولجه ده **Sücük** (اینجه یا یله) یا خود سوچوک (گئنه اینجه مصوت له) تلفظ اولونور، اصلی اولجه ده ذکر اولدوغو کیمی "جوچوک" یا "چوچوک" دندیر کی لذتلی و "شیرین" معنا سینا گلیر.

قایق "قایغوق" (قایق)، کمی (کمی) دن داها کیچیک اولوب "قایماق" (زویولده مک (مصدیرندن دیر. "قایماق" اصلینده محتملا "اگیلمک" ویا "دؤنمک" معنا سینا ایمیش. مولانا جلال الدین رومی نین اوغلو، سلطان ولدین تورکجه دیوانیندا :

دؤنمه دی سؤزیله کیم گئری قایا * برکی شیب دور ائله کیم داغدا قایا .
خواجه مسعود، سعدی نین ۱۵—نجی عصر مترجمی، بیر بیت ده ایسه :
رعیت چو کوچ گورسه قاچار قایار * شهین ظلموچا وین جهانایار .
دئییر. بورادا، "قایار" "اوزاقلار" دئمک دیر، "چاو" کلمه سی ده "آوازه" و "شهرت" معنا سینا دیر.

یاغ چین ده یئمک یاغی نین مصرفی نین موجود اولما ماسینا مقابل، اسکی متن لرده ن بونون دواملی صورتده اورتا ویوخاری آسیا یا کوچ ائده نلرویا یئرلشمیش تورک و موغول کوتله لری نین یئمک یاغینی ایشلتدی کله ری معلوم دور. موغولجا طوسون (**Tosun**) دئییه آدلان دیریلان کره تخته ویا خود دری "کوکور" لرده قاییریلیردی. کره، قابیغی چیخیش داری ایله قایناتیلان صورتیله تصفیه ائدی لیر و آغزی محکم باغلانان بیر صیغیر اشکبه سی ایچینده محافظه ائدی لیردی. سوزولن داری دا سوته قاریشدیر—

یلیب یئیلیردی .

طوسون ، حالا جفتای لهجه سینده یاغ (و عمومی له شهرک) زیتون یاغینی افاده ائدیر . یاغ اوغوز لهجه سینده جان یاغی دئمک دی صونرا هر جور یاغ — اطلاق اولدو .

کنج دیاغینا ، کوچ یاغی (چیکیلجه) دئییلیرمیش ، "بال" دابعضا "آری یاغی" دئییلیرمیش (اوغوزلار و قیباقلاردا) .

کسره "کره" یه کاشغری ده تصادف اولونمادی . اون دؤردونجو عصرده "کره یاغی" دئییلدیگی بللی دیر . صون زمانلاردا تورکیه ده "ک" حرفی "ت" حرفینه مبدل اولدو و "تره یاغی" شهرت تاپدی .

چاناق "آ یا ق" قاب دئمک دیر . کاشغری تصریح ائدیرکی "بونو ، اوغوزلار بیلمزله ، اونلار بوکیمی شئیلره "چاناق" دئییرلر" . "چاناق" اوچون ده "دوزلوق و دوزلوقا بنزهر آغا جدان او یولموش قاب" دئییر . "چاناق" کلمه سینی "چین آغاجی" ترکیببندن گلدیگینی تصور ائدنلر واردیر .

تولوق "تولوق" (*Tuluq*) آنجا ق ۱۵- نجی عصر دن اعتباراً ایشله دیلمکه باشلانیب بونون "تولقوق" محرفی اولدوغو آنلاشیلیر . کاشغری "طوربا" قارشى سیندادا "یانچوق" کلمه سینی قید ائدیر ، بیر مثالدا بئله یازیر : اول یانچوق ایچره یارماق قارواندی = او ، طوربا ایچینده پول آختاردی .

یوغورت "یوغورت" سؤزونون "یوغورماق" دان اشتقاق ائتدیگی سؤیله نیر . اورتا چاغلاردا قده ر *Yugurt* تلفظ اولدوغودا ظن ائدیلیر . . . اوغوزلار یوغوردو "قور" (یوغورت مایاسی) ایله چالارلارمیش ، بومایا ، قابین دیبینده قالمیش یوغورت دان عبارتدی . "قور" ون "ترش" معنا سی ایله بیر ربطی واردیر

آیران "آیران" (دوغ) سود ویا یوغورت قابدا چالیناراق یاغی آیریلدیقدان و آلیندیق دان صونرا قالان سو قسمی ولوب بوندان اکثرأ پنیر قایریلیردی . "آیران" کلمه سینین "آیرماق" مصدریندن کلمه سی ده چوخ محتمل دیر .

قورود کاشغری نین دئدیگی کیمی یاغی آلینمیش یوغوردو قوروتاراق قاییردیقلاری پنیره ، بوگون ده اولدوغو وجهیله "قورود" آدی وئریلیر : "ار قورود سادی = آدامین کؤنلو قورود ایسته دی" .

"کش" ین تعریفینده ایسه اونون یوغوردون قورودولما سیندان حاصل اولور دئییرلر .

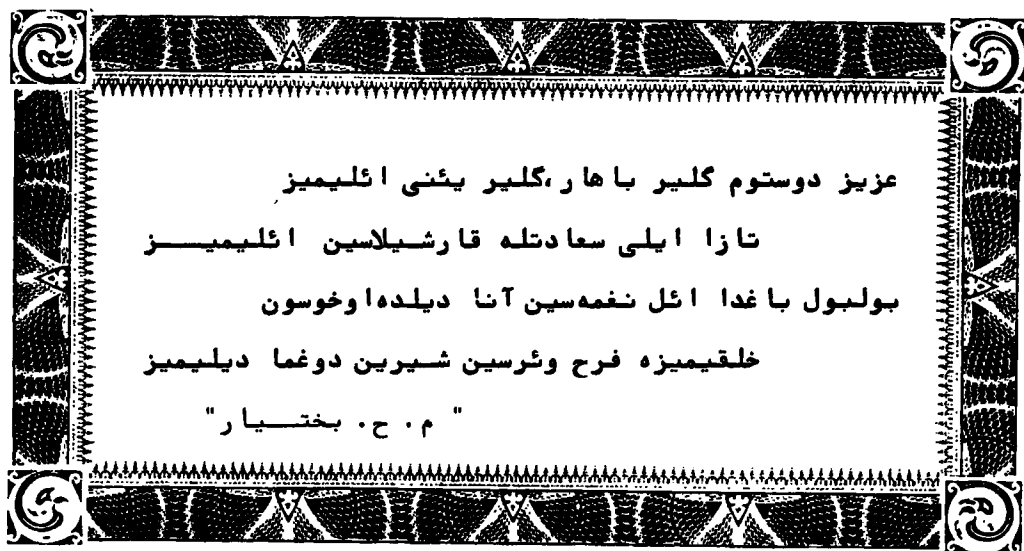
قاخ قاق (قاخ) ،گونشده قوروتولموش میوه وسایره . چفتایجادا دا ، اسموصفت ، قورومیوه دئمکدیر: آرمودقاخی، آلماقاخی. (دیلیم- دیلیم کسببو میوهلرین قورودولموش شکلی) .

آزیق آزیق "مسافرت یادا باشقابیر ایش اوچون حاضرلانا یثیه جک ، نواله" اسکی شکلی: آزوج .

کباب "کباب"ا ، بعضی ولایتلرده "کۆزله مه" دئیهرلر .

توتماچ توتماچ : اوغوزلارین ملی یشمکی ایدی ، تعریفی بئله دیر : بیرآزقالین (بیریاریم میلیمترقدر) آچیلان خمیر، ساج اوزه رینده یا واش - یا واش پیشدیکدن صونرا مثلث ویا باغلاوا شکلینده کسلیلر، بونلار ایستی سودا پؤشله نیر، پیشیریلمیش مرجمکله قاریشدیریلیر و بونون ایچینه یوغورت قاتیلیر، داها صونرا اوزه رینه قییمالی (قیمه لی) قیزارمیش یاغ تۆکولور ویا شیاخود قورو نانه (نعناع) سه پیلیر . عزیز اوخوجولار ،

اٹله بیلیرم سیزده تصدیق ائده جکسینیزکی، دیلیمیزا وچون کلمه لرین ریشه لرینده ایضاح ائدن (ائتمولوژیک) بیرلغت حاضرلاندیغی زمان ، "برهان اوغوز" ون زحمت چکیب بیریشره ییغدیغی یوزلرجه معلوماتدان دا فایدالانماق لازم اولاجاقدیر . - صون -

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

۲۹

پازان: دکتر جواد هیئت

جنوبی آذربایجان ادبیاتی :

قاباقلی یازیلاریمیزدا، (آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش) آدلی کتابیمیزین بیرینجی جلدینده ۱۹- نجو عصرده یاشایان جنوبی آذربایجان شاعرلریندن بیر قسمنین (مرثیه ادبیاتی، غنائی و عرفانی شعر) ترجمه‌ی حال ویا رادیجیلیقلارینا عائد معلومات و نمونه‌لر وئرمیشدیک. او جمله‌دن دخیل مراغه‌ای، راجی، دلسوز، صراف، نباتی طوطی، لعلی، حیران خانم و باقرخلالی‌نین ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه‌لر، و شکوهی مراغه‌ای، عندلیب قاراجاداغی، اسرار تبریزی و باشقا لاری حقینده ده قیصا معلومات وئرمیشدیک.

۱۹- نجو عصرده ادبیاتیمیزی شعرتمشیل ائتمکله برابر، شعرده ده غزل و مرثیه‌ان قوتلی چشیت و اسلوب اولموشدور. مرثیه ادبیاتی کربلا فاجعه‌سینی و مذهبی فرهنگی تصویر و ترنم ائتمکله برابر، دیل و ادبیاتی- میزین دوام ائدیپ، قورونما سینا دا خدمت ائتمیشدیر. بونونلا بئله بو عصرین صونلارینا دوغرو بدیعینشرو شعرده ده یئنی مضمون و شکل لرظه‌ور و انکشاف ائدیپ عصرین صونوندا قوتلی بیر جریان کیمی خلقین اوزرینده درین و گئنیش تأثیر بوراخمیشدیر. شاعرلرگؤزه لغزللریا زماقلایا ناشی شعرلرینده خلقین یاشاییشیندان، احتیاجلاریندان یازیر و حاکملرین ظلم و استبدادیندان شکایت ائدیردیله. آزادلیق، عدالت، و معارف مسئله‌لرین مضمونلارین باشیندا گلیردی. جهالت، فانا تیزم، و استبداد ملتین گئری قالماغینا و فقر و فلاکتده یاشاماغینا سبب گؤسته ریلیردی. بوکیمی شاعرلردن حاجی مهدی شکوهی، محمدباقرخلالی، محمد هیدجی، لعلی، راجی و باشقالاری نین آدینی آپارماق ممکن دور، شکوهی داها چوخ طنز شکلینده یازمیش و گؤزه ل لطیفه‌لر ایشلتتمیشدیر. شعرلرینده خلقین معیشت و آجینا جاقلی دورومو (وضع رقت آور) و اجتماعی مسئله‌لری تصویر

وترنما اتمیشدیر. هیدجی دینی عالم (مجتهد) اولوب، اثرلرینی اوچ دیلده یازمیش، شعرلرینده و یازدیغی کتابلاردا فلسفی-اجتماعی فکرلرینی بیان ائدیب، ظلم و ظالمله قارشلی چیخمیشدیر.

محمد باقر خلخاللی یازدیغی "ثعلبیه" کتابیندا تولکونون دیلیندن او زمانکی حیاتی چوخ مهم مسئله لرینه توخونور، تولکونون ماجرالاری آراسیندا دنیا تضادلاریله علاقه دار اولور و جمعیت ده کی آیریلیقلاری و زحمتکش لرین آغیر دورومونو و یاشاییشینی تصویر ائدیر:

بیر یسینه میسر ناز و نعمت بیر یسی آج، چکیر یوزمین اذیت

بیر یسی چیره نیب یا غلی پلودان بیر یسی دویماییب دیر نان جوودان
بؤیله لیکله شعریمیزده خلقین یاشاییشی و درد لری عکس اولونور، و اونون گله جگی باره ده فکرلر ایره لی سورولموش و بیر سؤزله شعر و ادبیات تیمیز خلقین مالی و لما غا با شلامیش دیر. البته بو کیمی شعرلرین دیلی ده خلقین دیلینه یا خینلاشمیش و مضمون با خیمیندن خلق دن لهام آلدیغی کیمی خلقین فولکلوروندا دا فایدا لانمیشدیر. بئله جه، رثالیست و دموکراتیک بیر ادبیات یا رانمیشدیر.

یئنلی ادبیاتین یا رانما سیندا شمالی آذربایجان شاعرو یا زیچیلاری - نین و اوراد اچیخان مطبوعاتین، ها بئله استانبول داکی جریا نلارین مهم تأثیری اولموش دور.

داها قاباقکی یازیلاریمیزدا یازدیغیمیز کیمی اوروپا نین معارف و تمدنی و اوراد اکی آزادلیق فکر لری و استبداد لا مبارزه جریا نلاری شمالی آذربایجان و استانبول طریق له تبریزه گلیر و اورادان دا - تهران و بوتون ایرانا یاییلیردی. مطبوعاتین، او جمله دن ۱۸۷۶ دا باکی دا حسن بیگ زردابی طرفیندن چیخان تورکجه "اکینچی" غزشتی و بو عصرین اولینده چیخان "ملانصرالدین" و ها بئله استانبول دا آذربا - یجانلیلار طرفیندن چیخان و ۱۸۷۵ دن باشلایا راق ۲۰ ایل دوام ائده ن "اختر" غزشته سی فارس جا چیخدیغی و چون بوتون ایران لیلارین او یا نما - سینا و مشروطه انقلابینا زمینه حاضر لانما سیندا بؤیوک رولو اولموش دور. زردابی "اکینچی" روزنامه سینده (نمره ۷- ۱۸۷۶) بئله یازیردی:

"جمیع عیب لر علم سیزلیک دن چیخار، جمیع محسن امور اتین باشی علمه باغلی دیر. هئج عمل یو خدور کی علمه محتاج اولما سین. ای قارداشلار!

وقت کشفه میش سعی اشدین کی علم تحصیل اشدیب ، زندگانلیق جنگینده
فاثق گله سینیز . یوخسا ، بیرقرندن صورنا ایش تمام اولور . علاج واقعه
قبل از وقوع باید کرد ."

آزادلیق و معارف پرور فکرلری ترویج و جهالت ، ظلم و استبداد ا قارشی
مبارزه مضمونلاری شاعرلردن باشقا یا زیجیلاریمیزین منشور اثرلرینده ده
اؤز عکسینی تاپمیش و یا زیلان کتاب و مقاله لر خلقی اویاتماغا ، و اؤز
حقلرینه صاحب چیخماغا یاردیم ائتمیشدیر . جامعه میزده آزادلیق حرکاتی ،
فکر آزادلیغی اوغروندا مبارزه گوجلندی که ره تالیست نئشده انکشاف
ائتمیشدیر . یعنی نئشده جهالتی ، کهنه لیگی ، فئودالیزمی ، ظلم و استبدادی
تنقید و افشاء ائدن و خلقی معارفه ، علمه و تمدنه چاگیران اثرلری ازیلمشدر .
بوکیمی نئشرین ان گؤرکملی نماینده لری میرزا حسن رشديه ، زین العابدین
مراغه ای وم . طالبوف و میرزا آقا تبریزی دیر .

رشديه ۱۸۹۳ ده ایران دا ، ایلک دفعه اولاراق یعنی مکتب آچمیش
(تبریزده) و او شاقلار اوچون " وطن دیلی " آدلی اوخوماکتا بلارین تورکجه
وبیرده فارسجا تالیف ائتمیشدیر .

مراغه لی زین العابدین " ابراهیم بیگین سیاحتنامه سی " آدلی اثرینی
فارسجا یازمیشدیر . بواثر ، مونتسکیونون " ایران مکتوبلاری " کیمی
اجتماعی- سیاسی مسئله لره توخونور . کتابدا اثرین قهرمانی نین سفر
اثناسیندا گؤردوگو ، راست گلدیگی حادثه لر ، آداملارلا گؤروش ، وصبتلری
تصویر ائدیلمیش ، ایرانین فئودال حیاتی ، حکومت اداره لری ، فاناتیک
روحانی مالاری برک تنقید ائدیلمیش و یئری گلدی که غربی اولکه لرله مقایسه
اولونور و بیرصیرا معارف پرور فکرلر ایره لی سورولور ، بیریشرده بئله
دئییلر : " بو بدبختلیک آنجا ق ایرانا و ایرانلیلارا مخصوص دور . یئر
یوزونون هئچ بیر نقطه سینده حاکملرین بوجور حاکمیتی و دستگا هی یوخدور .
حاکمین اختیاراتی و محکومون وظیفه سی هریشرده معین لشدیریلیمیشدیر .
تکجه بیزیم ایراندا ، بیز بدبخت لر بیرا ووج فرعونلار و نمرودلارین هوی
وهوسی نین اسیری اولموشوق . اونلار بیزیم مالیمیز ، جانیمیز ، ونا موسوموز
حقینده نه جور حکم وئرسه لر اجراء اولونا جاق . هیچ کسده اونلاردان بو
حقده بیر سؤز سوروشا بیلمز و اونلاری هیچ بیر ادا ره مسئولیته جلب اشدیب
جزالاندیرا بیلمز . بیزیم شکایتیمیزه قولاق آسان تاپیلما ز . سیمیز بیر
یانا چاتما ز ."

عینی تنقیدی، فکر و افاده لری طالبوفون اثر لرینده، اوجمله دن "الحمار بحمل اسفارا" (علم یوکلواشک) آدلی رومانیندا و "آزادلیق باره ده" اثر-ینده ده گورو روک. (طالبوفون رومانی میرعلی منافی طرفیندن تورکجه یه چوریلیمیش و باکی دا نشر اددیلیمیشدیر).

میرزا آقا تبریزی یا زدیغی "سرگذشت اشرف خان" آدلی اثریله، ایراندا ایلک دفعه اولاراق نمایشنامه یازمیش و اثرینده شاه سارایینی، باش وزیر و دربار آداملارینی صحنه یه چیخاردیب، اولاری افشاء ائتمیشدیر.

بو تنقید روحلو معارف پرور، آزادخواه و خلقی ادبیات، فولکلور و موزدا دا اؤز عکسینی تا پمیش و خلقین حیاتینی، ذوقونو، ایستکلرینی، ترنم ائدن بایاتیلار، قوشمالار، ناغیللار و داستانلار، یارانمیشدیر.

میرزه مهدی شکوهی : جنوبی آذربایجانین آرتا نیلان، گورکملی شاعر

لریندن دیر. ۱۸۲۸ = ۱۲۴۵ هجری قمری ده تبریزده آنادان اولموش، و ۱۳۱۴ = ۱۸۹۶ د امرآغه ده تانری نین رحمتینه قووشموشدور. شکوهی-باره سینده سلمان ممتاز (آذربایجان ادبیات ائل شاعری) "۱۹۲۷" کتابندا، محمدعلی تربیت (دانشمندان آذربایجان) دا، پروفیسور جعفر خندان ۱۹۴۵ ده (وطن یولوندا) غزئتینده، و پروفیسور فیض اله قاسم زاده ۱۹۵۸ ده (ادبیات و اینجه صنعت) ده یا زدیقلاری مقاله لرینده معلومات وئرمیشلر. اولوموندن یئددی ایل صونرا اوغلومیرزه حسن شکوهی طرفیندن کلیاتی تبریزده چاپ اولموشدور. تبریزلی محمدعلی مدرسین ده یا زدیغی کیمی میرزه مهدی شکوهی ۱۳۰۳ = ۱۸۸۵ ده آنادان اولان جمال آدلی اوغلونون تولدی مناسبتیله یاز-دیغی شعرده، هم اؤزونون، هم ده اوغلونون دوغوم تاریخلرینی یازمیشدیر.

بفضل خدای جهان درگذشت زن شکوهی چوپنجاه و هشت
خدایش کرم کرد طفلی که شد سیه چشم اورشک آهوی دشت
رقم زد قلم خوش بتاریخ و "جمال - جمال عالم افروز گشت"
شکوهی ایلک تحصیلینی ملا مکتبینه آلمیش، کیچیک یاشدا آتاسی اولدوگو اوچون اوخوماغی بورا خیاب آینا سارلی قلامشغول اولموشدور.
شکوهی مکتبده ایکن شعریازماغا باشلاییب، صونرا دا فارسجا و عربجه اوخوماغا ادامه وئرمیش و شرق ادبیاتینی دریندن اؤگره نمیشدیر.
شعرلرینده جهالت علیهینه یا زمیش و جامعین عیب و نقصانلارینی طنز-شکلینده افشاء ائتمیشدیر.

شکوهی بیرمدت تبریزده آینا سا زلیقلا یا شادیقدان صورنا، مراغه‌یه
 کؤچور و اورادا "وبا" خسته‌لیگی صالقینی (اپیدمی) اولدوغو اوچون
 بیرنچه‌آی‌الماچوان کندینده قالیر و اورادان ائوله‌نیر و صورنا مراغه‌یه
 گلیب یئرله‌شیر. شکوهی مراغه‌ده یا شاییشینی الده ائتمک اوچون بزازلیق
 ائدیر و عمورونون صونونداک اورادا قالیر. اوزوبوباره‌ده بئله‌دئیر:
 روز اول بوچرخ کج رفتار منه چون ائيله میشدی شعری شعار
 چوخ سخنی، کریمی مدح ائتدیم چوخ خسیسی، لثیمی قدح ائتدیم
 سعیمی کوردوم عاقبت بیجا چون دقسن یوز قصیده ی قسراء
 عاقبت با امید دور و دراز گلیب اولدوم مراغه‌ده بزاز
 شکوهی مراغه‌ای ده مادی و معنوی باخیمدان دا سیخینتیلی گونلریا شامیش
 یوخسوللوق، اجتماعی عدالتسیرلیک شاعرین اوره‌گینی سیخیب روحونا عذاب
 وثر میشدیر.

جانه‌گلدیم بوشهر ویراندا * چورودوم من بو کنج زنداندا
 جان من ساکت اولما چیخ سفره * گورنه وار شرق و غرب دوراندا
 دولانیر چرخ، سن دولانما یا سان * آغارار سقلین دگیرماندا
 گت فرنگه، که بؤیله ظلم سنه * اولماز البته کافرستاندا
 بوفکرله، شاعر سفره چیخیر و تورکیه، عربستان، اورتا آسیا و ایرانین
 بیرچوخ شهرلرینی گزیر، صورنا تهرانا گلیور اورادا بعضی عالم و گورکملی
 شخصیتلرله گوروشور و نهایت مراغه‌یه قاییدیر. بو یولجولوقلار، اونون
 معارفه اولان علاقه و میلینی آرتیریر. شکوهی دورونون گورکملی شاعرلری
 وزین العابدین مراغه‌ای و طالبوف کیمی یا زیچیلار یله یا زیشمیشدیر.
 شکوهی نین اثرلری خلقین فلاکتلی حیاتی و دردلرینی اوزونده عکس
 ائتمیشدیر. اونا گوره او، رئالیست شاعر دیر. او، ساتیریک شعرلری ايله
 شاه، وزیر، خان، بیگ، محکومتاجرلر و جادوگرلری تنقید و افشا ائدیر، و
 بعضاده اوزباشینا گلن حادثه‌لری تصویر ائدیر. شکوهی ده دیگر همشهری
 لری کیمی شعرلرینی ایکی دیلده، یعنی تورکجه و فارسجا یا زیشمیشدیر.
 نمونه اوچون آشاغیداکی غزلینی درج ائدیریک:
 رقص ائيله دیم، گشت ائيله دیم میخانه دن میخانه‌یه
 توکدوم شراب لاله‌گون، پیمان نه دن پیمانیه
 عشق عذار مهوشی، یا ندیردی بو محنت کشی
 میراث ایمیش عشق آتشی، پروانه دن پروانه‌یه

ساقی ! تفر اول، کچدی گفجه ، فرداغمی گلمز وه جه
 آل کاسه نی ، وئر کوزه نی، مستانه دن مستانه یه
 قربان او زولف تارووه ، یوخ بقیله سنگین سلسله
 هی آچیلیر ، هی باغلانییر، دیوانه دن دیوانه یه
 قان آغلاسون آلوده لر، شاد اویناسون آسوده لر
 مال جهان بالله قالیر بیگانه دن بیگانه یه
 کلشن وئریلدی بلبله ، قونسون او گولدن بوگوله
 قسمتهه بایقولاریوی ویرانه دن ویرانه یه
 واعظلیگون ترک ائتمه دین، بیر معرفت درک ائتمه دین
 وئر دین شکوهی گوش عجب افسانه دن افسانه یه
محمد هیدجی : حکیم حاجی ملامحمد، حاجی معصوم علی نین اوغلودور .

۱۸۵۳ = ۱۲۷۰ ده زنجانین ۶۰ کیلومتر لیگینه اولان "هیدج" کندی ده آنادا^۴
 اولموش، وایلیک تحصیلینی ده اورادا آلمیشدیر. صونرا، قزوین ده صرف و
 نحو، منطق و معانی و بیان اوخوموش، صونرا تهرانا گفدی، اورادان دا -
 نجفه گفتمیش و نجفه تحصیلیه دوام ائدی، مجتهد درجه سینی آلمیشدیر.
 هیدجی نجفدن قاییداندان صونرا تهراندا یئرلشمیش و ایگیرمی بشش ییل
 "مدرسه ی منیرییه" ده تدریس ایله مشغول اولموشدور.

هیدجی اسلامین اوچ اساس دیل لرینده ، یعنی عربجه ، فارسجا و تورکجه ده
 شعرو فلسفی، اجتماعی، دینی اثرلری یازمیشدیر، و گنجلیکده "مغنی"
 تخلصونو ایشلتمیشدیر. "کلیات دیوان هیدجی" زنجان و تبریزده نچه
 دفعه چاپ اولموش، بوکتابدا اونون لیریک، فلسفی غزللری، قصیده لری
 و حکمتلی موضوعلارا حصر اولونموش نثر اثرلری درج ائدیلیمیشدیر.
 "رساله ی دخانیه" امپریالیزم علیه یه یازیلیمیش نثر دیر. "شرح
 منظومه" سبزواری نین "شرح منظومه" سینه بیر حاشیه دیر و عربجه یازیل
 میشدیر. بواثر، تهراندا چاپ اولموشدور.

هیدجی ۱۹۲۸ = ۱۳۴۲ ده تهراندا وفات ائتمیشدیر. او، عتباتا گئدرکن،
 جبل حمرین ده صیولموش و او صیرادا شعر دیوانی دا اشیالار یله بیرلیکده
 غارت ائدیلیمیشدیر. اؤزو بو باره ده بئله یازیر:
 من یازار دیم نچه مدت دین و دانش دفترین

دین و ایمانی آپاردی اوغری دیوانیم کیمی.

هیدجی مؤمن و عارف و حکیم بیر شاعر اولوب، عینی زماندا وطنپرور و اثل غمینہ یانان بیر عالم اولموشدور. هیدجی شمالی آذربایجانین روسلار طرفیندن اشغال ائدیلهرک ایراندا آیریلماغینا و روسلارین ایرانین داخلی ایشلرینه قاریشماغینا غضبله نه رک، اوره ک سؤزلرینی بئله بیان ائدیر:

سزد گر کشم آه و آرم فسوس * بایران که ویران شد از دست روس
دل از زندگی سیر و جان شد ستوه * خدا بر کند ریشه ی این گـروه
کجا پندشاهان باطل و کوس * که خواهند این کین ایران ز روس
همان نامداران ایران زمین * که از این خسان باز جویند کین.
هیدجی عینی زماندا مسلمانلارین کثری قالمیش، ضعیف و دیده رگین اولوب، کافرلرین گوجلندیکیندن کدرله نیب بئله یازیر:

کنون کفر افزد و اسلام کاست * نه چندان که آید به گفتار راست
مگردست حق آید از آستین * جهان را کند پاک از کفر و کین
هیدجی نین صون زماندا زجاندا چیخان دیوانیندا (دیوان حکیم هیدجی)
آقای علی هشترودی نین مقدمه سی، فارسجادانشانه، فارسجا و تورکجه غزللری، رباعیلری و قطعه لری چاپ اولموشدور.
بورادا نمونه اوچون بیرنچه شعرینی درج ائدیریک:

قطعه لر

اسدی اگریئل، یئدی دریا تکان * موج و حباب اولدو اوزونده عیان
یئل کی و چاغ بوشلادی دریانی، بو- * موج و حبابی دولانیب اولدو صو
بور دا ببه م! بیل بومثلدن مراد * موج صودان باشقا دگیل اؤزگه زاد

لفظ نه دیر؟ چیخدی بوغازدان نفس * نچّه یئرینی دوداغینایله کس
اسم اولور، فعل اولور، حرف کیم * بو اوچونویغ، آدینی قوی "کلیم"

واحد اگراولمایا، اولماز عدد * ائیله مه ییب بوسؤزو بیرکیمسه رد
هر عددده باخدی، باغیب واحده * بو سؤزو اولماز دئیسه سن زاهده ...

بوسؤزاگر باطل، اگر حق دیر * بیرده مثل "مصدر" و "مشتق" دیر
بیل حقی مصدرکیمی اصل کلام * عالم حقیقین کلماتی تمام
مصدرو مشتق ده یوخ فرق چوخ * مصدر اگر اولمایا، مشتق یوخ
چون یا پیشیب مطلقه چولقا شدی قید * چکدی قیلیج بیر- بیرینه عمرو وزید

اولماز اولاکول تیکان، تیکان گول
 گر ایستیرن آغلا، ایستیرن گول
 هیدجی نین گوزل تمثیل و مکالمه شکلینده شعرلری واردیر. بورادا،
 نمونه اوچون بیر مکالمه سیندن بیر پارچا سینی نقل ائدیریک :

ساقی گتیر! نهدن؟ او می خوشگواردن .
 می؟ هانسی می؟ او می کی یوخو فرقی ناردن .
 گلدی . نمه؟ باهار . گئدیبدیر . نمه؟ قرار .
 جان دیر . نجه؟ نزار . نهدن؟ هجر یاردن .
 ائیلردیم آرزو . هارانی؟ طرف گلشنی .
 کونلوم ائدردی یاد . هاچاقدان؟ باهاردن .
 چوخ - چوخ خوشوم گلیر . نمهیه؟ بلبل و گوله .
 چوخ - چوخ بدیم گلیر . نمهدن؟ قیش و قاردن .
 مطرب؟ بلی، بویور! من اولوم بیر آیاغا دور .
 نشیدیم؟ آپارغمی . نهایلن؟ چنگ و تاردن .
 قوشلار یشنه اوخور . هارادا؟ مرغزارده .
 ککلیک سسی گلیر . هارادان؟ کوهساردن .

 بسدیر اولان (اوغلان)، مغنی! نولوب؟ ایستیرن نولا؟
 یات! نولدو؟ یاتدی خلق، گئجه گئچدی یاریدن .

منابع :

- ۱ - جنوبی آذربایجان ادبیاتی آنتولوگیاسی . باکی ۱۹۸۱
- ۲ - دیوان حکیم هیدجی . مطبوعات ستاره . زنجان
- ۳ - میرزه مهدی شکوهی . محمدعلی مصدق .
- ۴ - سخنوران و خطا طان زنجان . کریم نیرومند . کریم زعفری . ۱۳۴۶ زنجان

أَلْعَالِمُ أَمِينُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ .

بیلگین تانری نین یئر اوزونده امینی دیر .
أَلْعَالِمُ وَالْمُتَعَلِّمُ شَرِيكَانِ فِي الْخَيْرِ وَسَايَرُ النَّاسِ لِأَخِيرَ فِيهِمْ
بیلگین و اوگرهنجی یا خشیلیقدا اورتا قیدیلار . باشقالارینا اوندایا خشیلیق یوخدور .

أَلْعَالِمُ وَالْعِلْمُ فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا كَمْ يَفْعَلُ الْعَالِمُ بِمَا يَعْلَمُ كَانَ الْعِلْمُ
وَالْعَمَلُ فِي الْجَنَّةِ وَكَانَ الْعَالِمُ فِي النَّارِ .

بیلگین و بیلگیک جنتده دیرلر ، بیلگین بیلگینه عمل ائتمزسه ، بیلگیک و عمل جنتده قالار ، بیلگین ده جهنمده .

أَتَعْدُلُ حَسَنٌ وَلَكِنْ فِي الْأَمْوَالِ أَحْسَنُ ، أَلَسَّخَاءُ حَسَنٌ وَلَكِنْ فِي الْأَعْنِيَاءِ
أَحْسَنُ ، أَلْوَرَعُ حَسَنٌ وَلَكِنْ فِي الْعُلَمَاءِ أَحْسَنُ ، أَلصَّبْرُ حَسَنٌ وَلَكِنْ فِي
الْفُقَرَاءِ أَحْسَنُ . أَلتَّوْبَةُ حَسَنٌ وَلَكِنْ فِي الشَّبَابِ أَحْسَنُ ، أَلْحَيَاءُ حَسَنٌ
وَلَكِنْ فِي النِّسَاءِ أَحْسَنُ .

عدالت یا خشی دیر ، لکن حاکم اولانلاردان داها یا خشیدیر . الی آچیقلیق
یا خشی دیر ، لکن زنکین لردن داها یا خشی دیر . تقوا یا خشیدیر ، لکن عالم-
لرین کی داها یا خشی دیر . صبر یا خشی دیر ، لکن فقیرلرین کی داها یا خشیدیر ،
توبه یا خشی دیر ، لکن گنجلیکده داها یا خشی دیر ، حیا یا خشی دیر ، لکن قادینلار
دان داها یا خشی دیر .

أَلْعِفَاءُ زِينَةُ النِّسَاءِ . عفت قادینلارین بزه کی دیر .

أَلْعَفْوُ أَحَقُّ مَا عَمِلَ بِهِ . باغیشلاماق ان دوغرو ایش دیر .

أَلْعُلَمَاءُ مَصَابِيحُ الْأَرْضِ وَخُلَفَاءُ الْأَنْبِيَاءِ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ

بیلگین لر یئر اوزونون چراغلاری ، پیغمبرلرین خلیفه لری و میم و پیغمبر-
لرین وارث لری دیرلر .

أَلْعِلْمُ حَيَاتُ الْإِسْلَامِ وَعِمَادُ الْإِيمَانِ وَمَنْ عَلِمَ عِلْمًا أَتَمَّ اللَّهُ لَهُ أَجْرَهُ وَمَنْ
تَعَلَّمَ فَقَعِلَ عَلَيْهِ اللَّهُ مَا لَمْ يَعْلَمْ .

بیلگیک اسلامین دیر بیلگی و اینا مین تملی دیر . هرکس بیلگیک اوگره نسه
تانری اونون اجرین بوتو و لشدیره ر و هرکس اوگره نیب عمل ائله سه ، تانری
بیلمه دیگینه ده اونا اوگره ده ر .

تا پشیریق

بیری مجلسده پوزدو بارداشینی * آستاجا سیلکه له دی یولداشینیی
 دئدی: "هرچندکی، دهشتدیرایلان * منه ده کمیرسه، قویقتسین مین قان
 یولداشی دیرسکینه وئردی دایاق * اونا اوز توتدو، دئدی: ای سارساق!
 بیر ایلان کی کتیره خلقی زارا * سانجاقادیر سنی ده آئی آوارا .
 بیرمثل دیر: گوتوروب چای داشینی * هاردا گوردون، ایلانین از باشینی
 دوشمنه گوز یومان انسان دلی دیر * فرصتی فوته وئره ن اولمیلی دیر .

غزل

خوشدور اولامی مجلسی گلزاریله بیرکه
 من ده اوتورام یان - یانا دلداریله بیرکه
 آهسته آچام سینه می یاره، اؤته بولبول
 خواننده نین آوازی گله تـ اریله بیرکه
 ساقی دولانا، باده سی اله، گوزو منده
 حیران قالا احوالیم اگیـ اریله بیرکه
 پروانه گلیب گورسه اوزاقدان بو بساطی
 افسانه سینه گوز یوما جاق ناریله بیرکه
 یار اولدوغو یئرده - دئدی - اگیارنه لازم
 گول اولسا اولار- سؤیله دیلر- خاریله بیرکه
 زولغو اوزونون همدی، گوردو کده اینانیم
 بیر آنده گنجینه اولار مـ اریله بیرکه
 "رمزی" وارینی وئرمکه آماده دایانمیش
 چون یارینا عهد ائیله میثایل قاریله بیرکه

تصوف و ادبیات

(۱۱) دکتر غلامحسین بیگدلی- پروفیسور

متصوف متصوف شعرو ادبیات داخل اولما میشدان قاباق
شاعرلر بیرقدر کناره چیغیب ذاتا وشغفا مدرک متفکورو

مشهور متصوف اولان خواجه عبداللہ انصاری نین

(/ ۳۹۶ - ۴۸۱ هـ ق) اثرلریندن بیرنچہ نمونہ

گوسترمک ایسته بیریک ، بونا باخما یاراق کی ، خواجه عبداللہ انصاری
هجری قمری ۴ نجی عصرین آغزلاریندا یعنی ۳۹۶ (۱۰۰۵/۶) نجی ایلده
دوغولوب و ۵ نجی عصرین ۸۰ - نجی ایللرینده قدر یا شامیش واونون
مناجاتلاری هله ده علم و عرفان اهلینین دیللیری ازبیریدیر ، آنجا ق یخنده
گوروروک کی ، قاطی غلیظ ، وها ملی ، اشارہ لی سوزلر اونون شعرینده تما -
میلہ یوخ درجه سینده دیر ، سوزلری آیدین ، مصراملاری ساده مضونو درین
اولسادا بیر غلیظ و مرکب و دومانلی عبارتہ یول و فرمه میشدیر . چونکی
اونون یا شادیقی دورده هله لیک تهلکهلر ، یا ساقلار و تعقیب هله باشلانما -
میش دیر . هله احتیاطلا ، اشارہ ایلہ ، رمز لرایلہ دانیشما ق دورو گلیب
چا تما میشدیر ، بوجلده آنجا ق صونرالار شیخ عطار واوندان صونرا کی ،
دورلرده حیاتا تطبیق اقدیل میشدی . باغین بودور بیویک عارف ربانسی و
مشهور متصوف الہی خواجه عبداللہ انصاری نین شعرلریندن نمونہ لر
گوستہ ریریک :

من بنده * عاصیم رضای توکجاست * تاریک دلم نوروضیای توکجاست
مارا توبہ بہشت اگر بطاعت بخشی * آن بیع بود لطف عطاء توکجاست
بو خیاما نہ شعرده جسارت ، جرات و درین اینامدان باشقا هجج بیر
اورت - باستیر ائیلہ لی ، ایہام و اشارہ و رمز لہ سویلمہ بیر شقی یوخ دور .
یار ب دل پاک وجان آکاہم ده * آہ شب و گریہ سحرگاہم ده
دراہ خود اول زخودم بیخود کن * بیخود چوشدم زخود بخود راہم ده
یا خود

آنکس کہ ترا شناخت جانرا چہ کند * فرزند و میال و خانمان را چہ کند
دیوانہ کنی ہردو جہانش بخشی * دیوانہ تو ہردو جہان را چہ کند
یا خود

مست توام از جرعه و جام آزادم * مرغ توام از دانہ و دام آزادم
مقصود من از کعبہ و بتخانہ توئی * ورنہ من از این ہردو مقام آزادم
یا خود

ما را سرو سودای کس دیگر نیست * در عشق تو پروای کس دیگر نیست
 جز تو دگری جای نگیرد در دل * دل جای توشه جای کس دیگر نیست
 گور و سونوز یو خاریداکی مصراعلاردا نه قدر آیدینلیق ، نه قدر ساده ...
 لیک ، نه قدر روانلیق واردیر . عین حالدا شاعر بیر بر بویوک اینام و محکم
 اعتقاد و یوکسک صنعتکارلیقلار اؤز فکر لرینی افاده و بیان ائتمیشدیر .
 آنجاق بیر قدر صونرا آرتیق وضعیت تامیله دگیشمیشدی . غیر متصوف شاعر
 لر اصل مطلبه داخل اولما میشدان اول قصیده نی بیرنجه مصراعلیق
 نسیبله باشلاییر . هانسی کی بو نسیب طبیعتین ، گؤزه لین ، مئی و معشوقه -
 نین ، دلبرین وصفی و تعریفی ایله باشلانلییر . صونرا شاعر گریز ووروب
 ممدوحون مدحینه کئچیر . ایستر طبیعتین ، ایسترسه معشوقه نین گؤزه لیلیکی
 وصفینه حصار اولونان بو مصراعلاردا هئج بیر اسرارلی ، پرده آلتی وایهام -
 لی ملاحظه لر یوخدور ، هئج الهی عشق مسئله سی ده بورادا اولمور ، بوتون
 بو مصراعلار بیر پدیده نین ، بیر منظره نین یا بیر محبتین ترنمونه حصار ولو -
 نان سؤزر و تعریفلر دیر . آنجاق صوفی شاعر لرینه گلدیکده ، گورور و ککی ،
 متصوف شعریت تامیله باشقا مقصد گؤموش ، بام - باشقا بیر شکل ده چیخیش
 ائتمیش ، عشقی ، محبتی انسانین - انسانا اولان محبتیندن آیریپ ، اونو
 الهی عشقه ، بوتون وارلیقی ، طبیعت و جمعیتی سئومک عشقنه حصار ایپ
 ترنم ائتمیشدیر . حقیقی معشوقه ، یارادیلش ، کائنات و بوتون انسانلارا
 وورغونلوق مسئله سینه دقت یئتیریلmişدیر . جمالین و کمالین حده ی و
 وحدتی ستایش ائدیلmişدیر .

عین حالدا وحدت وجود چولارین فلسفی مدعالاری انسانی الله حساب
 ائدیپ ، آلله این اشیاء دا تجسم ائتدیرمک مسئله سی ایشلری داها دا غلیظ
 لشدیریپ ، دین شریعت قانونلارینا دابان - دابانا ضد اولدوقونا گوره
 بو متصوف شاعر لر اضطراراً اؤز سؤز و فکیر لرینی اشاره و معمالار شکلینده
 سؤیلمه که مجبور اولموشلار . مثاللار کئچک :

جلال الدین رومی نین اثریندن بیر پارچا سینا دقت یئتیره ک :

... هر کسی کو دورماندا زاصل خویش * باز جوید روزگار وصل خویش ...
 بند بکسل باش آزاد ای پسر * چند باشی بند سیم و بند زر ...
 هر که را جامه ز عشقی چاک شد * او ز حرص و عیب کلی پاک شد ...
 جسم خاک از عشق برافلاک شد * کوه در رقص آمد و چالاک شد ...
 عشق جان طور آمد ، عاشقا * طور مست و خر موسی صعقا (۱)

(۱) اشاره بآیه واقعه در سوره اعراف است .

سرپنهان است اندر زیرو هم * فاش اگر گویم جهان برهم زخم
جمله معشوقست و عاشق پرده‌ها * زنده معشوقست و عاشق مرده‌ها
شیخ فریدالدین عطار :

هرگاه که مست آن لقا باشم * هشیار جهان کبریا باشم
مستغرق خویش کن مرا دائم * کافسوس بود که من مرا باشم
که گه گوئی که دیگری را باش * چون نیست بجز تومن که را باشم؟
از هر سویم همی فکن هر دم * مگذار مرا که من مرا باشم
گفتم که بر من آی تا یکدم * در پیش تو ذره هوا باشم
گفتی که چو باد دودم رسد کارت * من با تو در آن دم آشنا باشم
گر آن نفس آشنا شوی با من * آنگاه من آن نفس کجا باشم
عطار اگر فنا شود در تو * گر باشم ورنه پادشا باشم
ابوسعید ابوالخیر :

بس که، جستم تا بیا بم من از آن دلبر نشان
تا گمان اندر یقین گم شد، یقین اندر گمان
در خیال من نیامد، در یقینم هم نبود

نی نشانی که، صواب آید از او دادن نشان
چند گاهی عاشقی ورزیدم و پنداشستم
خویشتن شهره بگردد، کو چنین و من چنان
در حقیقت چون بدیدم زو خیالی هم نبود

عاشق و معشوق من بودم ببین این داستان

سنائی غزنوی :

مکن در جسم و جان منزل که این دون است و آن والا
قدم زین هردو بیرون نه اینجا باش و نه آنجا
به هرچ از راه دورافتی چه کفر آن حرف چه ایمان
به هرچ از دوست و امانی چه زشت آن نقش چه زیبا
گواه روهر و آن باشد که سردش یابی از دوزخ ،
نشان عاشق آن باشد که خشکش بینی از دریا
سخن کز روی دین گوئی چه عبرانی چه سریانی
مکان کز بهر حق جوئی چه جابلقا^(۱) چه جابلسا^(۲)
به میرای دوست پیش از مرگ اگر می زندگی خواهی
که ادريس از چنین مردن بهشتی گشت پیش از ما

۱- مشرق ۲- مغرب

اوحداالدین اوحدی :

از جام عشق بین همه باغ و بهار مست * دوران و دهر عاشق و لیل و نهار مست
 ناهید در هیوط و قمر در شرف خراب * خورشید در طلوع و فلک در مدار مست
 مجنون عشق خسته و ایوب صبر زار * توفان نوح بیدل و منصور دار مست
 چندین پیاده بنگر و چندین سوار * گاهی پیاده بیدل و گاهی سوار مست
 معشوق پرده گی و خرد پرده ارباب * هم پرده گی ربوده و هم پرده دار مست
 آخربهر کیست نگوئی بدین صفت * چندان هزار بیدل و چندین هزار مست
 هشیار بود تا به کنون اوحدی ولی * آمد زمان آنکه شود هوشیار مست

شیخ محمود شبستری .

بت اینجا مظهر عشق است و وحدت * بود زنا ربستن عقد خدمت
 چو کفر و دین بود قائم به هستی * شود توحید عین بت پرستی
 چو اشیاء هست هستی را مظاهر * از آن جمله یکی بت باشد آخر
 نکواندیشه کن ای مرد عاقل * که بت از روی هستی نیست باطل
 بدان گایزد تعالی خالق اوست * ز نیکو هر چه صادر گشت نیکو است
 وجود آنجا که باشد محض خیر است * اگر شریست در وی آن زغیر است
 و گر مشرک ز بت آگاه گشتی * کجا دردین خود گمراه گشتی
 ندیده او ز بت جز خلق ظاهر * بدان علت شد اندر شرع کافر
 توهم گر زو نه بینی حق پنهان * به شرع اندر نخوانندت مسلمان
 درون هر بتی جان نیست پنهان * بزیر کفر ایمان نیست پنهان
 بد آن خوبی رخ بت را که آراست * که گشتی بت پرست ارحم نمیخواست
 هم او کرد و هم او گفت و هم او بود * نکو کرد و نکو گفت و نکو برد
 یکی بمن و یکی گوی و یکی دان * بدین ختم آمد اصل و فرع ایمان
 نه من می گویم این باشد به قرآن * تفاوت نیست اندر خلق رحمان
 خواجه شمس الدین محمد حافظ :

حافظ بوتون متفکر شاعر لرزدن آرتیق کلاما جیلا و شرمیش، سوز و صیقا -
 للامیش، معنی و مضمون و دالقا لاندیرا راق سوزون مقامینی گویلره قالد -
 یرمیشدیر . حافظین غزلی صوفیزمین و سمبولز مین ذیروه سی و نمونه سی
 کیمی قیمت له ندیر یلمه لی دیر، ایندی حافظین الهی سوزلرینه دقت
 یتتیره ک :

عکس روی تو چو درآینه ی جام افتاد * عارف از خنده می در طمع خام افتاد
 حسن روی تو به یک جلوه که درآینه کرد * این همه نقش درآینه او هام افتاد
 این همه عکس می و نقش و نگا رین که نمود * یک فروغ رخ ساقی است که در جام افتاد

غیرت عشق زبان همه خالصان ببرید * کز کجا سرغمش در دهن عام افتاد
 من ز مسجد به خرابات نه خود افتادم * اینم از عهد ازل حاصل و فرجام افتاد
 چه کند کز پی دوران نرود چون پرگار * هر که در دایره گردش ایام افتاد
 در خم زلف تو آویخت دل از چاه زنج * آه کز چاه برون آمد در دام افتاد
 آن شدای خواه که در صومعه با زم بینی * کارما با رخ ساقی و لب جام افتاد
 زیر شمشیر غمش رقص کنان باید رفت * کانه که شد گذشته اونی که سرانجام افتاد
 هر دمش با من دلسوخته لفظ دیگر است * این گدا بین که چه شایسته نعم افتاد
 صوفیان جمله حریفند و نظر باز ولی * زین میان حافظ دلسوخته به نام افتاد

یونس امره دن :

اول قادر کن فیکون لطف اشد جی رحمان منم
 کسمه یین رزقینی و ثرن جمله لره سلطان منم
 نطفه دن آدم یار اتان، بیوموتا دان قوش دغوره دن
 قدرت دیلینی سؤیله تن ذکر اقله یین سحان منم
 کیمیسینی زاهد قیلان کیمیسینه فسق ایشله تن
 عیبلارینی اورتوجو اول دلیل و برهان منم
 بنم ادب، بنم بقا، اول قادر حق مطلقا
 یارین خضرا ولا سقا آنی قیلان غفران منم
 ات و دری سوگوک و جان، تن پرده لرینی توتان
 قدرت ایشیم چو قدور منیم هم ظاهرو عیان بنم
 هم باطنم، هم ظاهر، هم اولم، هم آخرم،
 هم بن اولوم، هم اول بنم اول کریم سبحان بنم
 یو قدور آرا دا ترجمان آندا کی ایش بانا بیان
 اولدور بانا و ثرن لسان، اول دنیز و عمار بنم
 بو یثری گوگو یار اتان بوعرشی، کرسی دوریدن
 بین بیر آدی واردیریونس اول صاحب قران بنم.
 ایسته دیگیمی بولدوم آشکارا جان ایچینده
 تاشرا ایسته یین کن دین کن دی پنهان ایچینده
 قائم دیر اول اریلمز آنسیز کیمسه دیر یلمز
 آدیم - آدیم یغرا اولچر حکمی روان ایچینده
 بو طلسمی باغ لایان جمله دیلی سؤیله یین
 یثره گویه صیغما یان گیرمیش بیر جا ایچینده

گيرديم گونول شهرينه دالديم آنين بحرينه
 عشق ايله سیرا ئده رکن ايزبولدوم جان ايجينده
 شاه اولوبن اوتورور قولا بويورور توتتورور
 فرمانيني بويورور کندی فرمان ايجينده

*** **

اولانلار شيخي لقبيله تانيلان ابراهيم افندی (وفات ۱۶۵۵ = ۱۰۶۶)
 دن : انسان کامل نظريه سینه عائد :

يايان يئرده نه گزرسين گل آدمه ايربومه
 حيوان گيبي نه يئلسين گل آدمه ايربومه
 نسخه وحدت آدم دير، نفخه قدرت بودم دير
 آدم دن غيري عدم دير گل آدمه ايربومه
 آئينه حق آدم دير گورن گورونن بودم دير
 هرنفس اسم اعظم دير گل آدمه ايربومه
 بوشعرلری اوخوياندا آذربايجانين بئوک متصوف، حرفی شاعری
 نسیمی نین شعرلری خاطره گلیر. بودا متصوف شاعرلرين نه قدر بیـــــر
 بیرلریندن متأثر اولوب الهام آلدیقلارینی گؤسته ریر.

عمادالدین نسیمی :

بن ده صیغار ایکی جهان، بن بوجها نه صیغزم
 گوهرلامکان بنم کون ومکانه صیغزم
 عرش ايله فرش وکاف ونون بن ده بولوندى جمله چون
 کس سؤزو نی واپسم اول شرح و بیانه صیغزم
 صورته باخ ومعنی یی صورت ايجينده تانی کیم
 جمله جان بنم ولی، جسم ايله جانیه صیغزم
 گرچه محیط اعظم آدم آدیمدیر آدمم ،
 طورايله کن فکان بنم بن بومکانا صیغزم
 جان ايله هم جهان بنم، دهرايله هم زمان بنم
 گور بولطیفه یی که بن، دهر و زمانه صیغزم
 انجم ايله فلک بنم وحی ايله هم ملک بنم
 چک دیلی نی واپسم اول بن بولسانه صیغزم
 ذره بنم، گونش بنم، چارایله پنج و شش بنم
 صورتی گور بیانه چونکه بیانه صیغزم

شمع رخساری منیم حالیمایانسن دیلهرم
 باشینا من کیمی پروانه دولانسن دیلهرم
 غنچه نی کامل آچیلیمیش گوله ترجیح ائدهرم
 گولوشن حالده یار، آزجا اوتانسن دیلهرم
 لعلین تشنه سیم، جامینی سرشار ائدهرم
 اللری تیتره ییب اطرافه جالانسن دیلهرم
 سایه سی رحم کونولدور، وثریر عشاقه پناه
 سروقدی اودو دائم اوجالانسن دیلهرم
 عشق سوداسیدی بو، باخمارام اوز سینماغیم
 هامی عشاقی بو سوداده قازانسن دیلهرم
 بلکه بیر دالالانیم غم داغی نین کولگه سینه
 عالمین غصه سی قلبیمده قالانسن دیلهرم
 بیر عومور هجرین ایله بیرگچه ال وثره وصال
 یثر، کونون دؤورونه آهسته دولانسن دیلهرم
 بیر اوزون یول هامار اولسا، سوروجو خوابه کئدر
 اودور عمرون یولو هردن هاچالانسن دیلهرم
 بختور زولف اوزانیب یارین آیاقیندان اوپر
 شله خوش طالع اوجون عمروم اوزانسن دیلهرم

غزل

آدسیز

اسفند ۱۳۶۱

بیر یانار داغ دیر، قارایئل اسسه ده سونمز کونول
 کویلرین طرلانی دیر، مین اوخده گه اشنمز کونول
 فتنه لر، پروانه لرتک دؤنسه لرده باشینا ،
 حقه عاشق دیر فقط ،حق یولگئدر، دؤنمز کونول
 قوی حقیقت چوللرین کزسن دیز اوسته ،رنج ایله
 بوش خیالین آتینی چکمه اوزه ، مینمز کونول
 اینجیه ر، دوست اینجیه ، بیر غنچه گول تک اینجیه ر،
 یادقانی سئل تک آخا، بیرذره دیسکینمز کونول
 کوز گوروب ، دیل دینمه سه ، غمدن قلم باشین یارار،
 سوسا دا بیرگون قلم ،باک ائتمه یین چونمز کونول
 "آدسیز"ین شعر، قوروجانی فدایر ائلره
 گئسته بو یولدا اگر باشی، بیلین دینمز کونول

گونده بیر چمندن یوز چیچک اوزه ،
بیر یورد دا بیرچیچک بیتیرمیسن می؟
یوز ککلیک اوولاییب ، یوز اورهک اوزه ،
حیاتا بیر ککلیک گتیرمیسن می؟

* * * *

گیزلهیه بیلمزسن گناهیینی سن ،
ظلمته دؤندهردین ما باحینی سن ،
دریادا سینا ما سلاحینی سن ،
دریادا بیر بالیق یئتیرمیسن می؟

* * * *

باریت قوڭوسونو یا یماق آسان می ؟
جئیرانا ، جویوره قیماق آسان می؟
آنانی بالاسیز قویماق آسان می ؟
بیر بالا بؤیودوب ، ایتیرمیسن می؟

* * * *

ای فکری دومانلی، خیالی دوشگون ،
"حسین عارفی" دریندن دوشون،
— پانان داغ، سولان باغ ، قوپان تاغ اوچون
بیر دفعه کۆکسونو اؤتورموسن می؟

* * * *

باغ وحشده

آ ، فیل، خورطومونا حیفیم کلیر * آ ، جئیران، ایزلرین او ایزلردیمی؟
آ ، قارتال، یانینا دوشوب قانادین * آ ، بولبول، سؤزلرین او سؤزلردیمی؟
آ ، شیر، اوینجه می گوردویومینجه ؟ * آ ، پلنگ ، دیزلرین او دیزلردیمی؟
آ ، دورنا ، باخیشین دگیشیب تمام ، * آ ، مارال، گؤزلرین او گؤزلردیمی؟
آ ، تولکو، بیرجه سن یا مان تولکوسن ،
دمیر قفسده ده همان تولکوسن !

« پارتلاز بنای صهیونیزم »

صحنی لبناذاکے . کرب و بلا صهیونیزم
 تاکہ (بیروت) اولی قاتلان روغی صهیونیزم
 اوڈلادی انسانلاری ، نارحای صهیونیزم
 شیردن بشیرم ہمیش ، بودون گدای صهیونیزم
 قاتیلن سیراب اولاتا . از دہائی صهیونیزم
 تابیرآز ، وشت تبا ، نوکرسرای صهیونیزم
 دہش باشان ای قاتلین ، مادی صهیونیزم
 صون قوماز ظلم ، یاتاز آخرلای صهیونیزم
 بو ، نوئلر کیمدی لبس ؟ نوڈی ؟ سز صهیونیزم
 کیزلنوزلر قوزخودن ؟ آرتخاق بلای صهیونیزم
 موش نالاندور دیکلک صدای صهیونیزم
 یاندولار ، تادوماسون ، توڑموز قباچی صهیونیزم
 بوگین اثمیر حیا ، یوخدور حیا صهیونیزم
 هرکس اولسون ، صهیونیزم و ما سوا صهیونیزم
 ویردی فرمان تو کڈولر . فرمانوای صهیونیزم
 قیل سبب ، کورسون لبش ، گدی فای صهیونیزم

رو سفید اندی یزیدی ، ماجرای صهیونیزم
 بوجایت هیتلرون ، رومن سالوبور و ششہ
 بوشر افسیر بگین یا ندیردی خلقی ظلم یلنہ
 بوقساوت معدنی ، یلیم نہ جوڑ ؟ جوان ہمیش
 افتخار لیکر کہ حق بیروتی ویران ایلدوم !!...؟
 سچہ بین انسانی قیروم ، تشنہ قیلدوم دزد
 خدا قیرلاری سوسوز تولدور منہ دہ ، یوخ بیرہر
 یوسف کفان کیمی ، خلق فلسطین عاقبت
 بو (عرب) لر ، کہ چالورلار ، ہی عروبت طبعینی
 شہ حسین و شہ فہد ، صدام بی غیرت نہ دن ؟
 بوش اولان میداندا ، بوللاز شیر غراندور نامو
 بیر بلہ فرد مسلمان یاندی ، میران عرب
 من ایشیدوم کہ ہو دیلا ؟ قیلولار عترت
 آتلاہ تولدورسون بگین تک قاتل سوران جوانلار
 داعش تار سجدت ، یاک اولمالو ، بترقان دگل
 غربت اسلامہ ، دشمن لریا نور ، یارب نورون

ظلم ادی ویران اولار چنیز و آتلا ، مانو ؟

توز ایچیدن قورڈیزر ، پارتلاز بنای صهیونیزم

با هاربايرامى پوئماسيندان

بىر پارچا

يوردوموزا باھار گليـــــر * طبيعت اوبانىر ، ياشـــــير
گئدير صويوق ، شاختالى قيش * ها والاردا ايليـــــلاشـــــير

۲

قىزىشیر طورباق بوغلانىـــــر * هوگرتیلر یاریـــــر اونو
نرگیز گولو اثرکن چيـــــيب * دئیر چاتدی قيشین صونو

۳

آغالاردا لوت ايديـــــر * اوشويوب يوخلاميشـــــيدیلار
بو باھارين گلەـــــســـــينه * ائزلرين ساخلاميشـــــيدیلار

۴

چکيليب هامى سيس ، دومـــــان * بولود يوک انديريب قاچـــــير
يئـــــنى حيات پايلاماـــــغا * گونشين ده ائنون آچـــــير

۵

بيتگيلـــــرده ياريش گئدير * باشلانير يئـــــنى بير حيات
قوشلار سئوينجک تلەـــــســـــير * يووا قورور اولور راحت

۶

سئوينرکن جوتون قوشـــــوب * اکينچيلر سوروب اکيـــــر
چوبانلاردا تئزدن دوروب * سوروسون اولغا چکيـــــر

۷

بونه ايشـــــدير ، بونه اسرار * طبيعت بوتون دگيشـــــير
بعضى داشلاردا ترپەـــــنيـــــر * چايلاردا سو داشير شيشـــــير

۸

آنجاق هرھانسی ذیحیات * حرکتە گلیر بو گـــــون
اولو بابالاردان قـــــاليب * بوگونکو دوغرو طوی ، دوگون

۹

بوگون بیزه بايرام اولـــــوب * باھار بايرامى آدلانيـــــر
صانکی سئوير بيزيم ائـــــلى * ائل ده اونو سئوير تانيـــــر

۱۰

بو طورباق ، بو سو ، بو گونش * بو گؤزه للیک ، بو ایلک باھار
بو دوغمايور ، ساده بير ائل * سئويمليـــــدير هر نه کی ، وار

دوشونورم ، دوشونورم * خیالارا دالیرام من
بوگونومدن صاباحیم * دوغرو ایلهم آلیرام من

۱۲

ایستکلی دوغما یوردومو * بو صونسوز شیرین دیلیمی
جانین اووچوندا ساغلایان * اردملی ایگیس ائلیمی

۱۳

دوشونورم ، دوشونورم * چولقانیرام خیالارا
اوزاق - یاخین ایلان کیمی * بوروق - بوروق بویولارا

تشکر

آشاغیدا آدلارینی یازدیغیمیز آتروپات درنگی نه منسوب هم
شهریلریمیز مجله میزه یاردیم مقصدیله اوز آرالاریندا توپلادیقلاری
(۵۶۵۰۰ ریال) پولو مجله نین حسابینا بانکا یاتیریب، قبضینسی بیر
مکتوبلا بیرلیکده بیزه گونده رمیشلر. وارلیق ین هله لیک مادی یاردیما
احتیاجی اولمادیغی حالدا بیز بو غیرتلی، مسلمان، ایرانلی تورک
ایگیدلری نین اوره ک لریندن گلن بومحبتلرینی سئوگی و ممونیتله
قارشیلار و اونلاری اوره کدن آلقیشلاریق. اولو تانری دان اونلارا
باشاری، ساغلیق و عزت دیلهریک. بورادا بیر قدر شناسلیق وظیفه سی
ونشانه سی اولاراق اونلارین آدلارینی بیلدیرن مکتوبلارینی درج ائدیریک؛
گؤزه ل و سئوگلی تورک دیلیمیزده چیخان "وارلیق" درگیسنین
ایندی و گله جکده یایینی و یاشاری سوره کسیز اولا بیله جکیندن
اوزولنلر، و اولو سال گوره و دویغوسی باخیمیندان، چوخ آز پارا
یاره ایم ائده ن تورک قارداشلاری نین آدلاری بونلار دیر :

۱ - آقای یدالله نصیری	۱۰۰۰ ریال	۲ - آقای عبدالله اعظمی	۵۰۰
۳ - " سیدعلی مصطفوی	۱۰۰۰ "	۴ - " آراز مهرپورایلدیریم	۵۰۰
۵ - " حسن راشدی	۱۰۰۰ "	۶ - " غلامحسین آبنار	۱۰۰۰
۷ - " علی غریبی	۵۰۰ "	۸ - " یوسف ولی زاده	۵۰۰
۹ - " رسول وعلی	۵۰۰ "	۱۰ - " تبریزی علی	۵۰۰۰۰ ریال

آتروپات درنگی

آذربایجان شعرو ادبیاتیله تانیش اولاق

سۆز - شعرو ادبیاتین اصل مایه و ماتریالی سۆزدیر، انسان اور مقصود و نوسوزایله بیان ائدیر.

سوزون نوع لری : سۆز یا نثر دیر، یا نظم .

۱- نثر - نثرلغتجه داغینیق و سیملمیش معنا سینا دیر، و اصطلاحاً کتابلار، مکتوبلار یا زیلان و انسان اور دانیشیق لاریندا ایشلتدیگی وزن و قافیه سیز سۆزه نثر دئییلر.

نثر اونداهمیتلی دیرکی عادی و معمولی سوپهدن یوکسلیب ادبی جنبه اوزونه آلسین

ادب - آراسه و باراشیقلی سۆزدئمک معنا سینا دیر، و یا رانیب یا - راشدیر یلمیش بیر نثره ادبی نثر دئییلر. آشاغیدا ادبی نثر دن بیر نمونه اوخوروق .

دگیرمان

دگیرمانین ایری چرخ، شاریلتی ایله آخیب گۆزلرینی دولدوران سو - یون قارشی سیندا تاب کتیره بیلمه ییب سرعتله فیرلانیردی، صوا و سوجو و آغیر دگیرمان داشینا گۆسترک ا و نورقصه مجبور ائدیردی. داش گورولتوقوپا ریب، آستا - آستا بوغازینا آخان دنلری ا زیر، یومو - شاق اونا دؤن دیریر، توزدومان قالدیریردی. " حیات فاجعه لری - " کتابیندان - گنجعلی صباحی .

بو ادبی قطعه یه دقت ائدین، سۆزیونولوب، یا راشدیر یلیب و بیر - بیر یانینا دوزولموش دور.

۲- نظم - نظم لغتجه بیر - بیرینه قوشولماغا و جواهراتین ساپا دوزولمه سینه دئییلر. ادبیات دانظم یا قوشما کلمه لرین مخصوص قاعده و انتظام اوزره بیر - بیرینه قوشولما سینا دئیرلرکی اگر کلمه لرین بیر ی گوتورولوب و یا یثری دگیشیلیرسه قوشما قاعده و انتظام دان دوشور. شعر - عاطفه، شور و احساس اینجه لیگینه مالک اولان قوشما یا شعر دئیرلر.

بیلدیریش - آذربایجان دیلینده شعره قوشما و شعر یا زماغا سۆز قوشما دئییلر.

صمد - وورغون دئیر:

سونبولوم، سونبولوم، ساری سونبولوم،

آدینا سوزوقوشوم باری سونبولوم .

وورغونون همین یوخا ریدا گتیردیگیمیز شعرینه دقت ائدین، سوزلریسن
بیرینی ویا هر بیرینین یثرینی دگیشک سوزا انتظام دان چخیب و آهنگینی
الدن وثره جکدیر .

شعرین سبک لری

آذربایجان دیلینده شعرا وچ فورم و سبک ایله یازیلیر : ۱- هجا اصولو

۲- عروض وزنی ۳- آزاد قوشما

۱- هجا اصولو- هجا صولوندا شعرین هر بؤلگوسونون هجا لاری سنای

جهتجه برابر و هر شعرین انتظامی هجا لاری نین سایی اوزره قورولور .

آذرا و غلونون بو شعرینه باغین :

هله اویا نما میش گونش یوخودا ن ،

یئنجه بویلا نیر افق دن سحر ،

بیر یغین شعله تک قیزا ر دیقجا دان

قیر میزی بویا نیر یا شیل تپه لر ،

نه بیرا یئیلتی وار ، نه ده بیر صدا ،

صرا لاریوخودا ، شهر یوخودا ،

بوردا هر بؤلگونون (هر مصراعین) اون بیرده جاسی وار ، بؤلگونون بیریندن

بیر هجا اکسیله سوز انتظام دان چخیب و شعر لیگینی الدن وثره جکدیر .

بو بوه لگولردن باشقا ، هر بؤلگونون ده کیچیک بؤلوم لری واردیر کی

اوزیفرینده اولار دان دانیشا جاغیق .

۲- عروض وزنی - عروض وزنینده هجا ساییلیمیز ، هر شعرین انتظامی

اونون وزن و آهنگی اوزره قورولور . بو عروض وزنینده یازیلان شعره

باغین :

یولدا گورسن اگر کی بیر قارا داش

اونوسیندیر ما ای وفا سیزیار .

اودا بیر قلبه میش کسی بسلا ریمیش

سینه سی ایچره بیر سنه اوخشار .

(ن- همایون)

تورک ، فارس و عرب دیلینده شاه اثرلر بوسبک ده یارانیب دیر . عروض

درین و گئنیش بیر علم دیر ، حقنده چوخ کتاب لاریا زیلیب و آختاریش لار

اولونوب دیر . اوزیفرینده بو باره ده قیسا جادا نیشا جاغیق .

۳- آزاد قوشما - آزاد قوشمادا ، هجا سایی و وزن - آهنگ نظره

نظره آلینمیر، حتی قافیه ده گوزلنیلیمیر. بوفورما داشاعر ایستدیگی
 کیمی مصرع لری تشکیل وئریرمثلاً "بیرمصرعی فقط بیرکلمه واوبیری
 مصرعی اون - اون بئش کلمه دن آرتیق اولاتیلیر.
 عزیزمحسنی نین (منیم آنادیلیم) آدلی آزاد قوشما سیندان بیرپار
 - چا اوخوروک :

سئویرم سنی من ،
 بوتون وارلیغملا،
 بوتون قدر تیمله ،
 سن منه یول آچدین،
 نور ساچدین،
 گوزومو آچدین،

سن منیم الیمدن دوتوب ، منی چکه - چکه ،
 آپاردین داش دیللی عصر لرین یانینا ،
 سنین له مندنیا نی آندیم ،

سنین له ، کئچمیش بیلک لری و حکمت لری قاندیم ،
 لاکین آزاد قوشما اوستا دلاری نین عقیده سیجه بوسبک هئچ بیر اصول و
 اولچو یه باغلی اولمایان بیر سبک دگیل ، بلکه مصرع لراوزون یا
 قیسا اولورسا دا عروض کیمی بیر آهنگه تابع در .
 بو اوستاد لاردئیر لرکی اینجی لربیر ساپا دوزولن کیمی ، آزاد قوشما دا ،
 وزن بیر ساپ کیمی کلمه لردن کئچروا ولاری بیر - بیرینه دوزور .
 بو مطلبه شاهد اولاراق فرهادین (انقلاب سسی) آدلی آزاد قوشما سیندان
 بیر پارچا اوخویوروک :

قولاغیما بیر سس گلیر ،
 ائله بیل کی بیر ی منهدئیر :
 شاعر ،

اوزاق چکمز ،
 بو طیلیسم سینا جاقدیر .
 حقین سونمزا و جاغیندا باطل اولوب ،
 یا نا جاقدیر ،

ای نسیل لر قارانیلیغا ،
 قول ساییلان ،
 انسان اوغلو ،

داخی یا تما ، او یا ن گیلن بویو خودا ن .
سانما گیلن بو گلن سن ،

- چا ققال لارین اولوشماسی ..
- غوروزلارین بان سسی دیر .
- دورآیاغا ، گوزونله گور ،
- دان یشرینین سؤکولمه سین .
- اولدوزلارا سیننه گرهن ،
- زندان – زندان دیوارلارین .
- اوجوب یشره تۆکولمه سین .
- آلاتوران آراسیندا ،
- کاروان یولادوشوب گئدیر
- بوزمان داسئوینجیمن ،

سینمده گیزله نیرنفس ،

دوشونورم داها یا خشی ،

یا خین لاشیب قولاغیما گلن یوسس ،

انقلابین کورسی دیر ...

کلاسیک شعرین قالب لــــری

آذربایجانین کلاسیک ادبیاتیندا شعرین مختلف قالب لاری واردیر او
قالب لارین ان تانینمیشی بونلاردیر :

فرد – رباعی – دوبیتی – غزل – قصیده – قطعه – مربع – مخمس – مُسط
ترجیع بند – ترکیب بند – مثنوی – مستزاد – ملمع – بحرطویل .

۱- فرد

فرد ، مطلبجه مستقل اولان بیر بیت شعردن عبارتدیر .

بیت – شعرین ان کیچیک بۆلگوسونه بیت دئییرلر ، هربیت ایکی مصرع
دن تشکیل اولوز ، مصرع موزون سوزون ان کیچیک حصه سی دیر .

ممکن دیر شاعر تمام مقصودونو بیر بیتده دئییب وقورتارسین ، بوچا
– لدا اوبیته فرد دئییلیر . فرد ، چوخ وقت شاعر لر طرفیندن مکتوب
لاردا یا حکایه لرده یازیلیر .

مثال ایچین نهجه فرد آشاغیدا اوخویوروق :

ای ! ونودولما یا ن سئویملی دوستوم

هئج سالیرسان سنده منی یا دینا ؟

(ت – پیرهاشمی)

ای قویا نه مہمانی یال قوزخا نه دن بیزارا ولان ،
گل ائوینده بیرا وُزون تک خا نه بیزارا گله شیب
(..... ؟)

زاهدمنی آلداتما جهنمده اودا ولماز ،
اونلارکی یانیرلارا و دو بوردا نآ پار دیرلار .
(صابر)

۲- رباعی

رباعی دُرد مصرع دن تشکیل اولان شعر دیرکی بیرینجی ، ایکینجی و دُرد
- ینجی مصرعین قافیہ سی بیردیر ،
اوچونجو مصرع ده قافیہ آزاد دیر . هر رباعی معنا جهتجه مستقل و بودور د
مصرع ده مطلب قورتاریر .
رباعی نین اساس شرطی اونون وزنی دیر (لاحول ولا قوۃ الا بالله) وزنینه
اولمالیدیر .

اؤرنک اولاراق ایکی رباعی آشاغیدا اوخویوروق :
سَرا زلی نه من بیلیرسن نه ده من ،
بو بیلیمجکی نه سن آ نیرسا نه ده من ،
بیز پرده نین آ رخا سیندا سؤیلشمه ده ییک ،
تا پرده دوشرنه سن قالیرسا نه ده من

(خیام - ترجمه ائدن باغچا بان)

خاکین درینیندن دوتا تا اوج زحل ،
اقتدیم هامی مشکلات دنیانی حل ،
علمیله بوتون بندلری آچدیم من ،
هر بند آچیلیب آچیلما دی بنداجل ،

(خیام - ترجمه ائدن معمار)

۳ - دوبیتی

دوبیتی رباعی کیمین دیر ، یالینز وزن ده اوندان آیری دیر ، بودا
گوزل بیر دوبیتی :

ای قمر زلفون شبینده روسیاه ،
مهر رخسارین اُونون ده تیره ماه ،
کچمه یین عشقونده عمر اولدوتباه ،
طاعتیندن اوزگه طاعت لر گنساه ،

(نسیمی)

۴- غزل

غزل عشق حدیثینی دانیشماق معنا سینا دیر ، اصطلاحاً بیروزن و بیر قافیه ده اولان نهجه بیت . شعر دیرکی ایلک بیتین بیرینجی مصرعی ده باشقا بیت لرله بیر قافیه ده اولسون .
هوقبیل شعرلرده عاشقانه دویغولار بیان اولدوغونا گوره اونا غزل دئییلر . غزلین ایلک بیتینه مطلع ، وسون بیتینه کی چوخ وقت شاعر اوز تخلصینی ده اونداکتیریرمقطع دئییلر .
غزلی بش بیت دن اون دورد بیتعه قدر دئییلر . بودا گوزل بر غزل در اوخویوروق :

سن نظر دن سالما سایدین ای هلال ابرومنی ،
دام عشقه بونجا سالما زدن یفتن مهر و منی
گوزیا یشیم آخدیقا ، آرتا رسوز عشقیم سینه ده ،
یوخدورا میدیم خلاص ائتسین هوا و ددان سومنی
اینجه لیب زلفون خیالیه وجودوم ائیله کیم ،
تار زلفوندن حساب ائیلر گورن ، بیر مومنی
بیلمه دیم سالدیم نظرا ول زلف عنبرتا بینسه ،
سحرله سالدی کمنده نرگس جادو منی
مجلس می ده نگا ریم آچدی مشکین زلفیننی ،
بیلمه دیم می نشه سی مست ائتدی یا کیم بومنی
مناسیر زلفونم ، آنجا ق جمالین سئو می شـم
فکر قیلما ایسته پیرو صلیمدن اوتوری بومنی
گورمه یینجه گول اوزون (واحد) اوشلا گوزولونون
ساکت ائتمزنه چمن سیری نه بیر آهو منی
(علی آقا - واحد)

۵ - قصیده

قصیده کی آذربایجانجا اونا "سیجیرلمه" دئییلر غزل کیمی بیروزن و بیر قافیه ده اولان بیت لردن عبارت دیر و مطلعین ایلک مصرعی ده باشقا بیت لرله بیر قافیه ده دیر . قصیده ایله غزلین فرقی اودورکی :
۱- قصیده غزل دن اوزون دیروه ۸ بیته قدر قصیده دئییلر .
۲- قصیده ده مدح ، موعظه و اجتماعی مسئله لردن بحث اولور .

قصیدہ چوخ وقت مقدمہ دہ غزل کیمی معشوق و طبیعتین وطنی ایلہ ہا شلا نیر
سونرالطیف بیر مناسبت ایلہ اصل مقصدہ کی مدح ، موعظہ واجتماعی
مسئلہ دن عبا رتدیر کچیر .

بوردا فضولی نین (سو) قافیہ لی معروف قصیدہ سیندن شاد ا ولا راق نچہ
بیت اوخو یوروق :

ساچما ایگوز اشک دن کونلوم دہ کی اولداریه سو ،
کیم ہونوعی دوتوشان اولداریه ائتمز چارہ سو ،

آہگون دیر گنبد دوار رنگی ، بیلیمزم ،
یا محیط اولموش گوزومدن گنبد دوارہ سو .
ذوق تیغیندن عجب یوخ اولسا کونلوم چاک - چاک ،
کیم مرور ایلہ بورا خوررخنہ لردیوارہ سو .
وہم ایلن سویلر دل مجروح پیکانین سوزون ،
احتیاط ایلہ ایچرہر کیمدہ اولسا یارہ ، سو .

وثرمہ سین سوباغبان گلزارہ ، زحمت چکمہ سین ،
بیرگول آچیلما زیوزون تک ، وثرسہ مین گلزارہ سو
ہو مقدمہ دن سونرا اصل مطلبہ کی حضرت پیغمبرین (ص) مدحی دیر کچیرو
بئله ادامہ وثریر :

طینت پاکینی روشن قیلیمیش اہل عالمہ ،
اقتدا قیلیمیش طریق احمد مختارہ سو .

قیلماق ایچین تازہ گلزار نبوت رونقین ،
معجزیندن ایلیمیش اظہار سنگ خارہ سو ،

حیرت ایلن بارماغین دیشلر کیم ائتمسہ استماع
بارماغیندان وثردیگی شدت گونوانصارہ سو .

۶ - قطعہ

قطعہ ، غزل و قصیدہ کیمی بیروزن و ہیر قافیہ دہ اولان بیت لہر دن
عبا رتدیر . قطعہ نین غزل و قصیدہ ایلہ فرقی بودیر کی مطلعین ایلک
مصرعیندہ قافیہ یوخدور ، دشمک بیت لرین آخیریندا گلن قافیہ مطلعین
ایلک مصرعیندہ گوزلہ نیلمیر .

ہوشعرہ اونا گورہ قطعہ دئییر لر کی بیر غزل یا قصیدہ دن کسلیمیش بیر
پارچا یا بنزہ ییر .

قطعہ نین بیت لری سایجا آزوہا میسی بیر مضمون اطراقیندہ دانیشیر .
قطعہ نی ایکی بیت دن اون ہش بیتہ قدر دئییب لر . ہوبیر قطعہ نی نمونہ
ایچین اوخو یوروق :

بیریان رقیب طعنه سی ، بیریان شرار دل ،
اولدوم بوا یکی او آراسیندا دواتشی ،

زلفونده منزل ائتدی اورک ، خوشگوروب یثرین
چوخ یاخشیجا سئویبدی مشوش ، مشوش
ظلمات غم چوکوب نه یا مان قاره دیرگونوم ،
یارب یفتیر بووقته اولدار مهوشی ،
نقاش ایسته بیرچکه نقش جمالینی ،
آز چکسه ایکی آی چکه جکدیر کشاکشی ،
(محمد باقر خلخالی)

۷ - مربع

مربع یا دورد لوک بیر وزن و دورد مصرع لی بندلردن تشکیل اولان شعر
دیر کی ایلک بند ده دورد مصرعین قافیه سی بیردیر ، سونرا کی بندلرده
اوج مصرعین قافیه سی بیرودوردونجو مصرعین قافیه سی ایلک بندین قافیه
سینه تابع دیر .

اؤرنک اولاراق فضولی نین گؤزل مربعیندن ایکی بند اوخویوروق :

پریشان حالین اولدوم سوما دین حال پریشانیم ،
غمیندن درده دوشدوم قیلما دین تدبیر درمانیم ،
نه دئرسن ، روزگاریم بویله می کئچسین گؤزل جانیم ،
گوزوم ، جانیم ، عزیزیم ، سئودیگیم ، دولتو سلطانیم
دگر هر دم وفاسیز چرخ یاییندن منه مین اوج
سنه قالدی مروت سندن اوزگه هئچ کیمسه یوخ
گوزوم ، جانیم ، عزیزیم ، سئودیگیم ، دولتو سلطانیم ،

۸ - مخمس

مخمس یا بئش لیک ، بیروزن و بئش مصرع لی بندلردن تشکیل اولور کی
ایلک بندده مصرع لرین قافیه سی بیر ، سونرا کی بندلرده دورد مصرع
بیر قافیه ده و بئشینجی مصرعین قافیه سی ایلک بندین قافیه سینه تابع
دیر . حیران خاچین بوگوزل مخمسی واقعا " انسانی حیران ائدیر :

سحر سیرچمن قیلدیم ، گولی مینایه بنز تدیم ،
فضای بوستان ییلمه دیم صحرایه بنز قدیم ،
جمالین گورجک اول یارین ، ملک سیما یه بنز قدیم ،
نظر قیلدیم قاشین طاقین چکیلیمیش آیه بنز قدیم ،
خوما رلانمیش گوزونونرگس شهلا یه بنز قدیم ،

با خیب، شمع و مال جانیمی پروانه افتدیم من
 جمالین وصفینی دیلده عجب افسانه افتدیم من
 کونول مرغینه اولزلف سیاهیلانه افتدیم من
 لبین کونجونده کی خالی، خیال دانه افتدیم من
 اولدارین جمالین من گول همراه بنرتدیم
 ایضاح - یوغا ریداد ددیگیمیز مربع و مخمس اصولوا یله یازیلان شعرلر
 آلتی مصرع لی اولسا مستب، یثددی مصرع لی اولسا مستع، سکگیز مصرع
 لی اولسا مثن، دوققوز مصرع لی اولسا متسع واون مصرع لی اولسا
 معشر دثییرلر.

۹ - مسط

مسط یا دوزمه مربع و مخمس کیمی بندلردن تشکیل تاپان شعره دثییرلر،
 آنجا ق مسطین بندلری چوخ وقت بخش مصرع دن آرتیق دیرومربع و مخمس
 خلافینه اولاراق ایلک بندین هامی مصرع لری بیر قافیه ده اولور، بلکه
 هر بنده سون مصرع لره قافیه و باشقا مصرع لرین اوزو ایچین مخصوص
 قافیه سی واردیر.

گاهدا بندلرین سون مصرع لریده هم قافیه اولما ییب هر بندین آخرینین
 اوزو ایچین مستقل قافیه سی اولور. بودا بیر مسط نمونه سیدیر اوخویورون
 دون سایه سالدی با شیمه بیر سروسربلند،

کیم قدی دلربا ایدی، رفتاری دل پسند،
 گفتاره گلدی تاکی آچیب لعل نوشخند،

بیر پسته گوردوم اونداتو کوریزه-ریزه قند،
 سوردوم مگر بودرج دهن دیر؟ ددیم، ددی
 سوخ - یوخ دوا ی دردنها نیندیرا وسنین.

اگمیش هلال اوستونه طرف کلاهیینی،
 چوخ دل شکسته نین گوگه یثتیر میش آهیینی،
 زلفین داغیتدی گیزله دی ابرایچره ماهیینی،

گوردوم یوزونده حلقه زلف سیاهینی،
 اولپیچ وتابی چوخ، نه آرسن دیر؟ ددیم، ددی:
 دوررخیمده رشته جانین دیرا وسنین.

(فضولی)

۱۰ - ترجیع بند

ترجیع بند، بیروزن و مختلف قافیه لی بولگولردن تشکیل تاپیروبو

شعره اونا گوره ترجیع بنددئییرلرکی هر بولگونون سونوندا بیر بیست
عینا " تکرار اولور .

بولگونون سونو ، مضمون جهته تکرار اولان بیت ایله باغلی و مناسبتلی
اولمالیدیر .

بودا ترجیع بندا یچین لوزل بیر نمونه :

من کیم ، بیر بیکس بیچاره بی خانمان ،

طالیم آشفته ، اقبالیم نگون ، بختیم یامان

نملواشکیمدن زمین مملو ، اونومدن آسمان ،

آه ونالم ناوکی پیوسته ، خم قدیم کمان

تیر آهیم بی خطا ، تاثیر ناله م بیگمان ،

متصل غمخانه سینمده یوز غم میهمان

قاندابیز غم ایتسه ، مندن ایسته سینلر ، منضمان

یوخ منه قید بلا و دام محنتدن امان

چیخمادی کونلوم دنا ندوه و غم و محنت همان

ای منیم جانیم سن و کونلوم سنین له شادمان

سن سیزا ولما آیری محنتدن یلادن بیر زمان

الامان هجران بلا و محنتیندن الامان

بلبل زارم گولرخسار آلیندن جدا ،

طوطی لالم شکر نسبت مقالیندن جدا ،

دئیر ایدیم صبر ایلهرم اولسام جمالیندن جدا ،

بیلمدیم دشوارا ییمیش اولماق وصالیندن جدا

تیره اولدوروزگا ریم زلف و خالیندن جدا ،

اولدو صحرا منزلیم وحشی غزالیندن جدا

موتک اینجیلدی تنیم نازک نهالیندن جدا ،

خم گتیردی قامتیم مشکین هلالیندن جدا

چیخدی جان ناتوان شیرین زلالیندن جدا ،

اولدوم القه رخ فرخنده فالیندن جدا

سن سیزا ولما آیری محنتدن یلادن بیر زمان

الامان هجران بلا و محنتیندن الامان

(فضولی)

۱۱- ترکیب بند

ترکیب بند هر حیثدن ترجیع بند کیمی دیر فقط بندلرین آراسیندا گلن

بیت لرتکرارا ولمور ومضمون وقافیه ساریدان دگیشیلیر .

۱۲- مثنوی

مثنوی ، ایکی لیک دشمک دیر . بوشعره اونا گوره ایکی لیک دئییرلرکی بوتون شعر بیروزن ده اولدوغو حالدا فقط هر بیتین بیرینجی وایکینجی مصرعی بیر قافیه ده اولوب وبا شقا بیت لرایله قافیه باغلی لیغی یوخور . مثنوی فورماسی منظوم کتابلار واوزون موضوع لاری یازماق ایچینا یئله نیر . فضولی نین (لیلی - مجنون) داستانی گوزل مثنوی نمونه سیدیر ، آشاغیدا نچجه بیت اوندان اوخویوروق :

لیلی ایله مجنون توش گلمه سی

بیرگون که بهار عالم افروز ،	وئرمیشدی جهان فیض نوروز
سالمیشدی نقابی چهره دن گل ،	چکمیشدی سرود ناله بلبل
شبم می نابی ایله لاله ،	دلدورمیش ایدی قیزیل پیاله
مجنونه مقابل اولدو لیلی ،	بحرغمه باتدی درد سیلی
لیلی دشمه جنت ایچره بیرحور	مجنون دشمه ظلمت ایچره بیرنور
لیلی دشمه بیریکانه دهر	مجنون دشمه بیرفسانه شهر
لیلی ، ایشی عشوه و کرشمه	مجنون ، گوزو یاشی چشمه - چشمه
لیلی صدف حیایه بیر در	مجنونه اونونلامین تفاخر
اول ایکی سهی قد سمن بر	بیر - بیرینه اولدولار برابر
فولاده ساتاشدی سنگ خاره	اود دوشدو قرارو اختیاره

۳- مستزاد

مستزاد یاجیغالی شعرا و دیرکی هر مصرعین آخیریندا بیر جمله آرتیریر لارکی وزن ده اونا احتیاج یوخدور ، لاکین معنا ساریدان مصرع ایله ایلگی لیدیر .

آذربایجان ادبیاتی نین گوزل مستزادلاریندان بیرینی اوخویوروق :
ای قاشی کمان ، کیپرگی اوج ، زلفی چلیپا ، ای گوزلری شهلا
بالله کی ائدر لعل لبین مرده نی احیاء ، مانند مسیحا ،
چک پرده یه رخ ، گون کیمی گوسترمه جمالین ، هربی سرو پایه ،
رحم ائیله من عاجزه ، ای ســـــرو دل آرا ، ای دلبر زیبا ،
گل مهرو وفا وسته ، اونوت جور و جفانی ، الهی سئویر سن ،
قوربانون اولوم ، عاشقی گوزدن بئله سالما ، تقصیریمه قالما ،
صنعا ن کیمی تسبیح وردانی اودا سالدیم ، ترسا دئدینا ولدوم
شیمدی دییه سن دورا ودا گیر ، منده نه یارا ، موقوف به ایما ،

یارب کیمه اظهارا ثله ییم راز نهانیم ، اود دوتدوم آلیش دیم ،
فکریم بوایدی شمعه قیلیم راز دل افشا ، قلییم ددی حاشا ،
(نباتی)

۱۴- ملمع

لممع یا ایکی دیلی اوشعره دئییرلرکی هربیتین بیر مصرعی بیردیله
وایکینجی مصرعی آیری دیله اولسون .
حیران خانم دان بیر ملمع اوخووروق :
ای جمله فقیرلر پناهی ، مانندتو نیست پادشاهی ،
چوخ حسرت و آرزو چکیردیم ، یادم بکنی تو گاه ، گاهی ،
بومر حمته من شکسته ، چه نوع نمایم عذر خواهی ،
من بی کسی چونکه یاد قیلدین ، قربان سرت شوم الهی ،
خوش دگدی بوسینه خدنگین ، کردی چوبروی من نگاهی ،
دالونجا دوشوب ده دسته ، دسته ، از مره عاشقان سپاهی ،
غیر سته سجده ، ائتمه ییب دیر ، حیران حزین ، دگر گناهی ،

۱۵- بحر طویل

بو قالب داسوزون وزن و قافیه سی واردیر ، آنجا قیاشقا شعرلر کیمی مشخص
مصرع و بیسی یوخدور .

نباتی دن بیر بحر طویل اوخووروق :

سنی منای مه انور ، نهجه تعریف قیلیم ؟ یوخدوشبیهین بولطافت ، بو ظرافت
بوجهان اوزره ، پری حورلر اولماز ، نه دئییم قالمیشام عاجز ، بو وجاهت
بوملاحته زلیخان دیر ، لیلی ندیر ، عذر اندیر ، سلمی ندیر ، بالله که
اوزون تک اولابیلمز گل حمرا .

هابله یوخدو قدون تک چمن دهرده بیر سرودل آراونه شمشادونه عرعر
نه صنوبر ، هانی زلفون کیمی سنبل ؟ کیم اورنگی گوله اوخشادی ؟
خطا افتدی ، هانی بورنگ ده گل ، بس نه دئییم ای لبی مل ؟ عارضی
گون ، یامه تابان ، دیلیم یوخ ، دییه بیلیم لبینه لعل بدخشان ، دیشینه
گوهر رخشان ، نه عجب وقته نه ساعته سنی خلقا یله ییب قادر منان ، هانی ؟
چشم خومارین کیمی بیر نرگس شهلا ؟ نه اولورای بت طنا زخمیش آواز که
گهگاه بوبیچاره دل خسته یه بیر لطف ائده سن ، منده داها ، یوخدونو
بودل بیمار اولوب عاشق شیدا

آقای غفار بردی اصفهانیان شلمچه جبهه‌سینده صدام اووردولاریله
ووروشارکن بیزه گونده‌ردیکی مکتوبدا "آزادلیق" آدلی ترکمنجه‌بیرشعر
یا زمیش و وارلیق دا درج ائدیلمه‌سینی ایسته‌میشدیر.
آزاد اوغلی تخلصلی ترکمن قارداشیمیز اسلام و وطن اوغروندا
آپاردیغی ساواشدا مظفراولماغینی دیلهر و گونده‌ردیکی شعرین بورا -
دا درج ائدیریک :

آزادلیق

غلامیز آغیردیر اوه‌گیمیزغانلی * سینه‌میزیا رالی، دیلیمیز باغلی
فکرلر قورقیلی سوزیمیزداغلی * آزادلیقه ساری گفدهک دوستلاریم
آیداردیق بیزگلدن ارتی چاغیندا * اوچماقدان ایشیقلی گونین آییندا
سویکیدن ایماندا نآرزوباغیندان * آزادلیقه ساری گفدهک دوستلاریم
سلندیک آدینی او قوجا یلارده * بازارده، مسجده‌قان میدانلارده
جانیق‌دق زنداده زنجیرباغلارده * آزادلیقه ساری گفدهک دوستلاریم
دریالارده آوزون اول قوباغلار * آل آسمانده قانات یا پان شهاب‌لار
مژده‌وردی گله‌جگینک دوست یارلار * آزادلیقه ساری گفدهک دوستلاریم
کوچه‌لرده سنین آدینی یازدیق * اوخیدوق ایللرده قوشغیلار دوزدیق
آزادلیق آدینی اوره‌کده قازدیق * آزادلیقه ساری گفدهک دوستلاریم
آیداردیق بیرگونلر قیدیپ گله‌سن * دومانلی‌گونلره ایشیق ساله‌سن
ارکینلیک یولینده یولداش اوله‌سن * آزادلیقه ساری گفدهک دوستلاریم
اوره‌کلرده امید، اولرده گولکی * کوزری ایشیقلی قهرمان خلقی
سالما دوق اوره‌گه هنج بخل قورغی * آزادلیقه ساری گفدهک دوستلاریم
گیج‌هم‌الدیر قالارقالی بایداقلار * ایشیق سالار آل آسماندا ولدوزلار
شهیدلر یاددا دیر گجه‌گوندوزلر * آزادلیقه ساری گفدهک دوستلاریم
"آزاد اوغلی" سوزله‌ایلی او یاندیر * بلیم‌وریب بارخلقلری دایا ندیر
یول گورست‌ایله، ایلی سویا ندیر * آزادلیقه ساری گفدهک دوستلاریم
شلمچه ساواش میدانیندا : غفاروردی

نگاتی چند درباره نگارش دکتر جواد هیث

تاریخ زبان و ادبیات ترکمنی (۱)

زبان ترکی ترکمنی لهجه شرقی و غوز را تشکیل میدهد و زبان ترکمنان ایران و شوروی است و تعدادی از آنها هم در افغانستان و ازبکستان ساکنند. ویژگیهای ترکی ترکمنی در قصه یوسف شاعر علی (۱۲۳۰) و آثار قرن ۱۴ خوارزم مانند محبت نامه، معین المرید، خسرو شیرین بچشم میخورد و در آثار قرن ۱۵ مانند رونق اسلام و بوزا و غلان واضح تر و غلیظ تر میشود ولی اساساً "در قرن ۱۸ بطور کامل نمایان میشود (در اثر مختوم قلی) .

ترکمنان ایران در شمال شرقی ایران در ترکمن صحرا زندگی میکنند و از شمال با ترکمنستان شوروی هم مرز هستند جمعیت آنها در حدود نیم میلیون نفرند که از این تعداد در حدود یکصد هزار نفر در شهرها و بقیه در دهکات زندگی میکنند. کلمه ترکمن در قرن دهم میلادی به اوغوزهای شهرنشین اطلاق میشد در حال حاضر فقط بترکمنان اطلاق میشود. ترکمنها از چند قبیله مانند یوموت، تکه، گوکلن تشکیل شده. هر کدام از قبایل فوق چند طایفه تقسیم میشود. قبیله یوموت اکثریت را تشکیل میدهد و بدو طایفه جعفریک (بای) و آق آتابیک (بای) تقسیم میشود. طایفه های قوجوک و بهکه نیز جزو این قبیله محسوب میشود. طایفه جعفریک پیشرفته ترین طوایف ترکمن را تشکیل میدهد و اغلب در نواحی ساحلی بحر خزر سکونت دارند. آتابیک ها بیشتر در شمال مرکز ترکمن صحرا هستند، گوکلن ها در شمال شرق و شهر آق درویش سکونت دارند، تکه ها هم در شرق دور ترکمن صحرا مسکونند. در سالهای اخیر ترکمن ها بیشتر در شهر گنبد متمرکز شده اند.

مذهب ترکمنها سنی حنفی است تا حدودی عرف و عادات خود را حفظ کرده اند و بیشترشان با کشا ورزی مشغولند و قسمت عمده محصول گندم و پنبه ایران را ترکمنان تامین مینمایند.

فستی از ترکمنها در شمال غربی بنجور در منطقه دره گز و سرخس زندگی میکنند. ترکمنستان شوروی ۲،۷۵۹،۰۰۰ جمعیت دارد از این عده در حدود دو میلیون ترکمن هستند و همگی از حقوق فرهنگی برخوردارند و زبان ترکمنی با الفبای سیریلیک در آنجا زبان رسمی است. در ترکمنستان شوروی تا سال ۱۹۲۷ الفبای عربی معمول بود بعد الفبای لاتین جای آنرا گرفت و بالاخره در سال ۱۹۴۰ الفبای سیریلیک الفبای سیریلیک الفبای رسمی انتخاب شد. از نظر قدمت زبان ادبی ترکمنی عده ای از زبان شناسان (شوروی) قصه یوسف و دیوان ۱- بخشی از کتاب تاریخ زبان و لهجه های ترکی

حکمت راجزو ترکمنی قدیم میدانند. بنظر این مولفین لهجه ترکمنی در طول قرنهای ۱۵-۱۲ میلادی تحت تاثیر ترکی قیچاق قرار گرفت. از قرن ۱۷-۱۵ زبان کتابت تحت تاثیر لهجه ادبی جغتایی قرار گرفته است. ابوالغازی بهادرخان شجره، تراکمه و شجره، ترک را به لهجه جغتایی قرن ۱۷ ولی بزبان ساده نوشته است و بالهجه ترکمنی فبرق زیادی ندارد لهذا عده‌ای از مولفین این دو کتاب راجزولهجه ترکمنی میدانند.

بطور کلی زبان ادبی ترکمن ها تا قرن ۱۸ یعنی تا ظهور دولت محمدآزادی (۱۷۶۰-۱۷۰۰)، نورمحمد عندلیبی و مخصوصاً "مخدوم قلی لهجه ادبی جغتایی بوده و در طول قرنهای ۱۸ و ۱۹ میلادی شعرا و نویسندگانی مانند مختومقلی (فراقی)، ذلیلی، سیدی، غیبی، ملانفس و عبدالستار غازی، محمدولی کمینه، محتاجی، مسکین قلیچ و... به لهجه ترکمنی جدید نوشتند و ادبیات کلاسیک ترکمنی را بوجود آوردند.

دولت محمد آزادی (۱۷۶۰-۱۷۰۰) دارای شعور و احساسات ملی است و در اشعارش از اتحاد ترکمنان و عدالت و آزادی دفاع نموده است. از آزادی دو منظومه بنام (بهشت نامه) و (وعظ آزادی) باقیمانده است موضوع بهشت نامه بیشتر مذهبی است و وعظ آزادی بسبک قوتادقو بیلینک زبان نصیحت بکار رفته است. برای نمونه دوبیت از آنرا نقل مینمائیم:

کونول ایچره اولدن فکرایله گیل فرقا قادیب یا خشی- یا مائی سویله گیل
گریا ما نیولور سا سوزیومغول دوداق یا خشی بولسا دئییه رسن آنی یا خشی راق.

اول در دلت بیاندیش خوب و بد را تشخیص بده آنوقت بگو
اگر بد بود لب فرو بند اگر خوب باشد آنرا بهتر میگوئی.

سور محمد عندلیبی (۱۷۷۰-۱۷۱۰) در اشعارش از فولکلور استفاده

نموده و در عین حال موضوعهای عشقی کلاسیک مانند لیلی و مجنون و یوسف و زلیخا را بشعر درآورده ولی برخلاف اسلاف خود بشکل داستان یعنی (نظم و نثر) نوشته است. اشعار عندلیبی بیشتر در میان مردم شایع شده است.

مختوم قلی فراقی: بنیانگذار ادبیات ترکمنی است در سال

۱۷۳۳ متولد شده، در مدارس بخارا و خیوه تحصیل نموده و در سه زبان ترکی فارسی و عربی تسلط داشته است از شعرای صوفی و در عین حال ره آلیست است و در شعر ترکمنی شعر ملی قوشقی یا قوشوق (دوبیتی) را وارد کرده و بزبان مردم شعر گفته است. مختومقلی طرفدار وحدت ملی ترکمنان بود و خوانین و علما را بوحث دعوت میکرد مختومقلی بایران و هندوستان سفر کرده و ادبیات شرق را آموخته است.

در جوانی هاشق دختری بنام منگلی میشود دختر هم میخواهد با او ازدواج کند ولی منگلی، دختر خان را بشاعرفقیو نمیدهند شاعر دل شکسته میشود و اشعار غنائی میگوید نمونه‌ای از این اشعار نقل میشود:

آیریلدیم غنچه گلیمدن
خوش آواز لی بلبلیمدن

ترجمه: از غنچه گلم جدا شدم
از بلبل خوش آوازم

مختومقلی بعداً "با دختری بنام آق قیزازدواج میکند و از او صاحب دو پسر میشود متأسفانه هر دو پسر در کودکی میمیرند و دل شاعر را داغدار می نمایند. شاعر در این دوسوک چنین میگوید:

آیریلیغا آدم اوغلی نیله سین
مختومقلی حیوان نیله سباله سین

ترجمه: آدمیزاد در برابر جدائی چه کند
چه کسی میماند تا حیلۀ اجل را نبیند.

مختومقلی حیوان هم چه اش را درک میکند
ذلیلی وسید نظر سیدی هم راه مخدومقلی را رفته اند و نمایندگان شعر ره آلیست ترکمن میباشند.

سیدی از طایفه (ارساریلو) میباشد و در برابر هجوم خان بخارا در اس ترکمنان لباب جنگیده و با ارتش ایران هم جنگ نموده و مدتی هم اسیر بوده است. در اشعارش فساد و غلطکاریهای جامعه را فاش میسازد و پادشاهان زمانه را به (گدای بازار) تشبیه میکند.

قربان دردی ذلیلی خواهرزاده مخدومقلی است (۱۸۵۲-۱۷۹۸) او هم مدتی در اسارت و تحت نظر خان خیوه بوده و شبیه سیدی و مخدومقلی است. محمدولی کمینه (۱۸۲۰-۱۷۷۰) در اشعارش از رنج و اضطراب طبقه فقرا سخن گفته و بنام شاعر فقرا معروف شده. او مولف لطیفه‌های طنزآمیز است و مانند ملانصرالدین حاضر جواب و طنزگوست لطیفه‌هایش در میان مردم مشهور است.

ملانفس: ملانفس در ۱۸۱۰ در سرخس بدنیآ آمده و در ۱۸۶۲ فوت نموده از طایفه متکه میباشد. شاعر با سواد و با قریحه‌ای بود دارای غزل‌های عاشقانه قوشما (قوشقی) یا دوبیتی‌های زیاده میباشد به علاوه مولف داستان منشور و منظوم (زهره و طاهر) میباشد در قوشقی و مخمس‌های خود از بیعدالتی حکام و خانها تنقید نموده گاهی هم پند و اندرز داده است برای نمونه یک بند از قوشقی (ترگزکین = ترپگرد) را نقل میکنیم:

کونگلووم سَنگا نصیحت ، گزسنگ سربسِ رگزگین
 تانی دوست و دوشمانینگ اویینگه با خبر گزگین
 گزسنگ دنیا یوزینده دوام تازه تر گزگین
 قرق یل مایا گزینجا نگ بتون بیریل نرگزگین.
 ترجمه: دلم بتون نصیحت اگر سربسِ رگزدی دوست و دشمنیت را بشناس
 اگر تمام دنیا را بگردی همیشه تازه - تر بگرد
 بجای چهل سال گشتن ماده واریکسا لتمام نر بگرد.

مسکین قلیچ در سال ۱۸۵۰ بدنیآ آمده و آثار مشهورش داستانهای
 " با تیرنفس ، بک زاده و قربان " میباشد.

در اشعار شعرای قرن ۱۹-۱۸ میلادی محبت و غزل هم جای مهمی
 دارد در این وادی تحت تاثیر شعرای کلاسیک ایران ، مخصوصاً " نسیمی ،
 فضولی و نوافی قرار گرفته اند و در عین حال از فولکلور هم تغذیه
 نموده اند .

در ترکمنستان شوروی زبان و ادبیات ترکمنی بسیر تکامل خود ادامه
 داده و ضمن نگارش آثار منظوم و منثور ترکمنی بعضی کتابهای کلاسیک نیز
 مانند شاهنامه بترکی ترجمه شده است .

در اوایل قرن بیستم روزنامه ملانصرالدین آذربایجان در ترکمنستان
 خوانده میشد از سال ۱۹۲۰ بعد آثار مولفین روسی مانند تورگه نیوف ،
 ماکسیم گورکی و چخوف بترکمنی ترجمه شده و در ادبیات ترکمنی مکتب
 ره آلیسم اجتماعی بوجود آمده است . در این دوره نیز ادبیات آذربای-
 - جان و تاتارستان (قازان) ، و ازبکستان در شعرا و ادبیات ترکمنی تاثیر
 نموده است .

شعرای کلاسیک ترکمن در آثار خود دفاع و مبارزه در راه وطن را تبلیغ
 میکردند مثلاً " سیدی در یکی از اشعارش چنین میگوید :

وطن اوچین چیکدیم یولا قیرات اوستونه (۱)

ته جانیم چیکیا نجادونمه ژم بیگلر

ترجمه: بخاطر وطن بر پشت اسب (قیرات) برآه افتادم

تا جان از تنم بیرون نرود بر نمیگردم

در حماسه‌ی داستان گورا و غلو دفاع و حفظ وطن از دشمنان مهمترین وظیفه
 نشان داده شده مثلاً :

سن اوندان قالیچی بولما .

ایل خلقین بیرایشی توتسا

توازا و غافل مشو .

ترجمه: اگر مردم کاری داشته باشند

۱- اسب مخصوص گورا و غلو

در آثار نویسندگان و شعرای دوره شوروی نیز ضمن تبلیغ افکار سوسیالیستی موضوع دفاع از وطن، تحریک احساسات ملی بموازات یکدیگر ادامه یافته همچنین خصوصیات و سنن ملی منعکس شده است. عده‌ای از شعرا مانند کربابایوف، سیدلیوف، پ. سیدوف سلطان نیا زوف درجه‌ها - هاشرکت کرده و روح وطن پرستی و قهرمانی را در نظامیان و مردم بیدار و تقویت نمودند. با این ترتیب در شعر معاصر ترکمنی شعر غنائی و حماسه‌ای هم رونق و توسعه یافته است. از شعرای غنائی و حماسه‌ای (لیرواپیک) چ، عشیروف، ک، قربان نفسوف، م. سیدوف، ب. خدای نظروف، آ. خاپیدوف را باید نام برد.

آثاری مانند "قانونی سا قانین صونو"، "تایما زابا"، "عیال با گشی"، "آجی گونلر و سویی گونلر"، "قوم دان تا پیلان یوره‌ک"، "گیزگین صحرا" و "آباسردار" از این نوع اند.

در دوران شوروی ابتدا شعر بعدداستانهای کوتاه و بعد از جنگ جهانی رومانهای حجیم و نمایشنامه نوشته شده‌ترین نویسندگان دوره شوروی عبارتند: کربابایوف، دردی اوفه قوشودوف، ن. ساریخانوف، آ. ککیلوف، ک. ایشانوف، ر. علیوف و... می‌باشند.

رومانهای "آیقیتلی اددیم = قطعی آددیم" اثر کربابایف، "دوغانلاری" اثر سیتگوف، "اقبال" اثرخ. دریایوف رمانهای تاریخی و انقلابی است و اولین نمونه‌های رمان ترکمنی بسبک غربی محسوب میشوند. همچنین رمانهای "سوگی" اثر آ. ککیلوف و رمان "مهر وفا" اثر گووشیدوف بعد از جنگ جهانی نوشته شده است. در این رومانها از رسوم قدیم درباره رفتار با دختران و زنان تنقید شده است. بعضی از آثار ترکمنی بزبانهای دیگر ترجمه شده مثلاً "رومان (آیقیتلی اددیم) به ۱۸ زبان ترجمه شده همچنین داستان "گورباقشی" و "کتاب حکایه‌سی" نورمراد ساریخانوف به چند زبان ترجمه شده است.

نمایشنامه نویسی در ترکمنستان بعد از جنگ جهانی دوم شروع شده و نمایشنامه‌های "جوما = جمعه" اثر آ. قوشودوف، نمایشنامه "آینا = آینه" اثر آ. قارلی یوف و نمایشنامه "شمشات" اثر ت. اسن اووا و... از این قبیل اند. نمایشنامه‌های "آلانین عاقله سی" و (کیم مقصدیر) حسین مختاروف در آذربایجان شمالی هم به تماشا گذاشته شده است.

ادبیات‌شناسی و نقد ادبی هم بعد از جنگ جهانی تکامل یافته در این باره خدمات تورکولوژیستهای روسی مانند سامویلوویچ ، برتلس و غیره و از نویسندگان ترکمن شاه بریدیوف ، ق ، آخوندوف ، آ. ککیلوف ، م. خدیروف ، ب ، علیوف و وگاریوف قابل ذکر است .

بعد از جنگ کتاب " ادبیات تفوریاسی " تفوری ادبیات (از طرف آ. ککیلوف و مونوگرافی هائی درباره زندگی و آثار شعرا و نویسندگان ترکمن منتشر شد . کتاب تاریخ ادبیات ترکمن " ترکمن ادبیاتی نینگ تاریخی " در شش جلد نوشته شده که سه جلد آن مخصوص دوره شوروی میباشد مجموعه فولکلور ترکمنی هم بنام (ترکمن خلق یا رادیجیلیغی) در سال ۱۹۶۷ چاپ شده است .

متأسفانه در مناطق ترکمن نشین ایران هم مانند آذربایجان و سایر مناطق ترک زبان ایران تعلیم و تحصیل بزبان مادری ممنوع بوده است . لایند رژیم پهلوی و " متفکرین آریا مهری " ترکمنان را هم اولاد کوروش و داریوش میدانستند و معتقد بودند در اثر فشار مغولها زبان فارسی را فراموش کرده . و زبان فعلی آنها هم تحمیلی است و باید آنرا فراموش کنند و باصل خود برگردند !

امید است استفاده از امکاناتی که در قانون اساسی جمهوری اسلامی دایر به حقوق فرهنگی و تعلیم بزبان مادری پیش بینی شده بالاخره طلسم سوم آریا مهری را خواهد شکست .

یوهگیهای ترکی ترکمنی و تفاوت آن با لهجه های غربی اوغوز (آذری و عثمانی)
از نظر فون تیک : اغلب اوقات کسره تبدیل به (ی = i) میشود مثلاً " جای گجه (شب) گجه گفته میشود حروف صدادار بلند موجود بوده سبب تغییر معنی کلمه میگردد مثلاً " اوت (کوتاه بمعنی علف) واوت (بلند بمعنی آتش) میباشد داش (کوتاه بمعنی خارج) و داش (بلند بمعنی سنگ) میباشد بعضاً " ز تبدیل به زمیگردد مثلاً " یا زماز (نمی نویسد) تبدیل به یا زمازمیشود .

اغلب در اول کلمات ق و ک تبدیل به گ میشود مثلاً " قیز تبدیل به گیز میشود همچنین ب بجای و آمده مثلاً " بز بجای وثر (بده) و بجای اولماق (شده) بولماق بکار میرود بعلاوه (نگ) ن غنه (ng) باقی مانده است مانند سنگ و اونگ .

(م) در اول بسیاری از کلمات که در برخی لهجه ها (ب) است مانند من بجای بن و مین (هزار) بجای بینو مونی بجای بونو (این را) ، غا " و تبدیل به ی میشود مانند سؤیمک (دوست داشتن) بجای سفومک و اوی بجای ائو (خانه) .

بعضاً " گ و غ تبدیل به و شده مانند او، نمک (یادگرفتن) بجای اوگر - نمک وساویق (سرد) بجای سوغوق بعضاً " هم گ از بین رفته و سبب کشیدگی صدا شده مانند دهل بجای ده گیل .

بجای ف حرف پ بکار میروند مانند صیت بجای صفت و پکر بجای فکر .

او = 0 در هجای دوم هم دیده میشود مثلاً " بولگون بجای اولان (آنچه می شود) . قاعده هماهنگی اصوات موجود ولی در مورد مصوات لبی یا گرد ($\bar{o}, \bar{u}, \bar{a}$) ضعیف است مثلاً " دوغری (درست و راست) بجای دوغرو . در بعضی جاها (افعال) یکجا حذف میشود مثلاً " اوقوب بجای او قویوب . خصوصیات گرامری : پسوندهای ملکی ، مفعول صریح ، مفعول به ، مفعول " عنه و مفعول فیه مانند آذری است پسوند میانی (ORTAC) کلنیدن صونرا (بعد از آمدن) عبارت از دن ، دان میباشد یعنی مانند آذری است . در آخر کلمات قافیه محفوظ مانده مانند قیصقا (کوتاه) بجای قیصاو اینجکه (نازک) بجای اینجه .

برای پسوند صفت تفضیلی مانند لهجه آذری راق و رک بکار میروند مانند : آزی راق (کمتر) . در بعضی مواقع حرف صدا دار پسوند فعل حذف میشود . مثلاً " در زمان آینده افعال : گلجک (خواهد آمد) بجای گله جک . پسوند زمان حال سیژ و یا رمیبا شد مثلاً " کلیژ (می آید) و قویار (میگذارد) و مضارع هم مانند حال میباشد و در اول شخص مفرد بجای ام ، این بکار می رود : گلیه رین (می آیم) بجای گله رم و در اول شخص جمع ^{مکمل} و ز ، پس بکار می رود مانند گلیه رین (می آیم) بجای گله ریک یا گله ریز .

پسوند نفی در افعال اغلب بجای ز ، ربکار میروند مثلاً " : گورولمر سیسن بجای گورولمر سسن (دیده نمیشوی) . برای فعل متعدی بجای ت پسوند ایز ربکار میروند مثلاً " بجای قورقوتماق (ترسانیدن) قورقیزماق و بجای اورکو - تمک (رم دادن) : ورکیزمک بکار میروند و بجای گوره بیلمه دی ، گوروپ بیلمه دی بکار میروند .

بجای گلنده ، گلیه نجه (موقع آمدن) و کلیه نکه بکار میروند و بجای میش پسوند ایپ بکار میروند مانند : گلیپ دیم (آمده بودم) بجای گلمیشدیم . بجای پسوند آن وان (پسوند فاعلی) یان وین و یاروتیژ بکار میروند مثلاً " بیشیرین (پزنده) بجای بیشیرن و گلیه ر (کسیکه می آید) بجای گلن و چیقیار بجای چیقان (بیرون رونده) پسوند اسم فعل بجای آیش و ابم ایو میباشد مثلاً " آلیو (خرید) بجای آلیم و آلیش و بریو (دادن ، فروش) بجای وئیش . همچنین پسوند آلقا و آله بجای آق مثلاً " دورالقا (ایستگاه

ای ذوراق، پسوند فعل امر تحت تاثیر لهجه قازاق قای وگی میباشد :
آلقای (بگیر)، گلگی (بیا)، از نظر لغات : بعضی لغات اوغوز قدیم،
هنوز در لهجه ترکمنی رایج است مانند : صوو (آب کوپ) زیاد، قییین
(سخت، جزا) . کلماتی مانند چین (راست، حقیقت) قایتارماق به
معنی تکرار کردن، کم (ناقص) هم از ترکی شرقی وارد شده .

کلماتی مانند کبیر (بعضی) اویتگه مه (تنظیم، تکمیل)، یوقدیرما
(تائید) نحیل (چطور) قاتناشیق (مناسبت و ارتباط) اوسوشمک (تکامل
انکشاف)، یالی (مانند) " ... مخصوص ترکمنی است ضمناً " کلماتی
هم از فارسی و عربی در ترکمنی وارد شده است .

لهجه ترکمنی بدوشیوه تقسیم میشود (در گردشیه) :

۱- ترکمنی خالص مانند گویش اقوام یوموت، تکه، گوکلن، ارساری،
مالیروما ربق

۲- ترکمنی مخلوط مرزهای ایران و ازبکستان مانند نوخور، آنا فول
غازارلی، نرزم ومانیشلاق، بایات، چانزیر، کیراج، چتشی، خاتاپ، آما باچی ...
در شیوه اخیر تاثیر اوزبکی زیاد بوده و افعال مانند اوزبکی صرف
میشود مثلاً " بجای آلیرام (میگیرم) به شیوه غازارلی آله من وبشیوه
مانیشلاق آلامن ونوخور آلامان گفته میشود .

در شمال قفقاز در منطقه استا وروپول لهجه تروخمنی در میان ترکمنان
آن منطقه رایج است که بالهجه ترکمنی کم و بیش متفاوت است .
تروخمنها در نیمه دوم قرن ۱۸ از ترکمنستان به هشتراخان مهاجرت کرده اند
در لهجه ترکمنی هم مانند لهجه های آذری و ترکی ترکیه برای نوشتن
آثار ادبی ترکی اوغوز میانه منبع قرار گرفته است . بطور خلاصه تروخان گمت :
ادبیات ترکمنی ادبیات خلقی است و بیشتر بصورت شفاهی است و قسمتی
از آن بصورت ادبیات کتبی در آمده است .

ادبیات ترکمنی شبیه ادبیات شفاهی آذری و آنا طولی است . بیشتر اشعار
ترکمنی با وزن هجائی و دوبیتی است و قوشقی (قوشما) نامیده میشود .

ادبیات ترکمنی بیشتر حماسه ای و تعلیمی است داستانهای حماسه ای
مانند کورا و غلو و همچنین داستان صیاد و همراه در میان ترکمنها رایج
است . بزرگترین شاعر ترکمن ها مختوم قلی است که در قرن ۱۸ میزیسته
و دیوان او بزبانهای دیگر نیز ترجمه شده است . اغلب شعرای ترکمنی از
قبیله گوکلن بوده اند . شیوه گوکلن به ترکی آذری نزدیک تر میباشد .

بطور کلی لهجه ترکمنی نسبت به لهجه های آنا طولی و آذریجانی بترکی
قدیم و شرقی نزدیکتر است و ویژگیهایی مخصوص بخود هم دارد .

برای بررسی جریان تکامل لهجه ترکمنی در طول قرنهای ۲۰-۱۲ چند نمونه
کوتاه از شعرای معروف و چند سطر از نثرهای گذشته و امروز را نقل مینمایم

۱- نمونه شعرازدیوان حکمت‌پسوی در قرن ۱۲ میلادی : (۱)

آلتیش اوچکه یتتی یا شیم بیگونجه یوق
وآ، دیریغا! حقنی تا پهای گونلوم سینیق
پرا و ستیده (سلطان من) دیپ بولدوم اولوغ
پرغم بولوپیر آستیقا گیردیم مینا
ترجمه: عمر به شمت و سه رسید ولی با ندا زه یک روز نبود
و ادیریغا، حق را پیدا نکردم دلم شکسته
روی زمین گفتم من سلطانم، بزرگ شدم
پرغم شدم وزیر زمین رفت

۲- نمونه‌ای از منظومه قصه یوسف شاعر علی در قرن ۱۳ میلادی:

فاضل کیشی اشبونظمی سؤیلربولسا
عاقل کیشی قولاق دوتوپ دینقلربولسا
قارغ، سامع بومؤذنبه د عاقیلسا
موجب آنی مستجاب قیلا ائمـــــدی
ترجمه: اگر شخص فاضلی این نظم را بخواند
بدهد
اگر شخص عاقلی گوش فرا دارد و را گوش
خوانند و شنونده دعائی در حق این گناهکار کنند
خدا و ندا و را مستجاب کند

۳- نمونه‌ای از شجره ترک ابوالغازی بهادر خان در قرن ۱۷:

شول تاریخ فقیری نینگ آلدیمدا بار. کتاپنینگ اولینده هم تیپ اوردیم
موندان باشقا اون یفتی چنگیزنامه حاضر توروپ تورور، آنلارینگ یوز-
- یندن بیتی تورور من .

ترجمه: آن تاریخ در خاطر این فقیر محفوظ است در اول کتاب هم گفته
شد بعلاوه از ۱۷ چنگیزنامه که حاضر داشتم از روی آنها نوشتم .

۴- نمونه‌ای از مختوم قلی شاعر بزرگ ترکمن در قرن ۱۸:

بلبل لرمست بولسون عالم آیللسین
قایقیلاردپ بولسون غملر سویللسین
نوشیروان داغتیدای جهان یاییللسین
رحم ایله ییپ یا قمر یا قدیر سلطانیم
ترجمه: بلبلان مست شوند عالم بیدار شود
اندوه هادفع شوند و غم هازدوده شوند

دادنوشیروان در جهان گسترده شود خدا یا رحم کن و باران بباران

۱- تورک دیلینه گنل بیر باغیش . دیلارچا ر، تورک تاریخ مورومو باسیم

اغوی . آنکارا - ۱۹۶۴

۵- نمونه‌ای از ذلیلی شاعر قرن ۱۹ (از طایفه گوکلان)

بوغری بلاق اوستیمیزدن گتمه‌دی کونگل مقصد مرا اینا یتمه‌دی
قایقی غم سیزمینینگ وقتیم اوتمه‌دی گزما دیم‌هچ کونگل خوشنگ ایچنده
ترجمه: این غربت هرگز ما را ترک نکرد دل بمقصد و مرادش نرسید
عمر من بدون غم و اندوه سپری نشد هرگز بادل خوش‌گردش نکسردم
۶- نمونه‌ای از صحت‌ایشان که پانزده سال قبل فوت کرده است

وای بوآیرالغنگ آهی گونه‌گوندن آرتا راینه‌دی
یادیمه دوشانده گاهی ایچیم بغریم اورتا راینه‌دی
ترجمه: وای براین آه جدائی که روز بروز افزون ترمیشود
وقتی یادم می‌افتد دلم و جانم سوراخ میشود

۷- نمونه‌ای از خدای نظر بایراموف شاعر ترکمنستان شوروی:

گیجه‌گون‌دیزاوقیسم، دییپ‌زارا اددیوین
اؤنگکی اوتن عمریمی یا تلاماق بیلسن
آنگ بیلیملی بولماق انتظار اددیترین

نادانلیق الیندن داتلاماق بیلسن
ترجمه: شب‌روز بخوانم، زاری میکنم بایاد عمریکه قبلاً گذشته
باذا داز دست نادانسی در انتظار دانا شدن هستم

۸- نمونه از نثر معاصر ترکمنی: (از مراد دردی قاضی)

ذلیلی گوکلانگ طایفه سی نینگ گرکز تیره سی نینگ نظرقلی بولومینینگ
کمرلردیان شاخه سیندان دور. ذلیلی نینگ قاقاسی نینگ آدی محمد
دولت بولیب اجه سی نینگ آدی خرما دور. خرما بویک شاعر مختومقلی نینگ
عیال دوغانی نینگ قیزی دور. خلق روایتنه گور اذلیلی تخمینا "
۱۹- ۱۲۲۰ اینجی هجری قمری یل لارتوارا گنده گرگانه انادان بولیب
دور. اول اترک قری قلاتوارا گینده هم یا شاب دور و عمر نینگ کوبسشی
اترک دریا سنینگ بونیندا گچوب دور، شاعر (وطنم ستی) (سیدی) دیان
اثرلریندا اوزنینگ یا شان یرلری آهنا یار:

یوراک تلواس ادارر گوتلار سریم کونگل آرزوایلار وطنم سنسی
اترک‌گرگان یوردیم گزان یرلاریم کونگل آرزوایلار وطنیم سنسی
ترجمه فارسی: ذلیلی از شاخه کمرلر، قسمت (تنه) نظرقلی، تیره، گرکز، طایفه

گوکلان میباشند م پدرش محمد دولت و نام مادرش خرما میباشد. خرما دختر برادرش شاعر بزرگ مخته مقلی است بنا بر روایت خلق ذیلیلی تخمیناً " در حدود سالهای ۱۹- ۱۲۲۰ هجری قمری در گرگان از ماد، زائیده است. او در اطراف اترک قری قلا زندگی کرده. و بیشتر عمرش را در اطراف رود اترک گذرانیده است شاعر در آثارش بنام (وطنم ترا) (سیدی) در باره محل زندگی خود شرح میدهد:

دل هوس میکند سرم پرواز میکند (احساس شادی)

دل آرزو میکند وطنم ——— ترا

وطن من اترک گرگان و گردشگاهم دل آرزو میکند وطنم ——— ترا
به تو کی آذربایجانی معاصر:

ذیلیلی گوکلان طایفه سی نین مرکز تیره سی نین نظرقلی بولومونون کمر لردئیلن شاخه سیندن دیر. ذیلیلی نین آتاسی نین آدی محمد دولت و آتاسی نین آدی خرما دیر. خرما بیوک شاعر مخته مقلی نین قایینی نین قیزی دیر. خلق روایتینه گوره ذیلیلی تخمیناً " ۱۹- ۱۲۲۰ - اینچی هجری قمری ایللرینده گرگان دا آنادان اولوبدور. او اترک قری قوللاطرامیدا - دا یا شاییب درو و عمرنون چو خونو اترک چایی بوبوندا گشچریب دیر.

شاعر (وطنیم سنی) (سیدی) دئیلن اثرلرینده. اوزونون یا شادیغی یولری اورهک تله سیروباش دونور کونلوم آرزو ایلر وطنیم سنی
اترک گرگان یورووم گزه ن یولریم کونلوم آرزو ایلر وطنیم سنی
اینک برای مقایسه نمونه ای هم از نشر معاصر ترکمنستان شوروی (از کتاب تاریخ ادبیات ترکمنی جلد ۴) نقل مینمایم:

دراماتور گیا زانری نینگ باشلانگیجی خم بیگیرمینجی ، اوتوینجی
ییلل لارا دوشیر . ایلکی باشدا اولوراک شخرلرده (عشکابات ، گیزیل
آربات - ماری و ش ۴۰) دورشدیلن دراماتور و جاکلاری ، صونرا عشکابات
دا (عشق آباد) تئاترال ستودیا نینگ اساسیندا ملی دراماتقاری نینگ
دوره ملی دراماتور گیا زانری نینگ آیا کلانماگی و او سمه گی اوچین بازا
بولوب خدمت ائدیله . گووشودوینگ " جوما " ۲ . گارلی یوینگ " اینا "
ته اسن اووانینگ " شمشات " یالی تئاتر صا خناسیندن دوشمن کلیین
دراماتورلری شول دورلرده یوزه چیکدی .

ترجمه : شروع نمایشنامه نویسی هم در سالهای بیستم و سی ام بوده است ابتدا در شهرهای بزرگتر (عشق آباد ، قیزیل آربات ، ماری وغیره) کانونهای نمایش بوجود آمد بعد در عشق آباد بر اساس استودیوی تئاتر ، تئاتر درام بوجود آمد و پایه برای پاگرفتن و تکامل نمایشنامه نویسی گردید . آثاری مانند " چوما " اثر گوو شودوف و " آینا " اثر گارلی یوف و " شمشاد " اثر اسن اووا که مدت ها در صحنه تئاتر نمایش داده شدند در این دوره ها پدیدار شدند .

بطوریکه مشاهده میشود تفاوت اساسی لهجه ترکمنی شوروی با ترکمنستان ایران در بکار بردن کلمات دخیل است در زبان ترکمنی شوروی لغات و اصطلاحات غربی به حد زیاد وارد شده است .

فهرست آثار ترکی ترکمنی که در سالهای اخیر در گنبد قابوس انشایافته

است :

۱- ترکمن نقل لاری آتالرسوزی مراد دردی قاضی . قابوس نشریاتی . گنبد قابوس .

۲- دیوان مختومقلی فراقی . قابوس نشریاتی . گنبد قابوس

۳- دیوان محمد ولی کمینه . قابوس نشریاتی گنبد قابوس

۴- دیوان قربان دردی ذلیللی . قابوس نشریاتی . گنبد قابوس

۵- دیوان صحت ایشان . قابوس نشریاتی . گنبد قابوس

۶- دیوان مسکین قلیچ . قابوس نشریاتی . گنبد قابوس

۷- دیوان ملانفس . قابوس نشریاتی . گنبد قابوس

۸- دیوان محتاجی (ماتاجی) قابوس نشریاتی . گنبد قابوس

۹- گل و بلبل . قابوس نشریاتی . گنبد قابوس

۱۰- یوسف وزلیخا . قابوس نشریاتی . گنبد قابوس ۱۳۴۷

۱۱- زهره - طاهر . قابوس نشریاتی . گنبد قابوس - ۱۳۴۸

۱۲- صاید - همراه . قابوس نشریاتی . گنبد قابوس

مبانی اخلاق در اسلام و مکتب‌های دیگر

بقلم دکتر جواد هیئت

با رزترین صفت انسان، اخلاقی بودن اوست. انسان بوسیله ارزش‌های متعالی مافوق سودجویی از سایر موجودات متمایز است. منشاء این ارزش‌ها و احساسات عالی اخلاق است. اخلاق، علم چه باید کرد و تشخیص غیر ارزش‌ور است.

در تشخیص غیر ارزش‌ور، یعنی در تأیید کار خوب و رد کار بد قواعدی وجود دارد که مجموع آنها اخلاق یا قواعد اخلاقی را تشکیل می‌دهند. منشاء این قواعد، بعقیده بعضی از فلاسفه، از خارج است مانند جامعه، عرف و عادت و یا دین. بعضی‌ها معتقدند که منشاء اخلاق، عقل است. در اسلام چون معرفت الهی متکی بر عقل است قواعد اخلاقی در عین شرمی بودن عقلانی است. معمولاً اخلاق را از دو دیگانه دینی و غیر دینی و یا فلسفی مورد بررسی قرار می‌دهند.

در اخلاق‌های دینی منشاء ارزش‌های اخلاقی خداوند و عقاید دینی است. غیر ارزش‌ور بوسیله احکام الهی از هم متمایز شده و در برابر غیر، ثواب و برای شروبدی عقاب آمده است.

اخلاق غیر دینی بر اساس ارزش‌های انسانی، پایه‌گذاری شده و عمل نیک و بد در دادگاه وجدان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در بررسی فلسفی اخلاق و تعیین قواعد اخلاقی دو سؤال مطرح می‌شود:

۱- زندگی خوب برای انسان کدام است.

۲- آدمیان چگونه باید عمل کنند؟

فلاسفه قدیم و جدید ضمن بررسی سئوال‌های فوق پاسخ‌های مختلفی به آنها داده‌اند که بطور اختصار نمونه‌ها را در این مقاله ذکر می‌نمایم:

بنظر سقراط منشاء شناسایی غیرور زندگی خوب دانش است اگر کسی بفضیلت دانش آراسته گردد، خوبی را می‌شناسد و دنبال بدی نمی‌رود. به عبارت دیگر شروبدکاری نتیجه جهل، یعنی عدم شناسایی غیرور است. انسان طبیعتاً بفضیلت اخلاق متمایل و مستعد است و این استعداد با تعلیم و تربیت ظهور و تحقق می‌یابد پس دانش منشاء تمام فضیلت‌هاست و در عین حال منشاء حفظ و سعادت است.

افلاطون نیز مانند سقراط علم را منشاء حسن اخلاق میدانند و تعلیم و تربیت را برای آن ضروری می‌شمارد به علاوه افلاطون معتقد است که اصول اخلاقی

حقایق عینی هستند یعنی کردار معینی وجود دارد که بطور مطلق و مستقل از عقیده هر کس درست و یا نادرست است مانند قوانین: تو نباید آدم بکشی و یا تو نباید دزدی کنی و امثال آنها. افلاطون معتقد بود که خدا نیز تابع موازین اخلاقی است در صورتیکه بعقیده اغلب ادیان خداوند خالق اخلاق و خیر است.

ارسطو برخلاف افلاطون قواعد اخلاقی را نسبی و تجربی میدانده. آنچه برای یک شخص خوب است ممکن است برای دیگری خوب نباشد به علاوه قبل از آزمایش نمیتوان راه صواب و طریق درست زندگی را مشخص نمود. ارسطو زندگی خوب را قرین سعادت می شمارد. و برای نیل به سعادت نظریه اعتدال را پیش می - کشد. بنظر ارسطو میانه روی بهترین راه است.

طرفداران مکتب لذت معتقد بودند که بالاترین خوبیها لذت است. آریستوتیلوس که یکی از شاگردان سقراط بود معتقد بود که خیر عبارت از حظ آتی است و دانش را وسیله ای برای تشخیص و رسیدن به لذات میدانست. اپیکور نیز لذت را خیر میدانست و چون گرفتار درد معده و مثانه بود لذت را در نبودن رنج جستجو میکرد و برای تحمیل لذت بی رنج تسلط بر نفس و زندگی زاهدانه را توصیه میکرد. در اخلاق رواقیون پیروی از عقل و هماهنگی با طبیعت و بی تفاوتی نسبت به احساسات غیر معقول و تند توصیه شده. انسان باید عقل را حاکم بر اعمال خود بداند و عمل خوب آنست که با عقل سازگار باشد. بنابراین باید نفسانیات را که از حکم عقل منحرف میشوند از خود دور کند و سکون خاطر را برآورد و تاثر بخود راه ندهد.

فلاسفه مکتب اصالت نفع مانند بنتام و میل معتقدند که بهترین اعمال مفیدترین آنهاست و اخلاق عبارتست از هنری است برای تأمین بیشترین لذت و سعادت با کمترین سعی و زحمت. بنابراین ملاک درستی یا نادرستی یک عمل نتایج آنست نه انگیزه ای که سبب انجام آن شده است در حالیکه در اسلام علاوه بر نتیجه و خود عمل خیر نیز شرط است (الاعمال بالنیات)

بنظر کانت اساس اخلاق بر خیرخواهی است که بشکل وظیفه و بدون قید و شرط باید باشد و با دو قانون زیر بیان میشود: چنان عمل کن که عمل تو برای اعمال دیگران نیز در حکم قانون و نمونه باشد. انسان را هدف قرار بده نه وسیله و بشخصیت انسانی احترام کن. ارزش اخلاقی فعلی که ناشی از وظیفه و تکلیف است بمناسبت

مقصد نیست بلکه بخاطر قانونی است که عمل بخاطر آن صادر شده است (قانون وظیفه) . وظیفه امر عقل است و از احترام بقانون ناشی میشود. در عالم دونوع قانون وجود دارد : قانون طبیعی که با جبر اعمال میشود مانند غذا خوردن در موقع گرسنگی. دوم قانون اخلاقی که بایستنی است نه جبری مانند دستگیری از مستمندان و یا ترجیح حقیقت بر مصلحت و یا گفتن حقیقت بهر قیمت .

هدف اخلاق سعادت انسان است ولی هدف انسان تنها سعادت نیست یعنی نباید در پی سعادت بود بلکه باید سعی کند که لایق سعادت گردد یعنی اخلاقی بشود .

دورکیم جامعه شناس معروف فرانسه معتقد است که ریشه اخلاق را باید در جامعه جستجو کرد یعنی اخلاق محصول جامعه است و با تغییر عرف و عادات جامعه تغییر میکند. آنچه را جامعه می پسندد و امر میکند خوب است در صورتیکه در اخلاق اصالت فرد آنچه خوب است بانسان امر میشود. در مکتب اگزیستانسیالیسم هدف انسان از زندگی سعادت بیشتر است و برای خودش زندگی میکند و هر چه را آزاد و با حسن نیت انتخاب کند اخلاقی است .

نظر امروزی در باره سعادت عبارت از برآوردن آرزو و نیازهای بدنی و روحی است در اخلاق دینی بطوریکه قبلاً اشاره شد قوانین اخلاقی منشاء الهی دارند و بوسیله پیغمبران بصورت احکام و یا توصیه‌هایی بمردم ابلاغ شده است قبل از شرح اخلاق اسلامی مختصری از اصول اخلاقی دین یهود و مسیحیت را شرح میدهیم .

در دین یهود اساس قواعد اخلاقی راده فرمان حضرت موسی تشکیل میدهد. در تورات دستورات دیگری هم مانند صبر و مرحمت بده فرمان اضافه شده است. در ده فرمان ضمن تاکید بر توحید، احترام به پدر و مادر توصیه شده و قتل و جنایت و زنا و دزدی و دروغ و حسادت منع گردیده است .

اخلاق مسیحیت : بر روی دو پایه محبت بخدا و محبت به نزدیکان قرار دارد. بعد محبت به نزدیکان تعمیم یافته و شامل محبت به همه حتی به دشمنان و کسانی که بتو بدی کرده‌اند گردیده است زیرا همه برادر تو هستند. باید به همه کمک کرد و کسانی خوشبخت هستند که در آرامش روحی بسر می‌برند. اخلاق مسیحیت بر احساس و دل تکیه دارد در صورتیکه اخلاق اسلامی بر عقل و دل هر دو متکی است .

اخلاق در اسلام: اخلاق اسلامی را میتوان در دو قسمت بررسی نمود
اخلاق در شریعت اسلام و اخلاق در فرهنگ اسلامی .

۱- اخلاق در شریعت اسلام : تکیه گاه اخلاق در شریعت اسلام قرآن و سنت رسول اکرم (ص) (حدیث) است ولی گذشت زمان و تغییر مقتضیات زندگی بحث و نظر درباره امور اخلاقی را ایجاب مینماید و در مواردیکه استناد به نص کافی نیست تطبیق آن با موارد پیش آمده ضروری است و همین مستلزم بکار بردن نظر عقلم، است .

در قرآن غالباً " ایمان با عمل صالح همراه است و این نکته نشان میدهد که ایمان و اخلاق بایکدیگر مرتبطند یعنی در اسلام اخلاق لازمه دین است و ایمان با اخلاق کامل میشود .

رسول خدا میفرماید من برای تکمیل فضایل اخلاقی مبعوث شدم (بِعَثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ) و در قرآن پیغمبر اسلام به داشتن اخلاقی عظیم توصیف شده است (إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ) . تعالیم اخلاقی قرآن یکی از مهمترین و مشروحترین قسمتهای آنست و در آیاتی که راجع به داستانهای گذشتگان است مهمترین غایت توجه دادن بمعانی اخلاقی است . قبل از تشریح مبانی اخلاقی در اسلام لازم است انسان را از دیدگاه اسلام مورد توجه قرار دهیم زیرا در مبحث اخلاق اساس شخصیت انسان و ارزشهای انسانی مطرح میشود .

چگونه زیستن و چگونه رفتار کردن در هر نظام اخلاقی مبتنی بر جهان بینی آن نظام است و اختلاف درباره نظریه های اخلاقی نیز از اختلاف در جهان بینی ها سرچشمه میگیرد . کسی که جهان راناشی و تحت اداره خالق حکیمی میداند بکسی که عالم راناشی از حرکت کورکورانه و بدون غایت میپندارد نظرشان در اخلاق متفاوت است بعلاوه تعریف و مقامی که یک نظام فلسفی برای انسان قائل شده در تعیین و توجیه قواعد اخلاقی دخالت دارد .

انسان در قرآن موجودی آگاه و صاحب اراده و اختیار و جانشین خداوند و امانت دار او در زمین، تعریف شده است بهمین جهت مکلف و مسئول شناخته شده است ، (کُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، حدیث نبوی) . خداوند انسان را از خاک پست آفرید و از روح خود در او دمیده و اسماء را (علم) با و آموخته و او را امانت دار خود در زمین قرار داده است . پس انسان دارای دو جنبه است یکی جنبه خاکی و دیگری جنبه خدائی . هم بخاک (دنیا) نیازمند است و هم بخداوند (آخرت) .

پس دنیاگرائی صرف و یا آخرتگرائی محض برخلاف فطرت انسان از دیدگاه اسلام است. در اینجا باید توجه داشت که دنیا و آخرت دو منطقه و مرزهای مشخص جغرافیائی نیست بلکه بعنوان صفت بکار برده شده مثلا اگر کاری را برای نفع شخصی انجام داده باشیم دنیوی است و اگر همان کار را برای دیگران انجام دهیم جنبه اخروی خواهد داشت پس انسان میتواند در زندگی، خاکی هم بکارهای آخرت بپردازد. انسان باید جنبه الهی خود را اکرام کند و جنبه خاکی (نفس اماره) را مطیع و رام سازد از اینجا اصل تقوا که در اسلام میزان فضیلت و ارزش انسانی شناخته شده و هم چنین اعتدال نمودار میشود. تقوا یعنی حفظ و صیانت خود الهی و رام کردن خود خاکی یا نفس سرکش و اعتدال برای برآوردن نیازهای دنیوی و اخروی. مبنای و پشتوانه اخلاق در اسلام ایمان بخداوند است زیرا فضا یل اخلاقی (مانند عفت، امانت، درستکاری، احسان، ایثار و فداکاری) مفایر با سودجویی است و انسان باید جهت و پشتوانه‌ای داشته باشد تا ایسن ارزش‌ها را بپذیرد و آنرا محرومیت نداند و معتقد باشد که عمل نیک نزد خدا ما جور است بنا بر این مرکز ثقل و پایه اخلاق اسلامی وظایف انسان را رضای خداوند و رسول تشکیل میدهد و رضای رسول هم جز رضای خدا نیست ولی باید توجه داشت که منظور از رضای خداوند رضای خلق است. در قرآن در جائیکه مسائل اخلاقی مطرح است خدا و خلق یکی میشود. در عمل هم چنین است شما هر کار خیری برای خلق خدا انجام دهید موجب رضای خداست و عمل نیک و اخلاقی همانست که بدون هیچ منظور و فقط در راه خدا انجام شود.

در مورد اصل اعتدال در قرآن آیات متعددی آمده است مثلا شما را جماعتی معتدل قرار دادیم (و کذالک جعلناکم أمة وسطا - بقره ۱۴۲) و کسانی که بهنگام خرج اسراف نکنند و بخل نورزند بلکه میان آیند و معتدل باشند (والذین اذا انقوا لم یسر فوا لم یثقتروا و کان بین ذالک قواما - فرقان ۶۷).

و حدیث نبوی چنین است که بهترین امور میانه آنهاست (خیر الامور او - سطها) و از کلمات حضرت علی است که راست و چپ گمراهی است و راه - میانه راه درست است.

تفسیر حکمای اسلام در باره اعتدال اینست که در حال تعادل عقل آزاد است و تا غرایز و تمایلات متعادل نباشد نمیتواند آزادانه با مسور معنوی و عالم بالا بپردازد.

در اسلام وظایف اخلاقی پنج نوع است: ۱- وظایف انسان نسبت به خدا و رسول خدا. ۲- وظایف انسان نسبت به خویش. ۳- وظایف انسان نسبت به خانواده. ۴- وظایف انسان نسبت به وطن. ۵- وظایف انسان نسبت به دیگران.

انسان باید در برابر خدا شاگرد باشد و او را همیشه حاضر و ناظر بر اعمال خود بداند عبادت نوعی شکرگزاری و توجه بخالق است. وظیفه انسان نسبت به رسول هم در رضای خداوند یعنی در جهت رضای مردم است. بگفته پیغمبر اخلاق آنست که آنچه را برای خود میخواهی برای برادران مومن خود هم بخواه و آنچه را برای خود نمیخواهی برای آنان هم مخواه. با مردم چنان رفتار کن که دوست داری با تو چنان رفتار کنند. بدی را با آنچه نیکوتر است دفع کن که در آن صورت گوئی آن بکس که میان تو و او دشمنی است دوستی یار و مهربان است (ادفع بالتی هی احسن فاذا الذی بینک و بینة عداوة کانه ولی حمیم) و هنگام قصاص و عقاب عفو و صبر نیکوتر شمرده شده است.

در قرآن آمده است که سزای بدی، بدی است مانند آن و هر کس به بخشد و آشتی کند پاداش وی بر خداست (جزاء سیئة سیئة مثلها، فمن عفا و اصلح فاجره علی الله سوره شوری ۴۰). از اینجا معلوم میشود که در اسلام رفتار انسانی صرفا معامله بمثل نیست بلکه اگر عفو و مروت در کار باشد رجحان دارد زیرا معامله بمثل بطور مطلق ایجاد مهر و محبت که لازمه قوام جامعه است نمیکند.

از وظایف انسان نسبت به خویش صیانت نفس و حفظ طریقه اعتدال، در رفتار و کردار است. طهارت و حفظ سلامت بدن و روح و اجتناب از چیزهای مضر برای انسان توصیه شده و انتحار از بزرگترین گناهان شمرده شده است.

در مورد خانواده ازدواج و تشکیل خانواده و نگهداری و تربیت صحیح فرزندان از تکالیف شرعی و اخلاقی است همچنانکه احترام پدر و مادر و بزرگتران بفرزندان توصیه شده است. بگفته پیغمبر اسلام کامل ترین مومنین خوش اخلاق ترین و بانزاکت ترین آنها نسبت به خانواده است ضمنا " در اسلام بعد از شرک بدترین گناهان عاق والدین است.

پیغمبر اسلام وطنخواهی را لازمه ایمان میدان و در قرآن کریم آیه ۶۰ سوره انفال دفاع از وطن و جهاد برای مسلمانان فرض شناخته شده است.

در اخلاق سیاسی عدالت و امانت توصیه شده است و عدالت در اسلام بالاترین فضیلت شناخته شده است.

در مورد وظایف اخلاقی انسان نسبت به دیگران دستورات قرآن و پیغمبر اسلام چنین است: مسلمانان برادر یکدیگرند. مسلمانان باید کمک و غمخوار یکدیگر باشند، اگر بنده‌ای بد دیگری کمک کند خداوند با او کمک خواهد کرد. از غیبت و افترا و سوء ظن بپرهیزید. اگر کسی از اخلاق و کردار بد خود توبه کند توبه او قبول و گناهانش بخشیده میشود.

مسلمانان از اقوام مختلف نباید یکدیگر را مسخره کنند. با هر کس متناسب با مقام و سویه او رفتار کن و متناسب با فهم او گفتار.

به بزرگان حرمت و بخردان محبت کن. سلام امانت خدا و نداست لـذا سلام دادن سنت و مستحب است و جواب سلام واجب است. جوانان با شخاس من و سواران به پیاده‌ها و پیاده‌ها به نشسته‌ها و کسانیکه از پس دیگران میرسند بکسانی که در پیش‌اند باید سلام دهند حق همسایه را نگهدارید کسیکه همسایه‌اش از دست او در امان نباشد نمیتواند ایمانش کامل باشد.

۲- اخلاق در فرهنگ اسلامی - در فرهنگ اسلامی برای توجیه اخلاق نظریه‌های عقلی و یا احساسی و یا هر دو با هم بیان شده است.

مذهب عقلی - فرقه معتزله نماینده نهضت عقلی در تفکر اسلامی است. پیروان معتزله عقل را مصدر معرفت دینی قرار دادند و تحصیل معرفت را بنظر و استدلال منوط دانستند. چون عمل و مسئولیت از علم و آگاهی و اختیار برمیخیزد و عمل ملازم نظر است و نظرا از عقل صادر میشود پس عقل مقوم حیات اخلاقی است. معتزله نصوص دینی را از طریق عقلی تفسیر میکردند و اگر نص با عقل تعارضی داشت به تاویل نصی پرداختند. بعقیده معتزله اعمال به ذات خود نیک یا بد اند و عقل قادر به

ادراک حسن و قبح امور است.

او امر و مناهای شرع تابع حسن و قبح ذاتی امور است نه اینکه حسن و قبح تابع امر و نهی شارع. در صورتی که فرقه اشعری منکر حسن و قبح عقلی است و برای عقل شایستگی تصرف در احکام شرع را قائل نیست.

اخلاق نزد اهل ذوق یا تصوف فروشی است برای رسیدن به حقیقت بوسیله شهود و مکاشفه و سیر و سلوک. صوفی سعادت و کمال را در فنا فی الله میدانند و راه وصول به آنرا تزکیه نفس و اعراض از هوسها و لذات حسانی و ریاضت و بیروی از دستورات شیخ طریقت می‌پندارد.

غزالی که از بزرگان علم کلام و از برجسته ترین اهل تصوف است و تالیفات متعدد در علم اخلاق دارد معتقد است که اخلاق نیکو همان رعایت وسط معتدل میان افراط و تفریط است و اعتدال هم آهنگی و ترکیب عقل و شرع است. وی به نظر معتزله در ذاتی بودن نیک و بد موافق نیست. بنظر او غیر چیزی است که خدا بدان امر فرموده و شر چیزی است که از آن نهی کرده است.

تاریخ روزنامه ها و مجله های آذربایجان

"داستان جانیبا زیبا و سلحشوریهای مردم آذربایجان را کم و بیش بازگفته اند لکن از نبردهای بزرگتر در آوردگاه گسترده اندیشه سخن کمتر بمیان آمده است. جای خوشوقتی است که آقای صد سرداری نیا... بخشی از این ماجرا را در کتاب (تاریخ روزنامه ها و مجله های آذربایجان) فراهم آورده و بازگو کرده است... در این کتاب نکات جالبی از تاریخ مطبوعات آذربایجان مندرج است...."

(نقل از مقدمه کتاب بقلم دانشمند محترم آقای دکتر حمید نطقی) ما به هموطنان خود خرید این کتاب و مطالعه آنرا از صمیم قلب سفارش می -- نمائیم.

واریلیق

واریلیق "درگیسی نین اوخوجو و ساتیجیسی آقای صالح سلیمان پور و " واریلیق" ی اوخویان همشهریرلریمیزه تانیشماق ایستهریک . به عزیز و غیرتلی همشهریمیز، معیشتینی تا مین اتمک اوچون آلیش و ثریشله مشغول اولدوغو حالدا اؤزدیلینه و فرهنگنه ماراقلی وباغلی اولدوغو اوچون، آنا دیلیمیزده چیخان مطبوعات و کتابلاری دا اوخورواؤز خواربارمغازا سینی واریلیق مجله سینی و آذربایجان ادبیات کتابلاری نین کانون و اجا - غینا چئویرمیشدیر، درگیمیزه علاقمندا و لائلار خصوصاً " نارمک طرفنده اوتوران همشهریرلریمیز واریلیق درگیسی و " آذربایجان ادبیات تاریخنه بریباغیش آدلی " کتابیمیزی آقای سلیمان پورون مغازا سیندن آلا بیلرلر.

آ.رسی : سی متری نارمک ، ایستگاه بیمه فروشگاه ممتاز .

مجله نشر دانش (رونوشت برای چاپ بمجله)
درباره یک تفریط مغرضانه فرهنگی و اریق رسال میگردد)
درمجله وزین " نشر دانش ۱ " درباره لغتنامه " صحاح العجم " هندوشاه نخجوانی متوفی ۷۳۰ هجری قمری مقاله ای بنام "فرهنگی فارسی ترکی منسوب به هندوشاه نخجوانی" به قلم سعیدحمیدیان که عنوان (دکتر) رانیز براول اسمش افزوده است درج شده بود. چون ایمن نوشته مغرضانه و جاهلانه و از روی تعصب شدید ملی گرائی و تحریکات دیگران نوشته شده بود غیر علمی و غیر جدی است. برای همین نیز لازم دانستم جوابی کوتاه به نویسنده آن داده و هم خوانندگان محترم را به حقایق مسئله آشنا سازم.

یگانه نسخهء واژه نامه قدیمی و بسیار قیمتی " صحاح العجم " هندوشاه نخجوانی دانشمند گرانقدر عصر هفتم و اوایل عصر هشتم آذربایجان که در کتابخانهء دانشگاه شهر براتیسلاو چکسلواکی نگهداری میگردد در سال ۱۹۶۵ میلادی برابر با سال ۱۳۸۵ هجری قمری از طرف دانشمند محقق پروفیسور حسن زرینه زاد تبریزی کشف و برای نخستین بار موجودیت این اثر به عالم دانش و فرهنگ معرفی گردید. ولی متأسفانه مرگ نابهنگام بدانشمند مزبور مجال نداد که کار تحقیقات خود را در این باره به پایان برساند و به قول وحشی بافقی:

سخنها ماند بر لب نیم گفته شکسته مثقب و در نیم سفته

این جانب مدتی بعد از وفات نامبرده موفق گردید که با زحمات فراوان قوت و صورت این اثر را از شهر براتیسلاو بدست آورد و در حدود ده سال روزگار این فوتو صورت نگاهداری نماید تا پس از پیروزی انقلاب اسلامی سعادت بخش ایران با خود به ایران بیاورد و چاپ نماید. این کار به وسیله مرکز نشر دانشگاهی صورت می گرفت و کار بدست مسئول گروه دائره المعارف یعنی همان (دکتر؟) سعید حمیدیان سپرده شد و حمیدیان بهیچوجه مایل به طبع و نشر این اثر نبود. زیرا او " خود واژه نامه ای بنام " فرهنگ جهانگیری" آماده چاپ می ساخت و این عمل این جانب را یکنوع رقابت حساب میکرد. ثانیاً " اثر هندوشاه واژه نامهء فارسی و ترکی با قدمت هفتصد ساله است و این برای ایشان و دیگر ملی گرایان افراطی بسیار گران می آمد و بهیچوجه حاضر نمیشد که با چاپ چنین اثری موافقت نماید. این بود که ایرادات بنی اسرائیلی می گرفت و قریب یکسال و نیم

از چاپ و نشر اثر جلوگیری مینمود و ذهن آقای دکتر نصرالله پورجوادی رئیس مرکز نشر دانشگاهی را مشوب میساخت. دودفعه مقدمه، بیست صفحه اثر که با خط نستعلیق اینجانب نوشته شده و برای نوشته هر صفحه آن چقدر وقت و دقت بکار رفته بود گم شد، سرانجام نیز پیدا نشد و من هم دیگر نتوانستم سه باره بنویسم، ناچار از روی کپی نسخه، حروف چینی نمودند و در مندرجه، اثر دست برده و تصرفاتی در متن آن نمودند و بروی اثر که با مرکب سیاه نوشته شده اکثر جای، آب و یا مایع دیگر میریختند و من دوباره مینوشتم و برای این مدتی وقت گم میشد و... اما با وجود همه، اینها بالاخره اثر در سایه، حسن نیت آقای دکتر پورجوادی از چاپ خارج شد و در اختیار و معرفی قضاوت همگان قرار گرفت. آقای (دکتر؟) - حمیدیان که کوشش میکردند از چاپ و نشر اثر جلوگیری نمایند و موفق نشدند، حالا باید هر طور که، باشد بهتانی برا و بزندان و عیب دارش نمایند این بود که هنوز اثر از مطبعه خارج نشده، تقریظ مغرضانه‌ی خود را چاپ نمودند. در صورتیکه این تقریظ با این اثر هیچ ربطی ندارد و هر خواننده با اهداف و دقیق به مغرضانه و غیر علمی بودن آن پی میبرد. تعجب در اینجاست که هیئت تحریریه مجله وزین "نشر دانش" به چاپ این چنین نوشته های باطل و غرض آلود، راه میدهد و از ارزش معنوی مجله میکاهد.

او چه میگوید و با مسخنتش کدام است؟

(دکتر؟) حمیدیان میگوید که یک نسخه، خطی دیگری نیز که هم چون فرهنگ "صاح العجم" عبارت از واژه نامه‌ی فارسی و ترکی است و بوسیله، اینجانب از آنسوی مرزهای ایران (شهر غازان) کشف و بایران آورده شده است و اینجانب به مرکز نشر دانشگاهی ارائه داده‌ام و جلد دوم همین فرهنگ "صاح العجم" شمرده‌ام...

درست است که اینجانب پس از معاودت از سفر اضطراری سی و سه ساله که در نتیجه مبارزه با رژیم فاشد شاهنشاهی بخارج از ایران شده بود با خود تعدادی کتب، فتوکپی و میکروفیلم گرانبهای آثار خطی فارسی و ترکی را با خود به ایران آورده‌ام و هنگام ارائه فرهنگ "صاح العجم" این نسخه واژه نامه فارسی ترکی نسخه غازان را نیز با ماخذ و فتو صورت های دیگری به مرکز دانشگاهی ارائه داده‌ام از آن جمله فتو صورت "سوره" پس به خط عثمان بن عفان از اولین قرآن موجود روی زمین" و غیره و راستی هم تصور میکردم که این فرهنگ فارسی و ترکی

نسخه* غازان ممکن است جلد دوم "صاح العجم" هندوشاه باشد، چونکه "صاح العجم را" هندوشاه در دو جلد دیرینه و جدید تالیف نموده است ولی در نتیجه* مطالعه معلوم شد که اینطور نیست و نسخه* غازان جلد دوم "صاح العجم" نمیباشد و خود اثر مستقلی است. زیرا در آن اثر اشعاری از حافظ و لطیفی و شعرای دیگر بعد از هندوشاه به عنوان شاهد آورده شده بود و اینجانب خود این مسئله را در یکی از جلسات علمی نشر دانشگاهی مطرح و موضوع را روشن نمودم که سندی نیز از همین جهان در دست دارم و هم چنین مقالاتی که در مجلات وزین "آینده" و "ارلیق" نوشته ام، احتمال انتساب نسخه غازان را به هندوشاه رد کرده ام و از طرف دیگر مرکز نشر دانشگاهی خود نسخه فتوکپی "صاح العجم" هندوشاه نخجوانی را برای روشن نمودن وضعیت این اثر به موسسه لغت نامه دهخدا فرستاده و کسب تکلیف کرده و از آنجانب بوسیله نامه* رسمی موضوع تصدیق و تثبیت گردیده است. حالا از (دکتر؟) سعید حمیدیان میپرسم این کارشان منطبق با کدام قانون و اصول علمی است. اگر در یک واژه نامه* دیگر اسم حافظ و لطیفی و لطیفی و امثال اینها ذکر شود به صاح العجم" هندوشاه نخجوانی چه ربطی دارد یا اگر بخشی راجع به مطالب دستوری در واژه نامه نسخه غازان ثبت و موجود است به "صاح العجم" چه مربوط است. آقای حمیدیان حساب نسخه براتیسلاو که شما آنرا به جای چکسلواکی از لهستان نوشته اید یا لغت نامه نسخه* غازان جداست و جای هیچگونه مغلطه نیست. از خوانندگان محترم انصاف می طلبم که این همان منطق نیست که میگوید:

درختی در ابر قو میبریدند. کلنگ از آسمان افتاد و شکست

دکتر (؟) حمیدیان بر حسب تخیلات مغرضانه خود یا بر حسب تحمیل اراده ایادی دیگران اثر را متعلق به قرن دهم و یازدهم هجری قلمداد میکند و معاصر صفویان معرفی مینماید. چرا؟

اولاً" دکتر (؟) حمیدیان از چاپ صفحات قبل از متن که در آنجا

صریحا" اسم کتاب مولف کتاب و مطالب دیگر نوشته شده جلوگیری نمود و الا این مطالب روشن میشد و مدعی های مغرضانه پیش نمی آمد. بعلاوه ناسخ اثر که بنام محمد بن مصطفی است در صفحات ۱۰۳ و ۱۲۲ خطی ۷ و صفحات ۲۳۰ و ۲۵۳ چاپ^۸ تاریخ رونویسی را سال ۹۶۱ هجری قمری ذکر مینماید. همچنین در صفحات قبل از متن در چندین جا تاریخ تولد فرزند و عقد و نکاح بسته شده و غیره را ذکر مینماید که اینها را نگذاشته اند

چاپ بشود. مثلاً" برای ارائه به ذکر یکی از این نوشته‌ها بسنده می‌کنیم " ولد ولدی ابوالقاسم اسعد الله اعاصم وانا احقر عبدالله تعالی تعالی الفقیر محمد بن مصطفی فی الیوم الثالث والعشیرین یوم الاحد بین الصلاتین من شهر رمضان المبارک لسنه سبعین وتستعمأه بمدينة القسطنطنیه المحروسیه المحیه"^۹. ماهمین صفحه را عیناً " به آن مجله وزین تقدیم می‌کنیم که با چاپ و نشر آن هم رفع مشکلات بشود و هم کتاب تکمیل بشود.

(دکتر؟) حمیدیان مینویسد: " دلائلی دیگر نیز هست که این "انتساب"^{۱۰} را با تردید مواجه می‌سازد و اکنون به ذکر "اهم" آنها بسنده می‌کنیم و مینویسد: " در این فرهنگ بویژه در معانی لغات کلماتی به چشم می‌خورد که استعمال آنها متاخر است و از حدود قرن یازدهم یعنی عصر صفویه آن سوتر نمی‌رود. مثل کلمه "توپچی در ذیل لغت "رعداندار" که تداول آن لزوماً از زمانی است که "توپ" به ایران آمده است همان عصر صفویه".

یکی از ایرادات بنی اسرائیلی که نوشته بودم همین است به شرح زیر: در همین باره به تحریک آقای (دکتر؟) حین چاپ اثر بحثی شروع شد و خواستند با این بهانه مانع از نشر واژه‌نامه بشوند و از ادامه کار جلوگیری بعمل آوردند ولی این جانب طبق اسناد و مآخذ و منابع علمی ثابت کردم که کور خوانده اند و توپ برای اولین بار در سال ۱۱۴۰ میلادی برابر با سال ۵۵۲ هجری قمری یعنی درست ۱۷۸ سال قبل از وفات هندو شاه نخبوانی اختراع شده و عملاً مورد استفاده قرار گرفته است و بدیهی است دانشمندی چون هندو شاه که در عین حال در کارهای بزرگ دولتی زمان خود در سطح مقامات بالا بوده می‌بایست از سلاحهای نوظهور آگاهی داشته باشد و ادعای مغرضانه و مدعی بدان میماند که مگر در ایران امروز بمب‌آتمی وجود دارد که اسم آن را از کوچک و بزرگ از بردانسته و از خطرات، قدرت تخریب و خواص آن آگاهند پس بنا به استدلال ایشان باید تا موقعیکه بمب‌آتمی به ایران نیامده است ایرانیان نمی‌بایست اسم او را بدانند و خواصش را بشناسند. در صورتیکه ما همان هنگام مغلفه‌کاری ایشان نسخه "مجله علمی ایمنی و بهداشت محیط زیست"

دیماه ۱۳۶۰ را در اختیار مرکز نشر دانشگاهی قرار دادیم که درست در صفحه ۲۰ آن مقاله علمی بنام "تاریخ سلاحهای کمری" در ۳۶۱ سطر و با شکل اول من توپ و توپچی را در اختیار خوانندگان گذاشته بود. با یک

نسخه از این مجله برای رفع هرگونه اشتباه همان دقت به مرکز نشر دانشگاهی تقدیم داشتیم ولی متأسفانه میخ آهنین برسنگ فرونرفته است و یا ممکن است فراموش کرده باشند.

مضحک تر از همه تحلیل واژه " پیشیار " (بول و پیشاب) میباشد آقای (دکتر؟) حمیدیان در همان موقع در اینبار سروسدرا را انداختند و خواستند معنی لغت مذکور را که صریحا " کلمه ادرار است ، اوره جلوه گر بسازند ولی باز هم موفق نشدند. ما برای رفع هرگونه مشکلات همین قسمت را از خود واژه نامه عکس برداری و کلیشه میکنیم تا خوانندگان محترم خودشان قضاوت نمایند که این کلمه ادرار است یا اوره ، تا سیه روی شود هر که در او غش باشد. آقای (دکتر؟) حمیدیان شما مثل اینکه در محله نابینایان اظهار وجود میکنید و اینطور بی پروا میتازید.

اما درباره یک چهارم کل حجم اثر که افتاده گی دارند. این جانب فتو صورت این اثر را با پست سفارش داده از شهر براتیسلاوچکسلواکی ، دریا کو دریافت داشته ام و بواسطه بعد مسافت چندین هزار کیلومتر قادر نبوده ام که پروسس عکس برداری چگونه بعمل آمده عکاس مقصر است یا اثر کمبود دارد. در اینبار خود آقای (دکتر؟) حمیدیان با آن همه سعه صدرشان باید اظهار نظر قطعی بفرمایند و مردم را از چشم انتظار ی برهانند؟.

آقای (دکتر؟) حمیدیان از شما و امثال شما همین قدر باید انتظار داشت عوض تشویق و ترغیب یکنفری که یک اثر ذیقیمت او نیکال ، یادگار اعصار و قرون در گوشه از اروپا افتاده را پیدا میکند و به میهنش می آورد و با چه زحمتی چاپ و تقدیم جامعه می سازد. بیایید هر چه دلتان خواست بگوئید و بقول خودتان ارزش اثر پائین بیاورید . اما زهی تصور باطل زهی خیال محال . مردم و دانش بیدار است و تشخیص میدهد .

آقای (دکتر؟) حمیدیان شما هر قدر هم ملی گرای افراطی باشید هر قدر که به ترکان آذربایجان ایران مثل همه اسلاف شونیست بدبین باشید. هر قدر هم به شان عالم آذربایجانی اهانت روا بدارید و سفید را سیاه جلوه گر سازید. حق از بین رفتنی نیست باطل هرگز نمیتواند غالب شود. شما درباره ترجمه منظوم به ترکی مثنوی بی نظیر " جام جم " اوحدی نیز همین کار را کردید شما که یک کلمه ترکی نمیدانید چگونه به اثر دیداکتیکی ، اخلاقی ، مذهبی رای منفی دادید و آقای دکتر

بر خورداره بر خورده بر داره بر ستاره بناله بناله

برکتداره پسر و سید گانه پسرینه پسرینه شب پسرینه پسرینه
 برکتداره پسر و سید گانه پسرینه پسرینه شب پسرینه پسرینه
 برکتداره پسر و سید گانه پسرینه پسرینه شب پسرینه پسرینه

[illegible]

پستنداره پستیاره پستینه پستاره پستنه پستینه
آذربایجان و گیلان و مازندران و گرجستان و ارمنستان و قفقاز و کوهستان و...

پناور پستخو
چاه صوبه

بناکر بوز و قمار نه تهر جهات پنهان و پینه بود

بابی اوفل بلبل لوترو و دونهان ابیلو و بقو

تیرجی زینت مطبو

پیداوار، پختیار، پختار، پیکر، پیکار، میگاہ

بیانہ۔ بیکار۔ پیلوؤ فصل النساء تارہ تا ناسہ فی ہفتہ
منہ اشکار بہرہی یسعد قوم مدحہ

بسم الله الرحمن الرحيم

پور جوادی راناگریز کردید که اثر رانیمه کاره از مطبعه بردارد
 شما از روح عارف ربانی و دانشمند عرفان و حکمت مانند اوحی و از توقعات
 ۱۶ میلیون آذربایجانی که در تمام دوران طاغوت یک سطر به زبان
 مادری شان چیزی نخوانده بودند شرمندگی و احساس حقارت نمیکنید؟ آیا
 پس از انقلاب مظفر ویی نظیر اسلامی شما به زبان خودتان را از نژاد
 برتر و فرمانروا می شمارید؟ آیا چشم دیدن مردم ترک زبان را ندارید.
 شما رابه این کلمات حضرت رسول و به دقت به مندرجه آن دعوت مینمایم
 حضرت محمد ص در خطبه الوداع چنین فرماید: لافضل عربی علی اعجمی
 ولا اعجمی علی عربی ولا ابیض علی اسود ولا احمر علی اصفران اگر کم
 عندالله اتقاکم . محمد بن عبدالله صلوات علیه . یا خود حافظ برای
 نژاد گرایان چه خوب جواب میدهد: یکیست ترکی و تازی در این معامله
 حافظ. حدیث عشق بیان کن به هر زبان که تودانی . آری همان حافظ
 قرآن و لسان اللغیب و افشاء سازنده جاهلان و کوردلان.

آقای (دکتر؟) حمیدیان من شما رابه کرات به مطالعه و دقت و
 توجه به فرمایشات و دستورات پیغمبرگونه امام امت دعوت مینمایم و
 شما رابه دست برداشتن از بدخواهی و حسادت و آلت دست این و آن شدن
 هشدار داده و به خیرخواهی و سلامت و امر به معروف دعوت مینمایم این
 است معنای امر ب معروف و نهی از منکر .

آقای (دکتر؟) حمیدیان ترجمه منظوم مثنوی "جام جم" اوحی
 مراغه ای مضافاً "برای نکه سراپا درس مذهب و تربیت و اخلاق و دین و
 انسانیت و تشیع است همچنین یک تحفه از طرف دولت جمهوری اسلامی
 ایران برای ۱۶ میلیون امت مسلمان و محروم شیعه با تعصب آذربایجانی
 بود شما نمی بایست این مردم چشم به انتظار را از این مدینه مقدس
 محروم میساختند . ماسعی و کوشش خواهیم کرد که این اثر بی نظیر و گران
 قدر را با هر قیمتی که شود چاپ نموده و در اختیار مردم آذربایجانی
 بگذاریم تا از مزایای لاتعد و لاتحصى برخوردار و بهره بردار شوند . در هر
 حال زمستان می رود و روسیاهی به ذغال میماند . برادر جناب آقای
 لاهیجانی و معاونشان آقای خوشدل شاهد و ناظر و مولم از این فاجعه هستند
 و میدانند که قریب ۲۵ الی ۳۰ هزار تومان برای کارهای مقدماتی و
 حروف چینی اثر برای دولت خرج برداشته و حالا اثر را بی جهت از چاپخانه
 برداشته اند . بلکه خود نوشته های شاعر و ارسته و عارف ربانی یعنی
 اصل آن به فارسی مورد پسند آقای (دکتر؟) حمیدیان واقع نشده و اجازه

نشر آن ران داده اند ۹۰

آقای دکتر پور جوادی آقای (دکتر؟) حمیدیان که یک کلمه ترکی سمیداندواز زبان وفرهنگ ترکی متنفر است پس چرا باید رای این اثر آن هم پس از حروف چینی و در روزهای چاپ به ایشان محول بشود؟ او چگونه به این اثر علمی، مرکب تربیوی رای داده است یا اینکه دیکته کننده یک چنین رای رای به او کیست؟ من لایعرف الفقه قدصنفیه !

در پایان یادآور میشوم که پاسخ نامه شماره ۵/۵۶۷۲ مورخ ۶۰/۴/۲۵ ستاد مرکز نشر دانشگاهی وجواب آن از طرف سرپرست لغتنامه دهخدا مبتنی بر لزوم این اثر در اختیار اینجاست . و در موقع لزوم مورد استفاده قرار خواهد گرفت .

منابع و اسنادی که از آنها بهره برداری شده و یا استنادات والسلام علی من ابتهع الهدی . دکتر غلامحسین بیگدلی - پروفیسور .

۱- نشریه دانش . نشریه مرکز دانشگاهی وابسته به ستاد انقلاب فرهنگی به سال سوم شماره اول .

۲- دانشگاه براتیسلاو چکسلواکی - لهستان .

۳- باکو . روزنامه یومیه " باکی " ۱۷ ژوئیه ۱۹۶۵ شماره ۱۶۷ (۲۳۷۲) - صفحه ۳ .

۴- این قرآن مجید خطی مشهور که به پوست آهونوشته ومشهور به خط عثمان بن عفان است در حال حاضر در شهر تاشکند نگه داری میشود خطش کوفی است ، بسیار بسیار گران بها است .

۵- آینده مجله فرهنگ و تحقیقات ایرانی . سال هفتم ، شماره ۶ شهریور ۱۳۶۰ صفحه ۴۸۰ .

۶- وارلیق . آیلیق تورکجه وفارسجا فرهنگی نشریه ، ۹ اینجی مای ، دی ۱۳۵۸ شماره ۹ ، ص ۸ .

۷- در اصل دست نویس در صفحات ۳۰۳ و ۱۲۲ در کتاب چاپی صفحات ۲۵۳ و ۲۴۳ - همانجا .

۹- کلمه " انتساب " رانا جوانمرادانه وبدون اطلاع قبلی اهتمام کننده به اثر اضافه کرده اند .

۱۰- مجله وزین و علمی ایمنی وبهداشت محیط زیست . دیماه ۱۳۶۰ تاریخ سلاحهای کمرب ص ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۴۶ در ۳۶۱ سطر .

دکتر غلامحسین بیگدلی

پروفیسور

حسینعلی - ر - شقاقی (رهگذر)

قاریاغدی

قار یاغدی بیزیم یورد- یووامیز اولدو آغا پیاغ
خوش گلدی ، صفا گتدی ، اونون اولسون اوزو آغ .
سروین آغاجی آغ تور آسیب تئللری اوسته ،
بیر نازلی گلین دی ، گۆزه لیم باخدا دویونجاق
اویینورلا اوشاقلار گلینین دؤور - برینده ،
آغ نقل سپیر باشلارینا سرو سئوینجاق
بیر خالی گوموشدن سالینیب توپراغین اوسته
تا ، توئی گئجه سی اولمایا یئر تۇزلو و توپراق
آت یوْخ چاپالار توئی چاغی میداندا جوانلار
قیرقی تک اوچورلار بوزون اوستونده زیولداق
کوی لرده کوره کچی چیغیریر: " آئی ، قارآتان قارا! "
بیرایشدی چورک تاپماق اوچون بوردا قارآتماق
دولتلییه غم یوْخدو ، قار اولسون کولک اولسون
غم یوْخسولادی ، چون کیرییب دخمه ده چیلپاق
خسته ییخیلیب یوْخسول اوشاقلار تیتیره رکن ،
درمانلاری یوْخ ، اولسادا پول یوْخدو کی آتماق
گر " رهگذر "ه بیرگئجه یاری گذر اقتصه
سؤیلر اونا دردو غمینی تاکی یاتینجاق

تهران - ۱۳۶۱/۱۱/۱

یا زان :ساوه نین خرقان بخشی نین بندا میرکندیندن
بیرینجی درجه‌لی عذلیه وکیلی ،علی کمالی
=====

حئیف سنه مدحسنا ن

عزیز وارلیق مجله‌سی نین گئچن مایلاریندا ،آز- چوخ ایرانین
مرکزی شهرستانلاری نین تورک لریندن ،آدآد پارمیشدیق ،بوصای داملایر-
ین تورک بو لوکونده واقع اولان ،"قلی کندی"ندن و ۸۰ - ۷۰ ایمل
قاباق اورادا اوز وئرن مهم تاریخی حادثه لردن دانیشا جاعیق.آقای
عباس غلامی ملایر تورک لریندن دیر.او ،بومنطقه ده اوز سازی وسوزوایله
تورکی دیلینی یاییب ،قوروماقدا چوخ همت ائدیب و او آرانین تورک
یازیچی و شاعر لرینی تانیتدیرماقدا ،اهمیتلی نقشی واردیر.نئجه کی ،
"قلی کندی"لی آقای شعبانعلی یادگاری فی بیزه تانیتدیریندیر.
ایمانعلی اوغلو آقای شعبانعلی یادگاری ۵۶ یاشیندا بیرکندلی رعیت
اوغلو و رعیت بیرکیشیدیر ،علمی تحصیلاتی فقط قدیم کند مکتبخانه لری
سویه سینده دیر و اسلامی انقلابدان وخصوصا "وارلیق" مجله‌سی نین
نئجه صایی سینی اوخویاندان صونرا وجودوندا اولان شاعرلیق غریزه‌سی
اویانیب و ۴ - ۳ ایلدیرکی ،شعر دئییب وسؤلچک (۱) یا زما غا با شلاییدیر
آشاغیدا گلن "حئیف سنه مدحسنا ن" عنوانینده داستان قلی کندینده
وهمدان وملایر ونهاوند حتی تهران اطرافیندا دوشن حقیقی اتفاقلارین
ماجراسی دیر.

آقای یادگاری بوتاریخی ،حماسی و حقیقی سوزلری قلی کندی نین
قاری آروادلاریندان و قوجاکیشی لریندن ائشیدیب ومحلی تورکی لهجه -
سینده ومکتبخانه تحصیلاتی سطحینده قلمه کئچیرمیشدی.بوسؤلچک حقیقی
و تاریخی اولدوغو اوچون سوزه نین وکؤک لو کلمه وعبار تلرین اصلتینی
حفظ ائدیب ،شعرونثرین فورمونو ،محلی لهجه دن نسبتا ادبی وهامی آنلا-
یان تورکی دیلینه چئویریب بورا دانقل ائدیریک ،ایندی بوسیزوبودا
آقای شعبانعلی یادگاری نین "حئیف سنه مدحسنا ن" نین خلاصه اولونموش

* * *

سؤیجکی

بورادا ۸۰ - ۷۰ ایل بوندان قاباق ،بیرکوردعائله‌سی نین قلی
کندینه گلیب یئرلشمه لری وبا شلاریندان کئچن ماجرالاری یازیلیمشدیر.
قلی کندی ملایر محالی نین تورک بؤلوکونده ،دؤرد طرفی داغ اولان

سُورده و "الوند" داغلارینین گون جیخان طرفینده واقع اولوبدور. سۆلجکین اولینده دئمه‌لی یم کی بورا گلن کوردعائله سیندن محمدباقرخان "بۆیوک قارداش" محمدکریمخان "اورتانه‌یل قارداش" محمدحسنخان "کیچیک قارداش" محمدکاظمخان "عمی لری" محمدابراهیمخان و محمدصفرخان "باجی اوغلان" لاری و اون بئش یاشیندا بیرجوان اوغلان آدی محمدقلیخان "محمدکریم خان اوغلو" بوندان سئوای هامی سنین آرواد- او شاغی و ارایمیش بیرده یاشلی باجیلاری (صفر و محمدابراهیمخانین آنالاری) و اوتوز نفرده آرواد کیشی قوللوقچولاری قلی کندینه وارد اولدولار، کیشیلری هامی وقت و آروادلاری گاهدان آتلی گزیب و روسی پنج تیر و مکنزتوفنگ چیگینلر- ینه سالاردیلار.

اولده فقط اوج قارداش گلیب، قلی کندینی سچیب، بگه نیب واورا اؤزلرینه یورد بیلیم و قاییدیپ کوردستاندان (کوردساندانه یئـئـرده اولدوقلارینی هئچوقت هئچکسه دئمه ییبلر) آرواد- او شاق و آیری آداملار- ینی دا کؤچدوروب بو کنده گتیردیلر.

کوردلر ازل یولدان یورقون چاتاندا "کلبه غلام" کندین حرمتلی قوجالاریندان بیرسی کنده گئنگ و بول حیاطی اولان بیربوش قالمیش اثوی گؤستردی و اونلار اوردان اوتوراق ائتدیلرکی، اوحیاط الان دا قا- لیر و آدی پیرعلی حیاطی دیر. قوجا غلام بیله لرینه چۆره ک و آیری لوازمی تئزلیکده یئتیریب و دینجلمک وسیله لرینی فراهم ائله دی، اوللرده کند- ین اهالیسی آروادلی- کیشی لی اونلارا غریب قوناق اولدوقلارینا گۆره اوره کدن کؤمک اولوب، قویما دیلار اوت- اودون و آذوقه باستیندن کورلوق چکسینلر، کوردلر ده کندلی لرین محبت لری عوضینده اونلارا وعده وئردیلر کی، بوندان بئله، بیزده قوماش، پالتار و آیری شیلر گتیریب سیزده وئره ریک، اول دفعه کورد آتلیلاری گئدیپ بئش گوندن صورا نچه یوز دار چاییب گتیریب واکندده هراشه بئش باش دار و وئریب اوستو اورتولو دئیبلر سیز گره ک بو دارلاری بیزیم اوچون قیشدن جیخاردا سیز، کندلی لرده جرئت ائتمه دیلر دفسینلر، نه حسابا بیز گره ک دارلاری قیشدن جیخاردا ق؟ ائله اوزمان کدورتین اول توخوم- سپیلیب و خلايق کوردلرین توفنگ لی اولماقلاریندان و اؤزلرینی نهت سیز ائلمومه گئتمک لریندن و اهمه یه دوشوب قورخودان دینمه ییب، حتی احتراملارین داها دا آرتیردیلار. کوردلر او محالدا خلقین گؤزون اودون

آلیب، جانلارینا قورخوسالیب، اوزلرینی منطقه ده مشهور ائتمک اوچون بهانه آختا ریردیلار کی، بیرسپین تا پیب تا پدا لاسینلار، گوره ک شعر دیلمی ایله سوز نجه گلیر :

تا "قلی کندینه" کوردلر گلدیلر * اونلارین شهرتی گئتدی دوردیانه
 کلبه غلام ائوگوسته ردی اوتدولار * اولدولار اودکیمی دوشدولرجانه
 چا پیب گتیردیلر، ائلین دا وارین * تالان ایله دیلریوخ ایله وارین
 کندلی په دئدیلر، قیشدان چیخارین * رعتلرا وره کی چئوریلدی قاننه
 "نیاز" کلبه غلام قارداشی اوغلی * صادق بیگ له گئدیپ ائتدی چوقلی
 دئدیلر: کلاغ، دئدی کوپ اوغلی * بوسوزدن کوردلرا ولدولار دیوانه
 مدحسنان غیظه گلیب قوزانیب * قلبی آلولانیب، باشی اودلانیب
 مدبا قرخان یوخلامیشدی اویانیب * دئدی صبرائت، قولاق وئرمه شیطان
 مدکاظمخان هاردا ایدی؟ تا پیلدی * دانیش دئیش اولدو تصمیم دوتولدی
 بوخبردیله به دیل خلقه چا تیلدی * قوجا غلام دوشدو دام ناداننه
 سلمناز آچکین گئتدی ساخلادی * خان ایاقین ائوپوپ دخیل باغلادی
 ووردولارتا قوجا - جوان آغلادی * باخما دیلار آغ سققله، جوانه
 مروا. ننه آگئدیپ قرآنی گتدی * خانین باجیسی نین اته کین دوتدی
 مدحسنان آلیب قرآنی آتدی * ائله بیل کی، انسان دئوئوب حیوانه
 کوردلر سرمست اولوب توفنگ آتدیلار * قوجانی ووردولار، اوزالاتدیلار
 آغ سققالین قان ایله بویا تدیلار * کیچیک کندا ویرادی بیویوک طوفانه
 خلاق یا لواریب دئدیلر خان وورما :

اجازه وئر، وورما سینلار دا بسدیر * قوجا غلامین وورماغی عبث دیر
 جانی چیخیر بو آخیرین نفس دیر * گل قوجانی ائولدورمه، گئچ قرآنه
 کوردلر گئنه ووردولار، کندلی لر تهدید ائله ییب :
 بیر دئدی تا نیرسیز "سالارتا جی" ^۴ * بو اوناریتدیر، وئرر خراجی
 اونون توفنگچیسی وار آلار باجی * گئدیپ دئتمک، سن باغیشلا اوخانه
 مدحسنان دئدی هئچکسدن قورخمام * خانی گورسم باج آلمامیش بورا خنا
 شیرلردن باج آلام، شاهلارا باخمام * توفنگ آتیب آتی گتدی جولاننه
 دئدی کندلی ائوز ائوینه قایتسین * قوجا ما جراسین بیر عبرت ائتسین
 گره ک شهرتیمیز دوردیانه گئتسین * صولتیمیز چا تسین تمام ایرانه
 خلق غلامی پالاسا وسته سالدیلار * آرواد او شاقلارین آویندیردیلا ر
 قانلی لباسلارین ائوده سویدولار * دئوئوشدو، بدنی، کباب بیریا نه

پىچىدى بورجا ووردو چرى كىللىندى * قوجا نىن باشىندا ن سىچرايان، جاند
 مدقلىخان اوزون بورجدا ن آتيدىر * بىرچىر پىمىدە قوجا اوستە چا تىبىدىر
 چا تىب گۇروب چرى قانا با تىبىر * گۇردو كوردون جانى چىخىپ چوخداندىر
 ايا قايىلە ووردو چرى دولاندى * اونون قانى ائاشىنە جالاندى
 غىلرگلىب بىر بىر اوستە قالاندى * سرمست اولان يالقىز مدقلىخاندىر
 ايشە گلن ائاشىنى كىتىرىب * خان يانينا باخما قاچون يىتتىرىب
 بو ظلموگون گۇروب يولون ايتتىرىب * فلک كولا له يىب ها واطوفا ندىر
 گلىب دىدى بىر تىر آرتىق وورما دىم * باشى اوستە يىگىن كىتتىم دورما دىم
 آما حىف جان وىر مگىن گۇرمە دىم * كوردلرىندە جان وىر مگى آساندىر
 دىدىلر: چوخ ورەگىن وارما شا الله * ممتاز تىراندا زاولارسان ايشا الله
 امتحانين ياخشى وىردىن ايوالله * بوندان بىللە سىننا يچدىگىن قاندىر
 يوغودو كىندىدە دىنىنە جرات * اونىشە آغلايىپ ائتدىلر حرمت
 تورك لر غرىبە يە ائدە رلر عزت * آخر تورك اوغلو، بىرگوزل انساندىر
 بىرى دىدى ايه سىنى كىتىرەك * بىرى دىدى حكومتە يىتتىرەك
 بىرى دىدى آغ كىتىرىن كۇتورەك * حكومت يوخ، خانلار حكومروا ندىر
 بىرى كىدىب خاندان آلدى اجازە * موللا كىتىردىلر دوردو نمازە
 گۇرقا زىلدى با سىردىلار جنازە * خلقىن باشا ردىغى آه و فغاندىر
 ادبلى تورك لرپالچىغىن قاتدىلار * اوزحسابلارينا اودم چا تىدىلار
 گوزدن سالىب كىندىن داشىن آتدىلار * تامام كىند، ائللە بىل، بىر قىرستاندىر
 "يادگار" دىيىرگۇولوم دولوبدور * دونيا دا چوخ ناحق قانلار اولوبدور
 بودونيا يا هر كىم گلىب اولوبدور * بىر ياخشى، بىر يا مان آخرا قالاندىر
 اما بىر نىچە وقت كىچىب داخى قلى كىندىن اربا بلارى دا اوز كىند.
 لىرىنە گلە بىلمەدىلر و بو كىند كوردلرىن آدىنا دولاندى و كىت - كىشە
 كورد خانلارىن آوازە لرى اوزاق كىندلرە وشە هرلرە دە دوشوب، اوللارىن
 موقعىلرى همدانا "شوه رىن لى امىر نظام" ۱۰ دا ۱۰ خىر وىرىلدى. كورد
 خانلارى يا ووق اولان كىندلردن بوغدا، آرپا، سامان وميوە و هر جور باج
 آلاردىلار و بىر نىفر قاقا قدا دوران يوغودو. "حاحلى سىبىل" كىلە غلامىن
 بۇيوك اوغلو، دىيىر كوردلر منى دە كوخ ايلە، اوزلرىنە آتلى قوللوقچو
 ائتمىشدىلر، بىرگون، فىرخ آتلى همدانا كىدىب ملى ۱۱ اياغىندا بىسر
 بۇيوك كاروانسرادا كى، ملە دە اورانىن طاقلارىن خرابە لرى قالىسر.
 منزل ائتىدك گىلەنى اورادا قالدىك، ائرتە دە قوللوقچولارىن بىرىسى
 چۆلە چىخىپ، باخىب گلىب دىدى: اى خان نە يا تىبسان كى، خيا با نلارى تمام

محاصره اشدیلر، باش تا پدیک کی، امیرنظامین آداملاری و حکومتین همدان شه هرینده اولان نظامی لری مسلح اولوب بیزی دو تا غا گلیرلر. محمد حسن خان دندی قلیان آلتی نی یشدیلر صونرا دستور وئردی کی، دورون دروا - زه آچیلاندا چیخین هر اون نفریز بیر طرفده هرکیچیک حادثه نی نظره آلین، اگر گوللده آتدیلار من دستور وئرمه میش، تیراندا زلیق اولما - سین، بودستورلاری وئریب اوزو ها میدان قابق، آت اوسته، توفنگ - الینده آماده ائشیکه سوردو، آتلیلار دؤرد بو جاق شکلینده اوزل - لری دؤرد طرفه توفنگ لری لوله لری نی ذوتوب شه هردن چوله چیخدی، اوزو - ده فارسی دیلی ایله بومضموندا سسلندی "آهای بوینو اینجه قاتمالار، چکیلین یول وئرین، قیرخ تیرله ایکی یوز نفرین اولمه گینه راضی اولمایین تا صاباح دئمه سینلر نئچه یوز آدام ناحق اولوب دور" الحق سوزو نظامیلره تاثیر اددیب شه هردن چیخاندا هتحتیر آتیلما دی، شه هردن چوله توفنگچی قویما میشدیلار، لیکن بیزیم ایزیمیزه دوشدولر، محمد حسن - خان دندی با و وقت کی، من بیرتیر آتدیم سیز برق کیمی گئچین گئدین، ایکی یوز ارشین اونلاردان فاصله دوتوب، بیرتیر قاقا قدا گلن آتین دوشوندن ووردو کی، آرا قاریشدی ویش دقیقه چکمه دی کی، بیزا و نلاردان تخمینا ایکی مین آرشین اوزا قلاشدیک، داخی تعقیب اولماقدان خبر اولما دی، تا قلی کندینه گلدیک، اوج گون اوما جرادان گئچدی، خان دستور وئردی نا هاردان صونرا حاضر یاراق اولون گئده ک امیرنظامین "شورین" قالاسینی گئجه لیکده چاپیپ گتیره ک، دئدیک: آخر قربان شورینه بلد دگیلیک دئدی: من بیرنفر همدانا گونده رمیشم کی، بیر آیرسی ایله گئدیب شورینه بلد اولوب "آب شنا" کورپوسونده بنا دیر، بیزه قووشسونلار دوروب آتلاری مینیپ گلدیک آب شنا کورپوسونده اونلاری گوردوک، دئدی لر کی، شورینه بلد اولموشوق، خبر وئردیلر کی، امیرین هرگئجه قالادا اون نفر قرا ولی وار ولی بوگونلرده اوزو قالادا یوخ دور، بیله کی معلوم اولور تهرانا گئدیبدیر. سوزون قیساسی آلتی ساعت گئجه دن گئده نده شورین قالاسینا چاتیپ، قرا ووللاری آلداتدیق، مدح سخا نا اوزو میخلری ووروب، اون نفر ایله داما گئدیب اوارادا قرا ووللاری "الل - لری یوخاریدا" ساخلادیب، قالانین قاپیسینی آچدیلار، آتلیلار بیردن قلعه ایچینه توکولوب چپا و لا ال قویدولار، اناشیه لری و امیرین و آیری قهره گوزلولرین قیمتلی اثوا یچیلرین گوتوروب، ایشی اویشره یشتیردیلر کی،

مظفرالدین شاه قیزی و امیرافخمین "قمرالسلطنه" ۲۳ دیندا گلینینین
طوی لباسلارین دا غارت ائله دیلر. اما بیریسینه اهانته و تجاوز اولو-
سماییب و هنجکسه حتی بیرکیچیک یارادا وورولمادی.

"حاجلی سبیل" دعبیر غارت اولونان زادلاری گوتوروب "اؤک"دن
رد اولدوق "جهل گزداغی" ایاغیندا هاوا ایشیق لاندی محمدباقرخان
دورین سالیب هر طرفه ساخیردی کی، بیردن دئدی: آی اوشاقلار او دور
امرین قوشونو گلیر، گئنه بورادا بیرناحق جنگ اولاجاق، چکیلین داغ
دالیبا، سنگر دوتون، بوخسا بونلار، بیزدن ال چکن دگیلر، بورادا گورهک
گوتوروب نه دئمک گرهک؟

نظم

صهل گزداغی ۱۴ این دوندوک دالینا * مدحسنان آت بونونا دولاشدی
مکز توفنگیله نشانه گئتدی * اول تیرده ووردو جلودار آشدی
دئدی ووردوم دشمن جلودارینی * ایندی قیرین امیر آتلیلارینی
نا عالم تانیسن کورد خانلارینی * امیرنظام بیلین کیملن قاداشدی
خوز قوزاندی جهل گز دره سیندن * سس وئره ردی داغ وداش تیرسیندن
یامت قوبوموشدو، آت نعره سیندن * هرکسه تیر دگدی قانا بله شدی
بیردی ساتمیشدیک داشلار دالیندا * هرکس سنگر دوتوب اموز مکانیندا
یکی یوزقورد، قیرخ اعلان میدانیندا * قورخودان اوزدوتوب گویه اولاشدی
خوانلاردوشدولرهرسیری یل تک ۱۵ * آتلارشیه چکیب قاچدیلار یئل تک
دامان، آتدان قان آخاردی سئل تک * مدکریمخان اوندا عجب ساواشدی
لافت گبیرمدی قوشون میداندا * نهجه سی جان وئریب نهجه سی هاندا
آتلیلارین قورخاقلاری قاچاندا * گوردوک مردلر قالیبنا مرطرقاشدی
دشمن تیر آتانداندا داشا دگرددی * سرکرده سی آجیخلانیب سوگوردی
بیر آت بیزدن اولدو جوخا دگرددی * حیوان دوشوب قان پالچیق بولاشدی
مدحسنان دئدی دا تیر آتمایین * قاچانلارین آردلاری جک گئتمه یین
تیره دوشلره آزار ائتمه یین * داهابسدیر هر نه تیره ساتاشدی
دئدی قاحین سارالاری ساغلا یین * ائیه سیز آتلاری دوتون ساغلا یین
یغین توفنگ لری بئدک حاقلایین * بیردن گوردوز گئنه دشمن داراشد
احتیاطله قاحیب گسردیک میدانسه * گوردوک اون بیرنفر یاتیب آلقانه
موردو اولوب، قالان یئتیشیب جانسه * توز تورپاقدان دوردجه تده توتاشدی
مالواریردی منی اولدورمه * آتامین اوره گین یاریب بولدورمه
مونی اولو تک رنگی آغارمیش * بیر منی گورجک تئز قوجا قلاشدی

ددئی یارالی نین کۆینگی جیرین * یاراسین باغلایین، قانین سیلدیرین
 هربیرینه جام یاریسی سو وئیرین * بویوردوقو امره قوشون دالاشدی
 زخمی لره ددئی عفو ائدین بیزی * یولداشلاریز گلیب تاپارلار سیزی
 بیزه امرائیلهدی وورون مهمیزی * بیزهئی ووردوک آتلارداغا دیرماشدی
 آتلیلار یوخسادا "چهل گز" دورور * "یادگاری" قلم نه یاغشی وورور ؟
 کۆرون دویا گونده نه بساط قورور * نه یاراماز آداملار یاراشدی ؟
 چهل گز داغیندا جنگ توکه نیب، بیز کنده گلدیک، شوریندن گتیرن
 قماش و لباس وئیلردن قوللوقچولارا و آیری آداملاردا چوخ وئردیلر.
 البته کئچمیشده ده اؤزلریندن، اضافه قالان زادلاری کندخلقینه وئردیلر.
 اما نجه کی، اوستادان قالمیش سؤزدورکی، "باغبانان چیخمز اوغلان
 اولماق آجیسی وایلانان دا چیخمز قویروق قیریلماق آجیسی، و او جنگده
 امیر آداملاریمین اؤلمه گی واثوینین سویولماق خبری تمام ولایتی دوتدو
 امیرنظاما بو ایش چوخ آغیر اولدو و بونلارا گۆره ده همدان و تهراندان
 کوردلرین دوتماق یا اؤلدورمگینه امداد ایسته دی، تهراندان آنجاق
 بوتزلینگله اونا حکم گلن دگیلدی و بیرده کوردخانلاری گون به گون اؤز
 لرینه یار و یولداش قوللوقچو پیغیب، اؤزگه خلقلری ده رام ائتمیشده.
 یلر و اوزامان اوتوکولومون اهالیسی هامی عرض و داد و شکایتله اونلار
 یانینا گلیردیلر و خانلاردا اؤز اختیار یارداگاهلاریندا شکایتچیلرین
 عرض حاللارینا چایب عادلانه حکم وئریب تشلیک له جکملری اجرا ائدیر.
 دیلر، ننه صاحب، دئییر حسن کا کا م کی، آتلی قوللوقچو اولموشدو، بیر
 گئجه ائوه گلیب ددئی: بیر غریب آرواد نه اوند شه ریندن خانلار یانینا
 شکایتله گلیب دئییرکی، "قره سوران" ^{۱۷} منیم جوان اوغلو مو اؤلدور و بدور،
 اگرسیز منیم اوغلو مون قانینی آلیب و قره سورانین باشینی گتیریپ
 بورادا منه وئرمه یه سیز، چارقا دیمی گۆتورون سالین اؤز باشیزا و دئین
 کی، بیزکیشی دگیلیک، ایندی بنا اولوب من و سککیز نفرده آیری آتلی
 محمد حسن خانین اؤزویله گئده ک، نه اوند و بروجردین اورتا یولوندا اولان
 قره سوران پاسگاهینی دوتوب، قره سورانلارین بیرسی نین کی، قاری اوغلو-
 نو اؤلدور و بدور باشینی کسیب گتیریپ، بو آروادا وئره ک، ننه صاحب
 دئییر حسن کا کا م گئجه نی یا تیپ صاحباح دوروب محمد حسن خان و سککیز نفر
 آیری آتلی ایله گئدیپ هفته باشینا گلدیلر، حسن کا کا م یولداشلاری یله
 نه اوند گئدیپ، قره سورانی اؤلدور و ب و باشینی گتیرمکدن بئله تعریف

بیزا ون آتلی، یولادوشدوک بیئلکیمین * دره دن، تپه دن آخدیك سئل کیمین
 "الونده" چیخاندا ائلیری گوردوک * تیرینگه^{۱۸} الرا وخوردوک بولبول "
 آتلا ریمیز دیرناخلاری ناللاتمیش * توفگیمیز رکابلاردان ساللانمیش
 قورخودان هرچا تان تعظیم ائیلردی * هرکس بیزی گورموش بیرجور آنلا نیش
 هر وعده ده بیر بوتونلش یئمیشدیک * یا ائییه سی راضی یا پول وئرمیشدیک
 اوزا خدان با خاندا "تا ون" گورسندی * بیئدیک، ایجدیک بیر مطلبه یئتیشدیک
 او گنجه نی قالدیک بولاغ باشیندا * کئشیک چکدیک قره سوران قاشیندا
 قره سوران بیزی گوردو "دور" دئدی * بیر قوچاق کیشیدی اوتوز یا شیندا
 داشدان ایدی قره سورانلار بورجو * بئش نفر اؤزلری جوخدا ووروجو
 دئورد یولون باشیندا بورج تیکلمیشدی * ایگیتلیکده هر بیر یسی بیر گورجو
 مدحسخان دئدی سیز دالدا دورون * سورجون دئشیکیندن دئجه کین وورون
 حاغیردی هئی رئیس قره سوران * باتوکاری دارم بیا بیــــــــــــرون
 رهن^{۱۹} الرین بیری جیخدی ائشیکه * دئوردو بورج ایچینده، دوردو کئشیکه
 قرارا ولدو بیزدن گئتسین اوج نفر * اونلارایلن دورسون دئی دانیشیکه
 اوج نفرین بیری حسخان ایــــدی * یئددی نفر قالان نگهبان ایــــدی
 دئدی: اگه ییز گربشدیک تئز جاتین * بیزیم دیله گیمیز قانا قان ایــــدی
 سورجا گیرک ببردن آرا قاریشدی * یئددی نفر دالان چا تیپ گیریشدی
 یئتیشنده دوتوب جاتدیک قوللارین * قاری اوغلونو اولدوره ن دانیشدی
 دئدی: منیم اوستودیکیم آلمیشدی * یانار آتشلره جانیم سالمیشدی
 رقبی اؤلدوردوم آلام یاریمسی * بو حسرتلرا وره گیمده قالمیشدی
 مدحسخان دئدی خرا بدر ایشین * گر هکدیر قری یه آپارام باشین
 سرتیر ووردو، دئزدوک تا حانی جیخدی * باشین کس دیک بیخدی ک بورجون دامدا^{شین}
 دئردونو سورا خدک بوش یولاسالدیک * گلدیک گئنه گئجه بولاقد قالدیک
 گوندوز لر گلدک و گئنه لریا تدبک * باشی گتدبک آرواد یا نینا آتدیک
 تاری یا مان قوللار ابله یا مان دیر * "یا دگاری" پبسه قارقیش یا زاندى
 سو حکایت حقیقتین عینى دیر * هامیسی دوغرو دور دئمه یا لان دیر
 گئنه نه صاحب دیر برآی سومر حله دن گئحدى، بیرگون حسن کا کام
 گلیب خدا حافظ لیک ائدیب، دئدی: نه صاحب منى حلال ایله، بو کوردلر
 آخری یا بیزی اؤلومه وئره لر، یا داکى، اؤزلری اؤلدوره لر، آله اؤزو
 سرحور وسله فراهم ائله سین کی، بیز بونلارین چنگیندن جیخیب قور –
 تولا ق، دئدم گئنه نه اولوب؟ کا کام دئدی: کوردلر ایندى دئیرلر،
 آت و قاطر گئورون، گئنده ک گوندوزلر هرکس گوردو دئین گئدیریک دوز

گتیره ک، گتیه لرده یا تین تا گتیدیب تهران داش کاروانسراسینی^{۲۰} کی اورا دا جوخ پول وقماش و جنس وار و پوللو کاروانلار اورا یا گلیرلر، چاپیب گتیره ک، ننه صاحب دئییر حسن کاکام خدا حافظ لیک ائدیب کوردلرایلن یاناش گتیدیب تهرانین داش کاروانسراسینی چاپیب، ایگیرمی ایکی گوند^{۲۱} هونرا اوتوز قاطر یوکو جنس گتیردیلر، جنسلرین هامیسی قیمتلی و بیر مقداریدا پول وقیزیل ایدی. گتیره ن ماللاردان گئچن دفعه لرکیمی یوخسول آداملارادا بعضی شکیلردن وئردیلر، ننه صاحب دئییر: کوردلر جوخ ناموس پرستیدیلر، ائله کی، ساز- دوهول ووروب اوینایاندا بیرآرواد باشینی قاپیدان چیخاریب یازی یا باخا بیلمزدی، ایکی ایل اولوردوکی، اوخانلار بو آرادا همه کاره اولموشدولار، هریشده گوجلو واهمیتلی مال اولاییدی چاپیب گتیریردیلر،^{۲۲} اما اوچومجو ایل قوس آیینین اولی خبرگلدی کی، "شورین لی امیرنظام" شاهدان دستور آلیب کوردلری دوتماغا گلیر، کوردلر دهل جالديریب، کندخلقینی بیریشره ییغیب، بوخیری وئردیلر.

قلی کندی کوردلرینی دوتماغا * شاهدان حوکوم گلیب، فرمانا ولوبدور امیرنظام مامور اولوب بوا مره * انتقام آلماغا دوران اولوبدور. سرهنگ علیرضا^{۲۳} مر اولوب گئتسین * یا نیچک قارداشی "زینالعابدین" خانلاری دوتسون تا احسن دئییلسین * امیرنظامدان بو عنوان اولوبدور قوللوقجو هر نه کی، وار آزادا ولسون * اهاالینین اوره ک لری شاد اولسون قال- سورجون توپراغی بر بادا ولسو * چونکی "قهر"^{۲۴} رختی تالان اولوبدور قوشون گلیب گتیه سنگرده یا تدی * دؤرد طرفدن یا یلیم گولله لر^{۲۵} تدی سورات و آذوقه قوشونا جاتدی * مدحسنا خان شیرتک غران اولوبدور پیغام گلدی کندی توپا باغلاراک * کوردلر قاچا لارسیزی داغ—لاراک بوکندین اهلینه یا مان چاغلاراک * کندین حالی جوخ پریشان اولوبدور سرهنگ امان نامه وئردی کی، آلین * تسلیم اولون هامی سلامت قالین تهرانا یوللارام من کوردخانلارین * امرا ولان یئرلری تهران اولوبدور کندخلقینین قورخو دوشدو جانینا * حاره بیلیم گتیدیلر خان یانینا قورخودان دوشدولر خان آیاغینا * کی، بیزه طولم ایکی یاندان اولوبدور مدحسنا خان دئدی بیز تسلیم اولماک * یا اولدور روک بیربیر نادیری قالماک اوزوموزو دیری زنجیره سالماک * سوجو ابدان سرهنگ خوخ یانا ولوبدور زینالعابدین سرهنگین قارداشی * جوانیدی، ایگیرمی ایکی یا شمی جوان افسریدی، اولموش یوز باشی * دئدی بیزه خوخ، دار میدان اولوبدور

بو دره دن تک گفده رم یووخونسا * البم ائله کی، قالایا، توخونسا
 تک باشیما ال تاپارام جوخونسا * سبر بورجا مین نفر حئیران اولوبدور
 سالیب گوجه، گفتدی او بورجه ساری * قبرستان آلتیندان گلدی یوخاری
 گفتدی سنگردوتسون بورجا قانشاری * یوزباشی گورنجه اغلان اولوبدور؟
 قارانتی گورسننده "محمدقلیخان" بورجدان گوزله ییب باشیندان
 ووراندا زینالعابدین دیگیرلاتیب گلیب، گؤل ایجره دوشدو.
 مدقلیخان گوردو بیرباش ترپه نبر * هدف آلیب بورجدان گولله نی آتدی
 گولله دگدی "زینل" گول ایجره دوشدو * سرهنگین قارداشی آلقانه باتدی
 خیزبا غلادی محمدقلیخان گولله * کی، زینل توفنگین گتیرسین اله
 تا بواشدن فخرلر ساتسین ائله * بیرتیردگدی اودا گؤل ایجره یاتدی
 اوچ گئجه وگوندوز جنگ ائیله دیلر * عرصه تی بیربیره تنگ ائیله دیلر
 یول کسب گئت گلی لنگ ائیله دیلر * شاخا سرهنگ آداملارین بوزلاتدی
 مدحسنخان گئجه سیاست ائتدی * تیرآتا - تیرآتا هئی گئری گفتدی
 طایفا سیله قاچدی کندلی قئیتدی * سرهنگی خام اادیب بونوع آلداتدی
 جنگ توکندی ایکی لش گولده قالدی * سرهنگ قارداشی نین نعشینی آلدی
 مدقلیخان غنچه ایکن سارالدی * آچیلما میش سولوب خلقی آغلاتدی
 "یادگاری" دئییر انسان ساز اولسون * بودونیا دا املوم ایتیم آزا اولسون
 قوی قاراقیش گتسین گوزل یازا ولسون * آله بیزی کمال ایچون یاراتدی
 کوردلر گئجه لیکده امام دره سیندن قاچیب گتدیلر و سرهنگ ده او -
 نلاری دوباره دامه سالماق ایچون هج زادلارینا ال وورما ییب، قارداشی
 نین نعشینی گوتوروب آپاردی و محمدقلیخاننی دا کندلی لردن ائله دیلر
 کوردلر گلن ایل بایرامدان صونرا گئنه گلیب اغوز ایشلرینه مشغول اولدو
 - لار، داخی قوشوندان خبر اولما دی تا گلن قیش گئنه قوشون گلیب داغلاری
 دوتدو، ایکینجی ایله گئنه کوردخانلاری گئحه لیکده الدن چیخدیلار.
 اوچومجو ایل قوشون گئنه قیشین اولینده گلیب، تمام دره لری، تپه لری
 داغلاری دوتوب هامی یئرده سنگر قازیب نچه عراده ده توپ داغلاردا نصب
 ائله دی. سرهنگ کوردلردن ایسته دی کی، تسلیم اولسونلار، آما اونلار تسلیم
 اولما ییب کند خلقینه ددیلر، صاباح، آق غار، قبرمیزی قان ایله بویا -
 ناجاق دیر و بو قبرمیزی قونداقلی توفنگلر ایله گلن نظامین قانینا
 بله یه جه گیک، آهای کندلی لرسیزده گئدین توفنگلر یزی گتیرین، ساواش دا
 بیزه یار اولون، بورادا گرهک دئییل سین کی، کوردلر داخی هچکسه آزار و
 اذیت ائله میردی لر. اطراف کندلرین اهالی سینه ده مهربانلیق و کومکلیق

اڻڊبرديلر و بونلارا گڙهه ده گون به گون حرمتلري آرتيب وخلقين علاقه لري اونلارا چوخالميشدى .

سرهنگ علي رضا خان کي، قارداش اولومونو اونوتوب واونون قانيندان گڻجن دگيلدى، قلى ڪندى خلقينى فشارا قويوب ،امروزونون پا جاري قيسزلى۔ غينا گڙهه ، کوردلرين دوتولماغيبي اولارلار دان ايستهردي و اوج گون مهلت وئرميشدى کي، ڪندلىلر کوردلري دوتوب تحويل وئرسينلر ،بودا بير حتمين اشدى .استهر۔ ايسته مز قلى ڪندينده کوردلرايله دوشمسن اولالار قرار اڻڻديلر، گڻجه شام يئسملن يئرده اول پاووق واونلارا کوردلرس اعتمادي اولان قوللوقجولار، صورا قوجاق آداملار، سفره اوستو ۔ بده خالاري دوتوسولار، بونا گڙهه قرار اولدو اول مخصوص قوللوقچو لار صلاح و مصلحت الله مڪ عنواننده ايجه ري گيريب اسلحه لري قوجا قلا۔ سولار، بولارلار صورا تمام حوانلار و حاضر اولانلار هجوم گتيريب دو ۔ تمام بائلاسس کي، بئله ده اولدو، بئحه کي :

حسن سلام وئرب گيرب اگلشدى * رنگ روخو قاجدى باخڪ توفنگه
مدحسحان باحب شهبه دوشدو * دئدى جهرن نه دن دوشموش بورنگه
دئدى: خايسر سره بيس اولما ميشڪ * نئجه ايلدير مگر نه ايله ميشڪ
سرسرايلس، سردوز حوره ك يئمشڪ * بهتان ياخيپ، قولاق وئرمه حفنگه
تاگلديلر "محمد اوشاقلاري" ۲۴ * ايتىلشدى حسخان قولاقـلاري
نوكر حسن تئتره ردى دوداقلاري * خان بيلدى كى، دوشوب دام نيرنگه
مدحسحان بئردن دوروب قوزاندى * حسن توفنگلر اوستونه اوزاندى
خان بيلدى كى، وضعت ناميزاندى * سلندى قارداشلارا وزقويون حنگه
اما سينه، سس وئرن اولمادى * گڻچميشلر تك ائوبوشا ليپ دولما دى
هرنه كى، حالشدى او قورتولمادى * خان اوخشاردى گولله دگميش پلنگه
بئجه سى دوشموشدو مدحسحان سى * بئش نغردن آرتيق واريدي جاني
گوزالتدان گڻخبرتدى بويانا وبانى * كى، اولسال تاپسرتوفنگ فئشه
مدحسحان گوردو كى لاعلاحدى * باسيپ خلقى ورتادان ميدان آجدى
بئخره دن باغ ابحره دوشدو قاجدى * گئنه دورون دوتوب سالدبيلار تنگه
باغادادوشدولر اونون حانينا * على سميل ۲۵ حاتيب مبندى دالينا
بيرنفرصول، بيرنفر ماغ يانينا * باسيپ ايكي سيني گتيردى چنگه
آخراسير اولدو مدحسحان * صورابئشينده دوتدولار غافلدان
قول قولاباغلاندى آلتى پهلوان * رمزوئريلدى دوهول ايله سرهنگه

آله کوچ وئرنده ظولم ایلمه یین * حقلینین حقینی ناحق قیلمه یین
 دۇنیانین ایشینی عبث بیلمه یین * "یادگاری" سن ده باخ عار و ننگه
 کندلیلر کوردلری دوتوب، هر نه کئندن رمز و علامت وئردیلر کی،
 داغلاردان سرهنگ یا قوشونون آیری سرکرده لری یا اقلا سربازلار گلـیب
 کوردلرین دوتولما غینی گؤرسونلر، قوشون اهلی نین بیرینده کنده ایاق
 قویماق جراتی اولمادی، تا اینکی، کند اهلیندن نچه نفر داغا گئـدیـب
 ماجرانلی اولدوغو کیمی خبر وئردیلر. سرهنگ ایکی نفر گروگان ساخلا ییب
 و بیر سرباز کنده گؤنده ردی سرباز گلیب، اونلاری قولو باغلی گؤروب،
 خاطر جمع اولوب، دامما چیخیب دامدا رمزی اودیاندیریپ، سرهنگه اطمینان
 وئردی، جناب سرهنگ یوز توفنگچی ایلن کنده وارد اولوب، اسیرلری
 قولو باغلی گؤروب، کندلیلرین سؤزونو ایناندی. اسیرلری گئـحه نی بیر
 دیواری محکم اولان سویوق یئرده (قوجا غلامین الان دوران ائوینده) قول و
 قیجلاری باغلی ساخلا ییب، او گئجه دوستاقلارا نچه نفر قراول قویدولار،
 مابا حه جن سویوق، آجلیق و قورخو اونلارین تالاریننی کمیشدی، تک محمد
 حسنخانی ائوز روحیه سی الدن گئتمه ییب، بلکه یولداشلارینا دا اوره ک
 وئیردی، او گئجه کلبه غلام سرهنگدن اجازه آلیپ اسیرلر اولان ائـوده
 تندیر ایسیدیپ، کورد خانلارینین بوز آغیزلارینا، ایسیسی لقمه لر ییتیردی
 محمد حسنخاندان آله او گئجه کلبه غلامدان حلالیق آلدی.

سرهنگ علی رضا خان سحر یوخودان دوروب امرا لئه دی کی، کئندین تمام
 خلقینی خبر ائتسینلر، جماعت توپلاشیپ بئله بیاییردیلر کی، ایندی سرهنگ
 قولو باغلی اسیرلری اول بیر- بیر استنطاق ائدیپ، صورما حاکمه
 ایچون تهرانا ساری یولا سالار، اما سرهنگ اسیرلردن ایسته دی کی، ائـودن
 تک- تک چوله چیخسینلر، کوردلری قورخو بوروموشدو کی، محمد حسنخانا ونلارا
 نهیب ووردو کی، "بیر ائولن ایکی ائولمز" و ائوزو اول نفرایدی کی، ائـودن
 یازیا چیخدی، سرهنگ یئددی آد دیملیق دان اونا بیرتیر ووردو اما
 محمد حسنخان بیخیلما ییب، سرهنگه یوققوش دانیشدی کی، دؤرد تیرده بیر
 بیر آردیجه یئنیندن اونا دؤشه دی و محمد حسنخانی ایگیت آرخاسی پئـر
 گلدی، سرهنگ قالان بشش نفری ده ائودن خیخا رتدیریپ گولله لره تا پشیرد
 خانلار قولو باغلی واسیرلیک حالیندا تیره باران اولاندان صورما سرهنگ
 امرا لئه دی ائولولرین باشلارین کسب نیزه لره ووردولار. ۲۶

سرهنگ نچه ایل قلی کئندینی محاصره ائدیپ ونچه یوز قوشون ایله
 باشا رمادی کوردلره ال تاپسین، اما کندلیلر وسیله سی وحیله ایله دوتوب

اسیرا ولوب و قوللاری باغلی اولان حالدا اولنلاری گولله له دی و صورنا امر ائله دی بیر کاغاذ یازدی لارکی، مثلا بو آلتی نفر ساواش و دیوشمیدانی مغلوبه اولاندا، تیره دوشوبلر و کندلی لری ده مجبور ائتدی، اوکاغاذی مؤهورله ییب و بارماق با سینلار، اهاالی ده قورخودان یالان مضمونلو کاغاذی مؤهورله ییب و بارماق قلدیلار، نظا میلرده کسک باشلاری نیزه لره ووروب تهرانا جایزه آلماق ایچون آپاردیلار. آرواد- اوشاقلارین وئجه کلمه یین لرینی بوراخیلار کی، هرکسین هریشرده ائل - طایفاسی و اراونو یانینا گئدیپ، کدرلی حیاتیینی باشا آپارسین، فقط نئجه خیردا و سود امر اوشاق اوز آنالاری یانیندا قالدیلار کی، سرهنگ و قوشونون سرکرده لری ائله بیل کی، گؤزه ل جئیرانلاری قوزولاری ایله شکا را ئدیبلر، اولنلاری دا آنالاری ایله یاناشی آپاردیلار.

سرهنگین امریله اولتی باشبیز بدنلری غلسیز، کفنسیز، نمازسیز و تلقین سیز سیرغویوک خوخورا تئوکوب اوستلرین باسدیردیلار.

قلی کندینین اهاالیسی سرهنگین بویاراما زعمللریندن واونون اسلام دینینه اعتنا سیزلیکیندن خو- چوخ ناراحت اولدولار، البته قوشونکند دن خارج اولاندان صورنا، کندلی او آلتی جسدی چالان چیخاریب هر بیرینه مقدس اسلام دستورایله غسل و ثریب، کفن ووروب، نماز قیلیب، تلقین اوخویوب، هر بیرینی بیر مزاره قویوب و حرمت ایله توپراقا تاپشیردیلار، اما قلی کندینین تورک اهاالیسی هرچندا ول بیرآز کوردلرین یاراماز حرکتلریندن ناراحت اولموشدولار، اما گئتدیکجه اولنلارین گؤستر - دبک لری ایکی تلیک لرینه گؤره و دولتلی لردن آلیب یوخسوللارا وئرد - یک لری ایحون وها بئله اوللارین مظلوم اولماق و اوللری تالانا گئتمک و اهل و عیاللاری اسیر اولوب، ایکی تلیرینین غریب کورلاناقلاری ایچون ده خو- اوره کله یانیب و سرهنگین بیر قوشون باشی کیمی با جارتماق و انصاف سیر لیکنه خاطردها میسیندان آرتیق محمد حسن خانین بیر نوع عیار - لبق صفت لرینه گؤره، کوردلره مخصوصا محمد حسن خانین ائزونه درین - علاقه و محبت باغلاسیب و کندین پاک اوره ک لی خلقی حسرت ایله محمد حسن خان اولندن صورنا بوییتی وصف الحال اولراق دئنه - دئنه اوخویا ردیلار:

"حئیف سنه مد حسن خان * حئیف سنه آی قوج اوغلان"

دشمنلره گؤره بو حادسه اوستو اورتولو قالما یب و قلی کندی نین غویوک لری و اولنلرین ائل طایفالاری نین قالان جانلی با شلیلاری، کورد خانلاری یی دوتولوب، اسیرا ولوب، صورنادان اسارت حالیندا قولوباغلی

اولدورولمک لرینین خبرین تهراندا حکومته یئتیردیلرکی، سرهنگ علیرضا خان وقوشونون آیری سرکرده لری و امیر نظام قره گوزلو ابجون بیرمحاکمه ده تشکیل اولوندو ولی بیرنتیحه اله گلمه دی.

، اما قوجاق مدحسنانا راجع من بئله دئمیشم :

داغلار کیمی بویوک بالا *	تکدیردین بورحونان قالا
ایسته ردین ایللرجه قالا *	حئیف سنه مدحسنان
صولتلی ایدین اصلاندان *	جراتلی ایدین قافلاندان
ایتی دیرناقلی طرلاندان ^{۲۸} *	حئیف سنه مدحسنان
"امیر" ایللر ائتدین جنگی *	جاپدین کاروانسرا سنگی
گاه عربی، گاهی زنگی ^{۲۹} *	حئیف سنه مدحسنان
گوجون نامرده بیلدیردین *	"قره سورانی" اولدوردین
داش قالا لاری سیندیردین *	حئیف سنه مدحسنان
هئچ قورخون یو خودو جنگدن *	اوره کالی ایدین سرهنگدن
قشیتمز دین تیپدن، هنگدن *	حئیف سنه مدحسنان
داغلار دولاندا قوشونندان *	تیتیره دی حنب و جوشوندا ن
دریغ او عقل و هوشیوندان *	حئیف سنه مدحسنان
خبر سیز کندلی گیریشدی *	قاحدین قیحین موه گئشیدی
"علیجان" دالان ایلیشدی *	حئیف سنه مدحسنان
سویوق یئرده قالدین شامدان *	حلالیق آلدین غلامدان
خوشون گلمزدی بدنامدان *	حئیف سنه مدحسنان
راست اوتوردو اگری دوردو *	سرهنگ سنه حیللر ووردو
آلتی اسیری اولدوردو *	حئیف سنه مدحسنان
ایکی آرشین بویون دوشدی *	باچین ساجلارینی آشیدی
سرهنگی گوروب ساواشدی *	حئیف سنه مدحسنان
اوج تیر ووردولار دوشونندن *	بیر تیر ده دگدی باشیندان
حئیف او گوزو قاشیندان *	حئیف سنه مدحسنان
باچین باشین قوجاقلادی *	سینه سین چپ راست داغلادی
قوشون حالینا آغلادی *	حئیف سنه مدحسنان
قالدی قابدا کالوش آشین ^{۳۰} *	تهرانان جن گئتدی باشین
غوسولسوز کورلاندی لشین *	حئیف سنه مدحسنان
سن دستان اولدون دیللمده *	قهرمان اولدون ائللمده
سبین گورولدار بئللمده *	حئیف سنه مدحسنان

"یادگاری" دئبیر غمندن * اولان دمدن، اولن دمدن
 حئیف اولسون دوشدون حمدن * حئیف سینه مدحسـنخان

ایضا حلالر

=====

(۱) سولحک = ناغیل / داستان ۲) سلمناز = سروناز - قوجا غلامین آروادی
 (۳) مروارینه = مروارید ننه / کلمه غلامین قارداشی مرادعلی قیزی.
 علی قوجانین آروادی ایمانعلی نین آتاسی کی، ایمانعلی ده آقاسی
 شعبانعلی یادگاری نین آتاسی. دیر ۴۰) سالار تاج همدان، تویسرکان و
 ملایر آراسیندا واقع اولان "آلغاب" دیندا کنن مالکی و منطقه ده
 وقلی کندی ده، حاکمور ان اولان سرار بابیمیش ۵) ننه صاحب = قوللوقجو
 حسنین صاحبسی ۶) حسن کاکا = حسن قارداش ائله قوللوقجو ونوکر حسن
 دیر ۷) حرجی = خرازی لوازم ساتان ۸) شرکه / باریکه = حبیبکیمی
 اسحه ویاش ۹) گیللاندی = (یکمزلاندی / غلط ائتدی ۱۰) امیر نظام = مهدی
 سامداد (تاریخ رجال ایران) کتابی نین ایکینجی جلدینین ۲۹۶ نجی
 صفحه سینده یازر: عبدالله خان قره گوزلو (ساعدا السلطنه - سردار اکرم
 امیر نظام) مصطفی قلیخان اعتمادا السلطنه نین اوغلو و همدانلی قره گوز
 - لوطاغاسی بن خالارندان و ایرانین متمول و ملاک لارینین اول طراز
 لاریداسیدی ۱۲۸۸ هـ. ش ۱۳۲۸ هـ. ق ابوالقاسم ناصرالملکون کابینه
 سینده کی، او مالیه وزارتینده عهده سینده آلمیشدی، تا اورپادان گلنه
 امیر نظام لقی اولان عبدالله خان موقتاً مالیه وزیر اولدو ۱۲۹۴ هـ. ش
 ده عبدالمجید میرزا عن الدوله نین کابینه سینده کی اونون باشوزیر -
 لبغی دورد آندان آرتیق طول حکمه دی، امیر نظام مالیه وزیر ایتمیش ۱۱ -
 مملی = حماعت و اجتماعی نامازلازی قیلن یئر ۱۲) شورین = بیر بویوک
 بورخلو و قالالی و همدان قره گوزلو طایفاسی نین مرکزی و همدانین گون
 حیخان طرفینده واقع اولان کندیر ۱۳) قمرالسلطنه مظفرالدینشاهین
 قیزی افتخارالملک / احتشام الدوله قره گوزلونون آروادی دیر ۱۴۰) هیل
 گزداغی = الوند داغی نین گون حیخان سمتینده واقع و اذروه نین اتکیند
 کی داغلاردانیدیر و همداندا ملایرین تورک بؤلوکونه اسکی گئدن یا یا -
 قلار (پباده لر) یولو اوردان و ائوک کندیندن کئچیرمیش ۱۵) ییل = پهلوان
 قوحاق ۱۶) زخمی / یارالی ۱۷) قره سوران = یول قراولی (راهدار) ۱۸) (تیرینگه = ماهنی ۱۹) رهن = سول کسن / اوغرو - بورادا قرسوران

منظوردا دیر نئجه کی، قره سوران قا جاریه عهدینده شه هرلر آراسیندا کی یوللاردا قراول دورانلار دئیر دیلر، صونرالار مملکتین صاحب سیزلیگینه گؤره قره سورانلار اؤزلری یول کسن اولوب واونلارین یوللاردا، بورج و قالا لاری اوغرو لار ویول کسن لرین ییغیناق یئرلری اولموشدو (۲۰) تهران داش کاروانسراسی، تهران ایله ساوا یولونون اوستونده آجی چاپین قیراغیندا واقع اولوب ورباط کریمه یا ووق واورادان تهرانا حدودا ۴۰ کیلومتر دیر (۲۱۰) سرهنگ علی رضا خان نظره گلیرکی بوسرهنگ ده قره - گوزلوردن اولسون (۲۲) قمرالسلطنه دشمه لی دیر (۲۳) یا یلیم گولله هواشی تیرلر (۲۴) محمد / مادیق بیگین قارداشی (۲۵) علی سیبیل ه علی حان - حاج علیجان - کلبه غلامین بؤیوک اوغلو (۲۶) بیرروایتها و لنلرین باشلارینی سرهنگ دستوری ایله علی سیبیل کسیدیر (۲۷) قافلان / پلنگ (۲۸) طرلان = بیرجور اووقوشی (۲۹) بورادا ایهام وارهم شاه اسماعیل ناغیلینده کی عرب زنگی وهم عرب قومی وزنگی قومی منظوردا دیر. (۳۰) کالوش آشی = قوروت، یارما و جفندرا ایله عمله گلن بیر حور آشدیر.

سنین محکین

سؤنمز

■ باهاری چیچک له تاسماق اولار ■ قشی قار - کولک له تانیمان اولار
■ نارینی ایری دن، چلتیکی دن دن ■ نارین کوز الک له تانیمان اولار
■ بولداشب یا خشی سب، بامان گولرد ■ ائتدیگی کمک له تانیمان اولار
■ شاعری احساسلا، حوسعون اوره ک له ■ اوره کی دبلک له تانیمان اولار
■ بعضاً ده، گورورس فاراسی آغلا ■ چیرکبنی گویحک له تانیمان اولار
■ ایگیدی غیرت له، ناموسلا، عارلا ■ ابشایله، امک له تانیمان اولار
■ آداملار، اربک تک آجی - شرسدر ■ اولاری چردک له تانیمان اولار
■ عسکری اساملا، یوردشورلیک له ■ سوکولمزسک له تانیمان اولار
■ آروادی آلتولا، یوسو کمرس له ■ آلتوسی (۱) محک له تانیمان اولار
■ سس ده محکین دئدیگین سوزدور ■ اوسو، دوزدئمک له تانیمان اولار

۱ - التون = قبریل

یکی از ویژگیهای عمده نهضت مشروطه در آذربایجان این است که اغلب رهبران از میان توده‌های زحمتکش مردم برخاستند. خصوصیتی که همراه با سایر عوامل، این جنبش را حقانیت می‌بخشید. اگر به لیست اسامی افرادی که این خیزش انقلابی را پیش برده و به پیروزی رساندند نظری بیفکنیم خواهیم دید که اکثریت قریب به اتفاق آنان از لایه‌های پائین اجتماع بوده که برای پاره کردن زنجیر اسارت باری که توسط استبداد و استعمار بدست و پایشان بسته شده بود به تلاش برخاستند. از جمله را در مردانی که از میان مردم برخاسته و نسبت به زحمتکشان و ستم - دیدگان درد آشنا بود زنده یاد آقا کریم بزاز معروف به ناطق بود که از بدو پیدایش نهضت تا روز شهادتش بدست روسهای تزاری برای مبارزه با ظلم و ستم دمی نیاسود. این مجاهد راه حق و حقیقت که خود در بین مردم زحمتکش بزرگ شده و در دورنجان آنان را با پوست و استخوانش لمس میکرد برای رهایی محرومان از جنگال دیوسیرتان با گامهای استوار وارد صحنه کارزار شد.

احمد کسروی درباره این شهید راه آزادی چنین مینویسد: "این مرد درو یحویه می‌نشستی و چون آن کوی به سر راه حکما و ار نهاده پیش از مشروطه من بارها او را دیده بودم و میشناختم، مردی بود خوش رو و مهربان و پارسا و در بازار دکان بزازی میداشت، و چون مشروطه برخاست یکی از هواداران پافشار آن گردید و گاهی در اینجا و آنجا گفتارهای راندی و با آن که درس نخوانده و حندان دانش نداشت سخنان بحاسرودی، سپس چون سال ۱۲۸۷ فرارسید که محمدعلی میرزادر تهران مجلس را بتوپ بست و در تشریز پس از دو هفته جنگ محاهدان شکست یافتند و جز ستارخان که در امبرخیز استادگی مینمود دیگران همگی سپر انداختند و رحیم خاں با پاسداران خود به درون شهر آمد و آزادیخواهان همگی نومبد شدند در این هنگام سخت بود که شادروان میرکریم به همدستی حاج شیخ علی اصغر لیلی وایی گوهر خود را شان داده به یک کار سی‌باکانه شگفتی برخاستند و آن اینکه مسجد مصام خان را که در ارمنستان نهاده و از نخستان همگانه مردم بود را نکرند و ترس و نومیدی به خود راه نداده در حایل روزگاری هر روز را به آن مسجد رفته و از بام تا شام نشسته و ناهار را بک لقمه نان تهی در آنجا خوردند و همین که جند تنی را در سرا سر خود بدیده منبر رفته گفتارهای آتشین را اندید و بارها گروهی را از پیش و کم پشت سر انداخته

"زنده باد مشروطه" گویان به کوجه‌ها آمدند و تا حایی که توانستند پییش رفتند. از چیزهایی که دوباره تش‌شورش را در تبریز فروزان گردانید پس از استادگی ستارخان و یاران اندک او این پافشاری حاج شیخ علی‌اصغر و آقامیرکریم بود" (۱).

نویسنده "نامه‌هایی از تبریز" سیزوی راجنین معرفی میکند: "آقامیرکریم ناطق تقریبا" به سن ۴۰ سالگی شخص بسیار صمیمی، محبوب متواضع، ساده، درستکار و فداکار، مشروطه طلب بی‌غرض و وطن پرست، مقدس، مومن و متدین، صاحب‌ایمان که او را به آقا سید جمال الدین و اعظم اصفهانی شهید میشد و تشبیه کرد ولی از او صمیمی تر و معصوم تر و صاف تر این مرحوم ناطق عوام بود و در میان کسبه و عمله و اصناف پست و بازاری ها نفوذ زیاد داشت و در تشویق آنها خیلی کوشید. در موقع بردن شره اعدام اغلب مردم گریه کردند. مشارالیه از اول تا آخر اصناف و سباز بود. از ابتدای مشروطیت تا آخر محاهدت و تقلا برای بشرف مشروطیت داشت و هیچ آرام نداشت. در مساعدت به منبر معرفت و به زبان عوام بطق میکرد. در دوره مشروطیت اول به تهران آمد و در آنجا نیز میکوشید در گرفتار ساختن رحم خان قراچه داغی. در ماه ربیع الثانی از سال ۱۳۲۵ در میان مردم به حمایت مجلس سعی کرد. در انقلاب سرساز اول تا آخر بود. عموم مردم بک محبت و ارادت عریسی به او داشتند و او را می - برستیدند. در عهد مشروطیت ناسی و کل و عضو احسن بلدی شد و باز در بطق خود سعی نمود" (۲).

شادروان آقامیرکریم که اغلب موسر بودن بطق و ساس به ناطق نیز مشهور بود تمام شورور برای پیشبرد نهضت محاهدت میکرد و اسن روانشاد از شمار انقلابسوی اس که مبارزا تش در ورود حسیس بقدر تعین کسده‌ای داشته است. مثلا" موقعی که رحم خان حبس‌الوآن فره نوکر اسناداد وارد تبریز میشود و تمام نقاط شهر به حمله امیر حیزرا محصور میکنند بکجه با سرافراشتن بیرق سفید تسلیم شود، ار حمله محاهدان جاسبازی که به تنهاتن به این خواری نداده بلکه به فکر راه حاره مباحثند زنده بیاد آقامیرکریم بود. طاهرزاده بهزاد می‌نویسد: "در اسن میان بعضی از رهبران قوم طسبه‌هایی تشکیل دادند و برای سرون کردن رحم خان به شور و مطالعه پرداختند. موضوعی که محاهدین را دچار تردد

۱- احمد کسروی - تاریخ هجده ساله آذربایجان ص ۳۷۳ - ۳۷۱

۲- ادوارد سیرا ون - نامه‌هایی از تبریز - ص ۲۳۸

کرده بود وضع اسهام آمیز مجاهدین خیابان بود. اینها یک حالت انتظار به خود گرفته بودند در اطراف آن افکار و نظریات مختلفی موجود بود. بعضیها عقیده داشتند اگر در عمل تهییج و تشجیع مجاهدین خیابان غفلت نشود بعید نیست که گول دولتیان را بخورند و به آنها ملحق شوند برای جلوگیری از این موضوع هر روز عده‌ای از مطلعین از قبیل مرحوم میرعلی اکبر سراج و میرکریم و میرزا ابراهیم قند فروش و بعضی از سوابدگان انجمن ایالتی پیش با قرخان و سر دسته مجاهدین اورفته و آنها را به کمک مجاهدین دعوت میکردند.

با قرخان از ایستادگی و ابراز رشادت ستارخان تکان خورده و از کرده خود پشیمان شده بود. شور و هیجان عمومی علیه رحیم خان هم این پشیمانی را صد چندان کرده بود. وقتی که نقشه هجوم به باغ شمال را با او در میان گذاشتند فوراً "موافقت کرد و قول داد که در حمله شرکت کند" احمد کسروی نیز در تاریخ مشروطه داستان راجعین دنبال میکند: "هم حسن سامی که ستارخان به باقرخان فرستاد بسیار با افتخار و مجاهدان خیابان که از کرده خود پشیمان میبودند دوباره تفنگها را برداشته آماده جنگ و کوشش شدند.

فردا روز آدینه ۲۶ تیر (۱۸ جمادی الاخری) یک داستان بهتر دیگری رخ داد. امروز باز در مسجد مصما خان گروهی فراهم آمده سخنها را بده میشد. برخی از مردم از کار دیروزی ستارخان دلیر گردیده شور و خروش مینمودند و از دژ رفتارهای سوار و سرباز منالیدند. سپس حسن نهادند که با همان انبوهی به خیابان بنزد باقرخان روند.

شادروان میرکریم طوافتاده با آن گروه روانه گردیدند و در راه هر که را دیدند با خود باز گردانیدند و بدین سان از نو برگزیده تابه خیابان رسیدند و در آنجا به شادروان باقرخان چنین گفتند: "ما آمده ایم که با سواران و سربازان جنگ کنیم که یا کشته شویم و یا شکستیم" باقرخان به آنان دلداری داده مهربانی نمود.... این پیشامدشان آنگاه بود که خیابانها برای جنگ رحیم خان آماده اند و این بود اندکی نگذشت مجاهدان از خیابان و نویر و دیگر جاها به تکان آمدند و همگی روبرو باغ شمال آمده گرد آنجا را فرا گرفتند و سبک بار به جنگ و شلیک پرداختند.

رحیم خان در باغ بسته توگفتی از هیچ جا آگاهی نمیداشت و همینکه آواز شلیک برخاست سواران به هم برآمده ندانستند چه کنند. اندکی این

۳- ظاهرزاده بهزاد- قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت - ص ۲۲۱.

سو و آن سودویدند و سرانجام چاره جز گریختن ندیدند. چون باغ شمال از سوی جنوب به بیابان می پیوست، از آنجا خود را بیرون انداخته جان بدر بردند. رحیم خان و سرکردگان نیز همین رفتار را کردند. مجاهدان هنگامیکه به باغ درآمدند دیدگهای ناها را به روی اجاق ها و سماورها را در حال جوش و جادرها را افراشته دیدند.

بدینسان رحیم خان و لشکریانش از شهر بیرون رفتند. بدینسان خیابانینان شکسته خود را با زیستند. بدینسان کوشش های پا خیتانوف بیک بار بیهوده گردید" (۴)

آقامیرکریم چون با تمام وجودش انقلابی بود لذا در اغلب فعالیت های انقلابی شرکت داشت. درباره یکی از این ماموریت های خارج از تبریز در تاریخ مشروطه چنین میخوانیم: "چنانکه در پیش گفتیم قلعه وانباشی نامی راهمراه آقامیرکریم با دسته تفنگچی روانه مراغه کردند که غله آنجا را به شهر باز کنند. نیز مردم را به مشروطه باز خوانند. اینان نخست به پنا ب رسیدند. در آنجا مردم پیشواز با شکوهی کردند و چون دوز در آنجا ماندند روانه گردیده در ۲۵ آبان (۲۱ شوال) بمراغه رسیدند. مراغیان نیز پیشواز کرده پذیرائی کردند و خواه ناخواه سر به مشروطه فرود آوردند. حسام نظام نامی به حکمرانی گمارده شده انجمنی برپا گردید. حاج میرزا محمد حسن مقدس که ملای پا رسای گوشه نشینی میبود او را هم به انجمن آوردند. هر روز در مسجد حجت الاسلام مردم گرد می آمدند و بر منبر ستایش از مشروطه میشد" (۵)

زننده یا آقامیرکریم بزاز بالاخره جان عزیزش را در راه استقلال و آزادی میهنش فدا میکند. این مجاهد جانباز نیز مثل اغلب رهبران نهضت که موقع حمله روسها به تبریز از شهر بیرون نرفتند به دست مهاجمان خون آشام به سردار رفت و ثابت نمود که مردان بزرگ در راه آرمان مقدس خود حتی جان عزیزشان را نیز دریغ نمی کنند. کسروی مینویسد: "پس از چیرگی روسیان شادروان میرکریم چون بیمی به خود راه نمیداد از شهر بیرون نرفت و سپس نیز نمیتوانست بیرون رود این است در خانه خود نهان گردید و میبود تا حسین خان آگاه شده وبا فراشان به آنجا ریخته و او را دستگیر کردند. سخنان بس دلسوزی از حال خاندان او در هنگام گرفتنش میگویند که نمیخواهم در اینجا بنگارم ولی خودم کمتر فراموش خواهم کرد و اکنون با دیده پراشک این چند جمله را مینگارم" (۶)

در کتاب "نامه‌هایی از تبریز" درباره گرفتاری و شهادت دلیرانه این رادمرد آزاده چنین نوشته شده است: "آقا میرکریم در حادثه اخیر درجائی متواری بود. بعد از چند شبانه روز، یک شبی آمده بود به منزل سری بزند و برگردد. کدخدای محله از جانب صمدخان خبردار میشود و او را گرفته به مجلس صمد خان میبرند. چون قراولان مجلس صمدخان از سادات روس که صورتی در دست داشتند و هر کس اسمش در صورت و سیاهه آنها بود او را به ارودی روس میبردند. آقا میرکریم را نیز گرفته و به باغ شمال بردند.

فردا او را در یک گاری یعنی ارابه حمل و نقل گذاشته به قتلگاه بردند. مشارالیه از همه شهدا بیشتر وجد و شور و عشق و متانت اعتقاد و ایمان بخرج داد. در معابر و کوچه‌های عرض راه متصل بلند میشد و به مردم فریاد کرده و نطق مشوق میکرد و اشعار میخواند و با کمال شغف، زنده باد مشروطیت و زنده باد ایران میگفت. هر دفعه که بلند میشد قزاق‌های روس با ته تفنگ بر سرش زده به وسط گاری می‌انداختند. باز بلند میشد و میگفت من میرکریم هستم اینک مرا به قتل میبرند و خیلی ممنونم و خود میدانستم آخرم اینطور است. ماها خودمان این عاقبت را در نظر گرفته و میدانستیم. ای مردم قتل من و امثال من هزارها در راه وطن و آزادی وطن و مشروطیت هیچ اهمیتی ندارد. من یک انگشت کوچک میرزا جهانگیر مدیر صور اسرافیل نمیشوم. مشروطیت ایران از میان نمی‌رود و متصل فریاد میزد: یا شاسون مشروطه. مشارالیه را در ارک علیشاهی اعدام کردند و در موقع اعدام فریاد زد: زنده باد حاج شیخ عبدالله ما زنده‌رانی. نظر بر اینکه مطالعه شرح حال مردان بزرگ و انسانهای از جان گذشته بر هر شخص آزاده‌ای لازم است چون بیوگرافی سراپا فداکاری و عشق بهم نوع آنان به نسل‌های آینده چگونه زیستن را می‌آموزد. آنان با کارنامه زندگی پر از افتخار و حماسه خود بر هرانسانی که دارای وجدان بیدار و شعور اجتماعی باشد یاد میدهند که فلسفه زندگی خدمت به انسانها و فداکاری در راه محرومان و ستمدیدگان است لذا بجاست که آخرین ساعات حماسه آفرین عمر آقا میرکریم و همزمانش را از کتاب "تاریخ هیجده ساله آذربایجان" مرور کرد. و از تهور و بی‌باکی آنان در برابر دژ خیمان

۵- احمد کسروی - تاریخ مشروطه ایران - ص ۸۱۶

۶- احمد کسروی - تاریخ هیجده ساله آذربایجان - ص ۳۷۳

۷- ادوارد براون - نامه‌هایی از تبریز - ص ۲۳۸.

خون آشام تحسین کنیم و به یاد بیاوریم که آنان چگونه فلسفه زندگی را خوب درک کرده بودند. بطوریکه بخاطر چندروز بیشتر زیستن نه تنها در برابر دشمن زانو نزدند بلکه قهرمانانه به استقبال مرگ رفتند و با صدای رسا به جهانیان اعلام کردند که ما فرزندان غیور بابک خرم دین هستیم و نخواهیم گذاشت مشعل فروزان آزادی و حریت در سرزمین آذربایجان خاموش شود. احمد کسروی مینویسد: "روز آدینه پنجم بهمن (ششم صفر) باز روسیان شهر را به اندوه آلودند، زیر آقا میرکریم و مشهد محمد عمو و غلور با چهارتن دیگر به دار آویختند.

آقا میرکریم را روز دوم بهمن از خانه اش گرفته بودند و چون و راه به باغ شمال بردند با ۷ تن دیگری یک دسته گردانیده به داوری کشیدند.

هشت تن را با زوها از پشت سربسته و هر چهارتن را در یک کالسکه بزرگی جاداده و در هر کالسکه ای یک سر کرده روسی نشانده و قزاقان با تفنگ ها بروی دست گرداگرد ایشان گرفته بودند و بدین سامان و بسیج روانه گردیدند که ایشان را به ارک رسانند. در راه که می آمدند آقا میرکریم و دیگران چون به آشنائی بر می خوردند از دور با او سخن رانده به درود می گفتند و آمرزش می خواستند.

میرعلی اکبر نامی میگوید با آقا علی اصغر ختائی می آمدمیم ناگهان دسته قزاق و دو کالسکه پیدا شد ما چون ایستادیم و کالسکه ها به ما نزدیک شدند دیدیم آقا میرکریم سراز کالسکه بیرون آورد و روبه من کرده چینی گفت: "عمو اوغلو ما رفتیم خدا حافظ، ما را حلال کنید" سپس مشهد محمد عمو اوغلو روبه همراه کرده گفت: "آقا علی اصغر همه برادران دینی ما را حلال کنید. خدا حافظ".

بدینسان مردان دلیر مرگ را پیشواز می کردند و چون ایشان را به حیاط رسانیدند روسیان از یک ساعت پیش پشت بام های آن پیرامون را گرفته و نگاهبانان انبوه گمارده بودند. هشت تن را از کالسکه ها پائین آورده همچنان دست بسته به پشت بام رسانیدند و زیر چوب دار نگاه داشتند، حکم را در آنجا دوباره خواندند و نایب عمی و پسر مشهدی هاشم را جدا کرده به کنار فرستادند و شش تن را به دژ خیماں سپاردند. اینان نخست رخت های آنان را کردند و چون این کارها به پائین رسید نزدیک به فرو رفتن آفتاب بود که به دار زدن آغاز کردند. نخست مشهد محمد عمو اوغلو دلیرانه خود پای پیش گذاشت و بایک شلواری به پا و کلاهی به سردوید و بالای کرسی رفت و با دست خود ریسمان را به گردن انداخت و کلاه را از سر

برداشته به گله افسری زد و با پای خود کرسی را زده دور انداخت. چابکانه و دلیرانه این کارها را انجام داده دوبار چرخ خورد و اندکی پاها را خود را بالا کشید و بیجان ایستاد. مردانه زیست و مردانه خود را بمرگ سپرد.

پس از وی دیگران یکایک بالای کرسی رفتند و همگی مردانگی نمودند. آقا میر کریم به هر یکی دل میداد و این جمله را پیاپی میگفت: "سرنوشت همگی مرگ است، همگی کاروان این راهیم، رنج ما دودقیقه بیش نیست، مردانه بالای دار روید". به همگی کلمه شهادت یا دمیداد که بالای کرسی برزبانوانند پس از همه نوبت خود را و بود. پس از همه نوبت خود را و بود. پای پیش گذاشت و رو به مردم کرده دوبار رغریا دزد: "زنده باد مشروطه" و ریسمان را بگردن خود انداخت و چون دژخیم کرسی را از زیر پایش کشید و آویزان گردید به انسداد زمانی او نیز بیجان گشت. بدین سان در یک ساعت شش تن از ارجمندترین فرزندان ایران فدای پستی‌ها و نادانی‌های این و آن گردیدند.

شب شنبه هزاران کسان تابا مدام چشم نهستند و با اگر بستند همه خوابهای آشفته دیدند و بترس بیدار شدند. اینان دسته هفتم از کشتگان روسیان بودند، ولی هیچ یک از کشتارهای پیش این تکان را بمردم نداده بود. در آن چند سال از بس ملایان طرفدار راستبازان مشروطه خواهان را بی‌دین نامیده بودند و انبوهی از مردم به راستی آنان را بی‌دین شماردند و روزهای نخست که کسانی را روسیان به دار میزدند یا صمدخان میکشت مردم رادل به آنان نمی‌سوخت بلکه گاهی خشنودی نیز از ایشان نمودار میشد.

ولی اکنون را حال دیگری پیدا گردیده و مردم از این بیدادگریها سخت تکان می‌خورند و از رفتار کشتگان که هر یکی بالای کرسی مسلمانان از خود نموده با آواز بلند گواهی به یگانگی خدا میدادند پی به دروغ بدخواهان مشروطه برده از بدگمانی‌های خود پشیمان میشدند. بیش از همه رفتار آقا میرکریم کارگرافتاد و توگوئی هزاران کسان در خواب می‌بودند و این زمان بیدار شدند. اردبیلی که خود از بدخواهان مشروطه بوده و از آقا میرکریم پیش از آن بدنوخته چون به اینجا میرسد خود داری نتوانسته میگوید: نزدیک است که به شومی این خون‌های ناحق از آسمان آتش ببارد". (۸)

گۈزگۈ = آينا	كۆكن = منشاء
قارقىماق = قارقىش اتمك	چاقىرى وچىقلىرى = چرخ / فلک / شاهين
ايگرنج = خجالت آور / ايرنمىش	چام = كاج
شلىك = شادلىق	چاو = شهرت
آغو = زهر	كلىرى = دالى
ضيغم = شيردرنده	قوشار = قاچار
فحل = بزرگ و نر	دوره دن = يارادان
صالقين = اپيدىمى، همه گيرى	توره دن = يارادان
باخيمىندان = نقطه نظرىندان	بولدوم = تاپديم
صيرا = زمان / ردیف	تاشرا = خارج
جويور = بىرنوع جيران	كندى = اموزى
تاشرا = دىشارى / ائشيك / خارج	ارمك = يفتبشمك
اردملى = فضيلتلى	صيغماق = يئرلشمك
آيداردىق = سويلردىك	دالديم = فرورفتم
قوشقو = شعر	يايان = پياده
قوزغى = شمال	اپسم = لال
بۇلوك = بخش / ناحيه	بنيز = ياناق / صورت
اون = سس / شهرت	دويغو = حس / احساس
آل = سرخ	سوركلى = دوا مىلى / مدام

توجه

۱ - از مشترکین محترم تقاضا دارد وجه آبونمان یکساله (یکهزار ریال) را از نزدیکترین شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله برای آنها وقفه‌ای روی ندهد.

۲ - شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله تهیه نمایید.

۳ - جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریغینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله ارسال رسید آن بدفتر مجله یک جلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۴ - آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰ - نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو. غوموز اوچون بو عصرده دکی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه حال و اثر لرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازیچی و آذری ادبیاتیله مار اقلاتان همشهریلر یمیزدن بو بارهده ییزه یاردیمچی اولمالارینی و اثر ترجمه‌ی حال و اثر لریندن نمونه لرله برابره انیدیقلاری دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه‌ی حال و اثر لریندن نمونه لرگو ندرمه لرینی خواهش ائدیریک «وارلیق».

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان ولی عصر، کوچه پیدی شماره ۱۷

تلفن } ۶۳۵۱۱۷
 } ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۱۵۰ ریال

بسمه تعالی

عید نوروز و سال نو مبارک باد

نوروز بایرامی و ینی ایلیمز قوتلو اولسون.

«وارلیق» در گیتی نوروز بایرامی و گلن ینی ایللی بوتون ایرانلی اوخوجو لاریمیزا اوغورلو و قوتلو اولماغینی دیلر و بوتون وطنداشلاریمزانی ایلده ساغلیق و باشاری آرزوئادر. بو بایرام عینی زاماندا باهارین باشلانقیجی و طبیعتین قیش صوبوغوندان قورتولوب ینی دن جانلانماغا باشلادیغی گونالدوغو او چون بیر باهار بایرامی دیروبوباخیمدان دا اوزون بیر کئچمیشه و تاریخی "عنعنیه دایانیر. ایرانین چشیتلی ائللری ایستر اسلامدان قاباخ اولسون، ایستر اسلامدان صونرا گلن تورک ائللری ایران اراضی سینهلشیب یوردیواقوردوقدان صونرا بو بایرامی منیمسه میشلر وبوگونو نوروز بایرامی آدیله آنیب قوتلامیشلار.

بوگون ایرانین هریرینده وبوتون شهر لرده، کندلرده وچشیتلی ائللرده، حتی ایرانندان آیریلیمیش قوزی آذربایجاندا و شرقی آنادولی دانوروز بایرامی توتولور و انسانلار ائولرینی تمیزلایب اوست باشلارینی ینی لر اوشاقلارینانی پالتار گیییدیرلر و ینی ایلین باشلادیغی لحظه وساعاتی گؤزلرلر. بایرام باشلایاندا هرکس یاخینلارینا و بیر - بیرینه تبریک دئییر و بایرام گؤروشونه گئدرلر. بایرامدا بویوکلر کیچیکلره، وارلیلار یوخسوللارا بایراملیق وئرر و بیر-بیرلرینه گؤزل سؤزلر سؤیلرلر. بیزبوگؤزل بایرامی بوتون مسلمان و طند اشلاریمیزا تبریک دئییرکن گلهجک ایلده ساواشین طفرایله بیتمه گینی و مسلمان ایران اوردوسونون دشمنلرینی یثمه سینی آرزوئادیریک. وارلیق.